



הגירה אל ומערי פיתוח בישראל

טובי אלפונדרי • דניאל שפר



הטכניון-מכון טכנולוגי לישראל
המרכז לחקר העיר והאזור
ע"ש פיליפ ואתל קלצניק



הטכניון-מכון טכנולוגי לישראל
מוסד שמואל נאמן
למחקר מתקדם במדע ובטכנולוגיה



Abstract

Most of the development towns in Israel were established far away from urban centers in the 1950s. Those towns were intended to play a crucial role in the fulfillment of two major national objectives: population dispersal and immigrant absorption. Most of their residents were new immigrants from North African and Middle Eastern countries who were assigned to these towns by government officials.

To a large extent, the government's population dispersal policy managed, with the assistance of public works programs, to solve the immediate employment problems in the development towns: however, it did not succeed in decreasing the existing inter-regional gaps between the core and the peripheries. From the 1960s on, most of the development towns suffered from out-migration, a problem that became recognized as a major one when the number of newcomers ("olim") who came to Israel diminished.

The purpose of this study is to evaluate, on a micro level, the reasons that cause the upper socio-economic class of the population to emigrate from or immigrate to a development town. Such an evaluation may help create a spatial policy that will facilitate the absorption of high-level socio-economic groups of the population into development towns. This process is essential for the socio-economic prosperity of the development towns.

The development towns that were chosen for this study were Kiryat Shmona, as a town

that is remote from the core; Hazor Hagelilit, as a small town located closer to the center of the country; and Migdal Ha'Emeq, as a town located in close proximity to the Haifa Metropolitan area and a successful development town that has managed to attract professionals and "strong" households.

The data for this study were obtained through a questionnaire, which asked about the reasons for the migration and about the level of satisfaction with housing and quality of life, such as the level of social services provided in the town. Items also asked for comparison with the services provided in the city of origin or destination.

The questionnaire was administered to individuals belonging to high-level socio-economic strata, who were defined in the present study as academic and professional workers; i.e., bank managers, school principals, factory managers, teachers, and other highly skilled and educated employees.

The research focused on four types in the population: people who were born or grew up in the development town; people who worked in the development town but did not reside there; new immigrants (in the past five years); and emigrants from the development towns (over the past five years).

Based on the findings, the socio-economic profile of the households that migrated from the development towns is higher than that of the households that migrated into the development towns. The main reason for migration is "finding a suitable job." Those who migrated out improved the level of housing and services that they consumed. A large proportion of the respondents who are employed in a development town do not

reside in them. Housing and environmental considerations led them to decide to live in settlements located in the vicinity of a development town.

The main conclusion of the study is that it is impossible to isolate solutions for assisting development towns, from their regional setting. The development town could prosper from integrating with its surrounding region. This means specializing as "opportunity exporters." The study shows that there is a cross section of the high socio-economic strata of the population that is ready to tie its future to development towns and to the regions surrounding them. This phenomenon is accompanied by macro-economic processes that create a "spill over effect" to the peripheral region. Skilled professional workers are enticed from the "center," and "olim" to migrate, to these regions if employment opportunities exist. In addition, each development town should design its own policy based on its unique circumstances.

It is necessary to look at the households that are migrating into the region, whether to the town itself or to its surrounding area, as single market area. The migrants' decision process is divided into two major sequential steps: first a decision is taken concerning employment opportunities; second, the residential area is selected. It is therefore necessary to look at the settlements surrounding the development towns as a supportive system that increases the attraction of new households to these towns. **From the spatial viewpoint, development town and surrounding region form one inseparable, economically integrated system.**

מרכז לחקר העיר והאזור
ע"ש פילים ואתל קלצניק

מוסד שמואל נאמן למחקר
מתקדם במדע ובטכנולוגיה

הגירה אל ומערי פיתוח בישראל

טובי אלפנדרי ♦ דניאל שפר

יוני 1992

הגירה אל ומערי פיתוח בישראל

**ד"ר מחקר זה מבוסס על עבודת הגמר של מר טובי אלפנזרי.
העבודה בוצעה בהנחייתו של פרופ' דניאל שפר.**

מר טובי אלפנזרי, לשעבר סטודנט בלימודי מוסמכים, במסלול לתכנון ערים ואזורים בטכניון.
ד"ר דניאל שפר בעל הקתדרה לתכנון ערים ואזורים ע"ש לונגפלד-קונין, הוא פרופסור לכלכלה עירונית ואורנית
בטכניון.

ד"ר מחקר זה הוכן על ידי החוקרים ועל אחריותם. הדעות המובעות בפרסום זה הינן של
החוקרים ואינן משקפות בהכרח את עמדתם של מוסד ש. נאמן והמרכז לחקר העיר
והאזור. אין גופים אלה אחראים למידע ולשיטות בהם השתמשו החוקרים במחקר זה.

השער - צילום מן האויר של מגדל העמק, באדיבותה של חברת אופק - צילומי אויר בע"מ

Copyright © 1992 The S. Neuman Institute for Advanced Studies in Science and
Technology and the Center for Urban and Regional Studies, Technion - Israel Institute of
Technology.

ISBN 965-386-010-0

עקד מוסד שמואל נאמן, קרית הטכניון, חיפה 32000, טלפון 04-237145

תקציר

רוב ערי הפיתוח בישראל נוסדו בשנות ה-50 הרחק מהמרכזים האורבניים המאוכלסים. לערים אלו נועד תפקיד נכבד בהגשמת שני יעדים לאומיים: פיזור אוכלוסיה וקליטת עליה. התושבים, שרובם היו מקרב גלי העלייה ההמונית שהגיעה מארצות אסיה-אפריקה, נשלחו לערים אלו בהתאם להכונה מוסדית.

המדיניות המרחבית הממשלתית הגיעה להישגים לא מבוטלים בפיזור האוכלוסיה; היא הצליחה להגדיל את האוכלוסיה במחוזות הפריפריאליים של מדינת ישראל. תוך הסתייעות בעבודות יזומות, נפתרו חלקית בעיות תעסוקה מיידיות בערי הפיתוח, אך לא צומצמו הפערים הכלכליים הבין-אזוריים שנוצרו בין אזורי המרכז לאזורי השוליים. רוב ערי הפיתוח סבל ממאזני הגירה שליליים. בעיה זו הוכרה כמרכזית, בעיקר מאז שנות ה-60, כאשר מספר העולים שניתן היה להפנות לערים אלה הצטמצם.

מטרת המחקר היתה לבחון, ברמת המיקרו, את הגורמים והסיבות המביאים את ה"אוכלוסיה החזקה" להגר מערי הפיתוח ואליהן. אבחון המניעים של אוכלוסיה זו להגירה אל ערי הפיתוח או לאי הגירה אליהן, וניתוח עמדותיה ודעותיה לגבי מרכיבים שונים הקשורים בעיר הפיתוח, יכולים להוות בסיס לגיבוש מדיניות משיכה של "אוכלוסיה חזקה" ואיכותית אל ערי הפיתוח. הניתוח עשוי לתרום מידע חיוני וחשוב שיעזור בעיצוב מדיניות ציבורית לקידום ערי הפיתוח בישראל.

ערי הפיתוח בהן התמקד מחקר זה הן: קרית שמונה, כישוב המרוחק מ"המרכז"; חצור הגלילית, כישוב עירוני קטן, המרוחק פחות ממרכז הארץ; ומגדל העמק, כישוב הקרוב יותר לאזור המטרופולין של חיפה - דגם של עיר פיתוח מצליחה, המושכת אליה כוח אדם מיומן ומשקי בית מקרב ה"אוכלוסיה החזקה".

איסוף הנתונים התבצע על ידי שאלונים, שבאמצעותם נאסף מידע לגבי הגורמים והסיבות

שהביאו להחלטת ההגירה (אם היתה כזו), ולגבי שביעות הרצון מהישוב ומהשירותים החברתיים, הציבוריים והאישיים המסופקים בו. מידע זה השווה לרמת השירותים הקיימים ביישובי המוצא או היעד של הנשאלים.

השאלונים הועברו בקרב נשאלים המשתייכים ל"אוכלוסיה חזקה", שהוגדרה במחקר זה כאקדמאים ובעלי תפקידים בכירים; לדוגמה: מנהלי בנקים, מנהלי בתי ספר, מנהלי מפעלים, בעלי מקצועות חופשיים, ובעלי מקצועות אקדמיים וטכנולוגיים מיומנים אחרים.

המחקר התמקד בארבעה סוגים של אוכלוסיה חזקה: תושבים שנולדו ו/או גדלו בעיר הפיתוח; אלה שעובדים בעיר אך לא גרים בה; אלה שהיגרו לאחרונה אל ערי הפיתוח; ואלה שהיגרו לאחרונה מערי הפיתוח.

על פי הממצאים, הפרופיל החברתי-כלכלי של הקבוצה של משקי הבית שהיגרה מערי הפיתוח שבמדגם הוא גבוה יותר מזה של הקבוצה של משקי הבית שהיגרה אליהן.

המניע העיקרי להגירה הוא מציאת תעסוקה הולמת. אלה שהיגרו מערי הפיתוח שיפרו את מצבם, הן מן ההיבט של רווחת הדיור והן מן ההיבט של רמת השירותים. חלק גדול מהמרוויינים, המועסקים בערי הפיתוח, לא גרים בהן; משיקולים של איכות מגורים וסביבה, והם בחרו להתגורר בישובים הנמצאים בסמיכות לערי הפיתוח.

סיכום ממצאי המחקר מצביע על כי אין לנתק את הפתרונות לקידום ערי הפיתוח מהתהליכים האזוריים המתרחשים סביבם. נמצא שקיים מגזר, מקרב ה"אוכלוסיה החזקה", המוכן לקשור את עתידו אל ערי הפיתוח או אל האזורים הסמוכים לעירויות אלה. קיימים תהליכים מקרו-כלכליים היוצרים תהליך של "גלישת הזדמנויות" אל אזורי הפריפריה, הדוחפים עובדים מיומנים מקרב אוכלוסיית ה"גלעין" ומקרב העולים החדשים להגר אל אזורים, שהם בבחינת "קרע בתולה" למימוש כישוריהם המקצועיים, ואשר קיימות בהם הזדמנויות תעסוקה ודיור. עוד נמצא, שהפתרונות לערי הפיתוח השונות לא זהים. כל עיר מגיבה בצורה שונה וייחודית, בהתייחסות למיקומה והמדיניות שהיא מאמצת לה, וזאת תוך "קריאת המפה" מבחינת

התהליכים האזוריים בתוכם היא ממוקמת. ערי הפיתוח הוכיחו שיש באפשרותן להתקיים גם אם הדבר הוא תוך התבססות על האזור הסמוך להן וגם כאשר קיום זה נשען על התמחותן כ"מיצאות הזדמנויות".

המסקנה הראשית הנגזרת ממחקר זה היא, שיש לראות את משקי הבית המהגרים אל האזור בכללו כמקשה אחת; כאשר העיירה והישובים הממוקמים בסמיכות לה מהווים מערכת אינטגרטיבית אחת. שיקולי ההגירה של משקי הבית נחלקים לשני שלבים עיקריים: בשלב הראשון מתקבלת ההחלטה להגר בהקשר של הזדמנויות התעסוקה, ובשלב השני נבחר ישוב המגורים באזור. אי לכך, יש לראות במערכת היישובים (הקהילתיים-כפריים), הממוקמים בסמיכות לעיר הפיתוח, כמערכת התומכת ומחזקת את המשיכה של משקי הבית להגר אל האזור של עיר הפיתוח. מבחינה מרחבית זוהי מערכת כלכלית-חברתית אינטגרטיבית אחת.

תוכן עניינים

עמוד	
1	מבוא
2	הבעיה התכנונית
5	הבעיה המחקרית
8	פרק 1: סקירת ספרותית
8	1.1 הגדרת ההגירה
10	1.2 מחקרי הגירה - מאפיינים ומרכיבים
14	1.3 תאוריות הגירה ברמת המקרו
18	1.4 תאוריות הגירה ברמת המיקרו
23	פרק 2: הגורמים המשפיעים על הגירה של פרטים ומשקי בית
24	2.1 גורמים הקשורים לשלבים של מחזור החיים
24	2.1.1 מחזור החיים המשפחתי
27	2.1.2 גיל ראש המשפחה
28	2.1.3 גודל משק בית
28	2.1.4 מין
29	2.2 גורמים חברתיים, כלכליים, ותרבותיים
29	2.2.1 הכנסה של משק חבית
29	2.2.2 רמת השכלה
30	2.2.3 מוצא עדתי
31	2.3 גורמים המשפיעים על איכות החיים
32	2.3.1 איכות הדיור
36	2.3.2 איכות הישוב
36	א. כמות ואיכות של שירותים ציבוריים
37	ב. פשיעה ועבריינות

תוכן העניינים (המשך)

28	24	הצבת השערות המחקר
28	24.1	הפרופיל החברתי-כלכלי של המהגר הפרטנציאלי
39	24.2	ההבדל בין דפוסי ההגירה של טיפוסי הקבוצות
40	24.3	השפעה של דגמים שונים של ערי פיתוח על הגירה
43	פרק 3:	מקור הנתונים ואיסופם
43	3.1	בחירת הישובים ותיאורם
43	3.1.1	המרחק ממרכז הארץ
44	3.1.2	גודל הישוב
44	3.1.3	הקירבה לאוכלוסיה "חזקה"
46	3.2	תיאור הישובים
46	3.2.1	קרית שמונה
47	3.2.2	חצור הגלילית
50	3.2.3	מגדל העמק
52	3.3	מאפיינים דמוגרפיים-חברתיים של הישובים
52	3.3.1	גודל האוכלוסיה ושיעורי גידולה
53	3.3.2	מבנה הגילאים
55	3.3.3	מוצא עדתי
56	3.3.4	אינדיקטורים חברתיים-כלכליים
57	3.4	אוכלוסיית המחקר
57	3.4.1	הגדרה של אוכלוסיה "חזקה"
61	3.4.2	קביעת אוכלוסיית המחקר
62	3.5	תיאור איסוף הנתונים בשטח
62	3.5.1	איתור המרואיינים
68	3.5.2	איסוף הנתונים
64	3.6	מבנה השאלון

תוכן העניינים (המשך)

67	פרק 4: ניתוח תיאורי של הנתונים
67	4.1 מטריצת התצפיות לפי ישוב וסוג אוכלוסייה
70	4.2 איפיון משקי הבית לפי סוג קבוצה
70	4.2.1 משתנים דמוגרפיים
71	4.2.2 מוצא עדתי
73	4.2.3 השכלה
73	4.2.4 שביעות רצון בעבודה
74	4.2.5 משלח יד
76	4.2.6 רמת ההכנסה החודשית
77	4.2.7 דיוך
80	4.3 תפיסת רמת השרותים לפי סוג קבוצה.
80	4.3.1 שירותי החינוך
82	4.3.2 שירותי הבריאות
82	4.3.3 שירותי המסחר
82	4.3.4 שטחים פתוחים
83	4.3.5 תרבות, בידור וספורט
84	4.3.6 סיכום סעיף השירותים
86	4.4 תפיסת איכות החיים לפי סוג קבוצה
86	4.4.1 רמת פשיעה
88	4.4.2 תחושת הבטחון
89	4.4.3 שביעות רצון כללית מהישוב
90	4.5 הסיבות להגירה או אי הגירה של משקי בית
91	4.5.1 הסיבות להגירה אל עיר הפיתוח
94	4.5.2 הסיבות להגירה מעיר הפיתוח
95	4.5.3 הסיבות לאי הגירה של העובדים בעיר הפיתוח
99	4.5.4 סיכום שיקולי ההגירה

תוכן העניינים (המשך)

101	4.6 תחושת הקשר לשוב
101	4.6.1 הכוונה להמשיך ולהתגורר בשוב
102	4.6.2 הכוונה לעזוב או להשאר בשוב
104	4.6.3 העמדה לגבי גידול ילדים בשוב
105	4.6.4 העמדה לגבי ההשארות של הילדים בשוב
106	4.6.5 סיכום פרק ההתקשרות לשוב
109	פרק 5: סיכום ומסקנות
115	נספח א': תכילות השימוש בשרותי התרבות, הבידור והספורט
119	נספח ב': שאלון לדוגמא
131	ביבליוגרפיה

מבוא

רוב ערי הפיתוח בישראל נוסדו בשנות ה-50 הרחק מהמרכזים האורבניים המאוכלסים. לערים אלו נועד תפקיד נכבד בהגשמת שני יעדים לאומיים: פיזור אוכלוסיה וקליטת עליה. התושבים שרובם היו מקרב גלי העליה ההמונית מארצות אסיה-אפריקה, נשלחו לערים אלו בהתאם להכוונה מוסדית. המטרה העיקרית בישוב ערים אלו, שצמחו ממעברות או מערים נטושות, היתה בראש ובראשונה יצירת קורת גג וביטולן של המעברות.

המדיניות המרחבית הממשלתית, שהגיעה להישגים ניכרים בפיזור האוכלוסיה, הצליחה במידה רבה תוך הסתייעות בעבודה יזומה לפתור בעיות תעסוקה מידיות בערי הפיתוח, אך לא הצליחה לצמצם את הפערים הכלכליים הבין-אזוריים שנוצרו בין אזורי המרכז לאזורי השוליים (Lipshitz & Schahar, 1981).

מרבית ערי הפיתוח סבלו ממאזני הגירה שליליים ובעיה זו הוכרה כמרכזית בעיקר מאז שנות ה-60 כאשר מספר העולים שניתן היה להפנות לערים אלה הצטמצם (שחר וליפשיץ, 1980).

בתחילת שנות ה-60 הקימה ועדת השרים לענייני כלכלה את וועדת השרים לערי הפיתוח אשר מינתה את ועדת נאורי לעניין סוג ערי הפיתוח. ערי-הפיתוח סווגו על ידה לשלוש קטגוריות כשהמגמה היתה להזרים אמצעים רבים יותר לערים החלשות יותר. חוק עידוד להשקעות הון קבע תנאי הלוואות ומענקים נוחים לעידוד מעבר התעשייה לערי הפיתוח. הוקם מרכז ההכוונה לערי הפיתוח במטרה לעודד ולטפל במעבר בעלי מקצוע לערי הפיתוח. נקבעו תמריצים אישיים לעידוד מעבר של בעלי מקצוע ו"עובד נדרש" לערי הפיתוח כשההנחה היתה ש"עובד נדרש" יתרום לחיזוקן החברתי והכלכלי של ערי הפיתוח. למרות תמריצים אלו ניתן לראות שתהליך ההגירה השלילית מערי הפיתוח לא פסק, וכפי שמראה אלישע אפרת (1987) נמשך גם בשנות ה-70 וה-80, כשבין השנים 1976-1983 חלה ירידה במספר האוכלוסין ב-22 מתוך 32 ערים

שהוגדרו על ידו כ"דוחות אוכלוסיה", כשב-10 מהן המאזן שלילי, רצוף ועקבי.

הבעיה התכנונית

ערי הפיתוח שנמצאו מאז הקמתן במוקד הקונצנזוס הלאומי הרחב של כל המפלגות הציוניות בישראל, ביטאו בעצם קיומן ביטוי מאוחד של מספר מגמות ויעדים לאומיים ראשוניים במעלה. זאת בתחום האידיאולוגי, בתחום המדיני והבטחוני, בתחום הכלכלי ובתחום החברתי (לפירוט ראה גינדל וארז, 1984).

יעדים, מגמות ושיקולים אלו מצאו את ביטויים בראש ובראשונה בקווי היסוד של כל ממשלות ישראל. אלו הביאו לביטוי מוחשי מוגדר וממוסד את שיקולי הקידום והעדפה של יזמים, של תושבים ושל מוסדות הרשות המקומית בערי הפיתוח.

כפי שמקובל ברובן הגדול של תוכניות הפיתוח, גם כאן אחד היעדים המרכזיים היה משיכת "אוכלוסיה חזקה" ומניעת הגירתם של החזקים מערי הפיתוח. זאת בעיקר על מנת "לצמצם ולאזן את הפער הכלכלי והחברתי בין המרכז לפרפריה", וכדי "לבסס דגם חברתי חדש, הנשען על מזיגה שיוויונית של הישוב החדש והישוב הוותיק במדינת ישראל" (שם).

במחקרם של שפר ופרנקל (1987), שעסק בין השאר בפערים שבין ערי הפיתוח למרכז, נמצא כי בעשור האחרון חלו שינויים שתרמו לסגירת הפערים שבין המאפיינים הסוציו-כלכליים של אוכלוסיית ערי הפיתוח לבין מאפיינים הסוציו-כלכליים של אוכלוסיית שאר הישובים העירוניים בישראל.

שפר ופרנקל טוענים שתהליכים אלה גם אם הם עדיין איטיים ולא מספיקים לסגירה מהירה של הפערים הקיימים, מצביעים על הצטרפותו של דור חדש למעגל כוח העבודה בערי הפיתוח. דור

צעיר זה אינו מוכן להמשיך ולהסתפק בפתרונות המסורתיים אשר אפיינו את ראשית דרכן של ערי הפיתוח. ענפי התעשייה המסורתיים, עתירי העבודה ומעוטי השכר נתקלים כיום בבעיה אמיתית של השגת כח אדם גם במקומות בהם שורר מצב של אבטלה. מצבים אלה נובעים מחוסר האטרקטיביות של תעשיות אלו והתדמית השלילית שיש להן בעיני הדור הצעיר. מצד שני משיכת מפעלים המשתייכים לענפי תעשייה מתפתחים, מדור תעשיות עתירות הידע, הדורשות כוח עבודה מיומן וברמה גבוהה, נתקלת בבעיות של מחסור בכח אדם כזה בערי הפיתוח.

מצב סבוך זה מעלה שתי בעיות תכנון עיקריות הקשורות אחת לשניה:

- 1 איך למשוך תעשיות עתירות ידע לערי הפיתוח בהן אין "אוכלוסיה חזקה" שתהווה מקור לכוח אדם מתאים.
- 2 איך אפשר, מצד שני, למשוך "אוכלוסיה חזקה" לערי הפיתוח בהן אין תעשיות עתירות ידע, המהוות פוטנציאל תעסוקתי עבורם.

בבעיה הראשונה עוסק שלב ב', במחקרם של שפר ופרנקל (1989)* ואילו במחקר הנוכחי נעסוק בבעיה של מה גורם "לאוכלוסיה חזקה" לרצות לחיות בערי הפיתוח.

במהלך השנים האחרונות נעשו מספר נסיונות למשוך אל ערי הפיתוח אוכלוסיה חדשה ו"חזקה" יותר, בעיקר על ידי מבצעי פרסום ממשלתיים. מבצעים אלו לא הניבו הרבה תוצאות שכן כל שיכלו להציע למועמדים היתה איכות חיים בחיק הטבע, נוף, מרחב ושקט. הם לא יכלו להציע תעסוקה מגוונת, הכנסה גבוהה ובטוחה או עתיד מבטיח לילדים. למרות זאת אפשר לראות כיצד אנשים המשתייכים לאוכלוסיה המוגדרת כ"חזקה" בכל זאת מגיעים לערים אלו (אם כי רבים יותר עוזבים אותן). אוכלוסיה זו, ביחד עם הגרעין של האוכלוסיה ה"חזקה" הוותיקה הקיימת כבר, מהוות אליטה חברתית היכולה להוות מנוף להתפתחות העיר ולקידומה לקראת המראה כלכלית-חברתית.

לחיות בערי הפיתוח, פירושו להמשיך להתגורר בהן (לאלה שגרים בהן), ולהגר אליהן ולגור בהן (לאלה שלא גרים בהן). מכאן שאת המושג אוכלוסיה "חזקה" ניתן לפרק למספר קבוצות להן יש זיקה לערי הפיתוח ומהוות גורם בחקר ההגירה אליהן ומהן:

- 1 אוכלוסיה וותיקה שגרה היום בערי הפיתוח - אוכלוסיה שנולדה או גדלה בערי הפיתוח וגרה בהן עד היום ובהכרח תופסת עמדות חשובות בהן.
- 2 אוכלוסיה חזקה שהיגרה לאחרונה לערי הפיתוח - אם מתוך בחירה עצמאית ואם מתוך הכוונה ממשלתית ונקלטה בתפקידים בכירים בעיר.
- 3 אוכלוסיה שעזבה את ערי הפיתוח - אוכלוסיה "חזקה" שנולדה, גדלה או גרה בעיר הפיתוח והיגרה ממנה.
- 4 אוכלוסית היעד של ערי הפיתוח - אוכלוסיה "חזקה" שאינה גרה בערי הפיתוח אך מהווה פוטנציאל להגר אליהן.

אבחון המניעים של אוכלוסיות אלו, להגירה אל ערי הפיתוח או לאי הגירה אליהן, וניתוח עמדותיהן ודעותיהן לגבי מרכיבים שונים בחיי עיר הפיתוח יכולים להוות בסיס לגיבוש מדיניות משיכה של "אוכלוסיה חזקה" ואיכותית אל ערי הפיתוח, תהליך שיתרום נדבך נוסף לבנייה של מערכת מסודרת וכוללת של המדיניות הממשלתית לקידום ערי הפיתוח בישראל.

* שפר דניאל, אמנון פרנקל. (1989). "יצירת מקורות תעסוקה בערי הפיתוח", מוסד נאמן,

הבעיה המחקרית

מחקרים רבים, מאז שנות ה-50, ניסו לזהות את הסיבות לחוסר האטרקטיביות של ערי הפיתוח בישראל. רובם הגדול של מחקרים אלו עסקו ברמת המקרו. כלומר, בבעיות מבניות של ישראל, בבעיות של אי-שוויון אזורי ובגורמים כלכליים-חברתיים שיכולים להסביר את הפערים הקיימים בין ערי הפיתוח - כמייצגות הפריפריה, לבין הערים הגדולות - כמייצגות ה"מרכז" - שהיוו אבן שואבת עיקרית לאוכלוסיה בישראל.

ליפשיץ (1986) רואה תופעה זו כפונקציה ישירה של המבנה הכלכלי-מרחבי של ישראל. מבנה זה נקבע לטענתו, עם העליה והאיכלוס של גלי העליה של שנות ה-50. הואיל והאוכלוסיה בישראל כגורם המיקום הראשוני בארגון המרחבי המושך אליו את יתר גורמי הייצור, (רייכמן, 1973), יש לפער האזורי בהשכלת האוכלוסיה ברמתה הטכנולוגית וברמתה הכלכלית השפעה ניכרת על המערך הבין אזורי בענפי התעסוקה, בסוגי המפעלים, ברמת השירותים ובשאר מרכיביה של הפעילות הכלכלית (ליפשיץ, 1985).

קיפניס (1976) מסביר את הפער בהיווצרות תהליך היסטורי, לפיו תרומת מפעלי התעשייה של "הדור הראשון" בערי הפיתוח, שהיתה רבה בעבר, התמעטה מאז שנות ה-60 עם השיפור בהכשרה ובאיכות כוח האדם ושאירותיו. סוג הידע והמיומנות המקצועית שנדרשו ממפעלי התעשייה בערי הפיתוח לא התאים לבעלי רמות חינוך ומוטיבציה גבוהים (Spileman, 1976, & Habib). כך נוצרה סלקציה שלילית במבנה התעסוקה המסורתית שהובילה לעזיבת "אוכלוסיה חזקה" מערי הפיתוח (בראל, 1985).

גם הקמתם של מפעלים חדשים בערי הפיתוח, כתוצאה מחוק עידוד השקעות הון, לא תרמו לעצירת התהליך היות ומפעלים אלו עוסקים בעיקר בייצור וכמעט שאינם עוסקים במחקר ופיתוח. כך שתרומת מפעלים אלו להיצע התעסוקה ברמות המקצועיות הגבוהות וברמות הביניים מוגבלת למדי (רוזין, 1986).

שפר ופרנקל (1987) מציינים שמבנה התעסוקה שנוצר מצביע על ריכוז מועסקים בישובים אלה בשני ענפי כלכלה עיקריים, שירותים ציבוריים ותעשייה. פרופיל תעסוקה זה ביחד עם המבנה הסוציו-כלכלי של אוכלוסיית ערים אלו משפיע ישירות על מדדי האבטלה הגבוהים בערי הפיתוח. פרופיל תעסוקה זה הוא המעודד, על פי בראל ושות' (1982), את יציאתם של משקי הבית "החזקים" מבחינה כלכלית המתגוררים עדיין בעיר. זאת היות והם שואפים להגביר את אפשרויות המוביליות הכלכלית שלהם. מצד שני, בגלל פרופיל כזה ערי הפיתוח אינן מסוגלות למשוך קבוצות בעלות מיומנות גבוהה ואוריינטציה עירונית תעשייתית ומתוך כך שוב יורדת הרמה הסוציו-כלכלית של עיר הפיתוח ומתעצב הדימוי השלילי שלה (קירשנבאום וקומוי, 1963).

יער והלר (1977) מצביעים על התהליך כיסיבובי: "ברור שכדי למשוך שכבות חברתיות מסוג זה לישוב ולמנוע את דחייתן ממנו, חייבת העיר לספק מבנה כלכלי תעסוקתי ההולם את הכישורים והציפיות של שכבות אלו. מאידך העובדה שלתכונות הסוציו-כלכליות של האוכלוסיה יש השפעה בלתי תלויה על מאזן ההגירה, פירוש, שתכונות אלו מהוות גורם קליטה כשלעצמו וקרוב לוודאי שהן מתנות גם את סוגי המשאבים הכלכליים המזורמים לישוב וכן את מידת היעילות בניצול משאבים אלו" (עמור 39).

מחקרים שבחנו את הקשר בין תנועות אוכלוסיה לגיוון חברתי-כלכלי בערי הפיתוח אכן מוצאים שהישובים שהצליחו יותר בהגברת המשיכה אליהם ובצמצום הנשירה מתוכם מאופיינים על ידי אחוז גבוה של מתדיינים ברמה סוציו-כלכלית גבוהה יותר מבחינת השכלתם, רווחתם הכלכלית ומוצאם האתני (ראה אצל יער והלר, 1977, וכן אצל Schory & Soen, 1983).

על פי סטיוארט, יואלסון ולוי (1986) השכבות המבוססות מערי הפיתוח נוטות יותר מהאחרות להגר, כי אוכלוסיה זו מוכנה ויש לה את האמצעים לכך, להסתכן ולעבור למרכז. תופעה זו קורה בעיקר בתקופות של שגשוג כלכלי בארץ שאז גדול הסיכוי של אוכלוסיה זו למצוא תעסוקות מחוץ לערי הפיתוח (צוקרמן בראלי, 1978).

תהליך הזיהודלדלותי של ערי הפיתוח "מאוכלוסיה חזקה", מוסבר על ידי וינטראוב וקראוס (1982) בכך, שמכיוון ובפריפריה נמצא שיעור גבוה של בעלי רקע השכלתי ותעסוקתי נמוך וכן מעטה המוביליות כלפי מעלה, נמנעת היווצרותה של שכבת עילית חזקה בקהילה וכן נמנעת שבירת מעגל הקסמים של הזדמנויות דלות וסלקטיביות שלילית של האוכלוסיה. בעצם תהליך זה, לא מתקיים אחד התנאים ההכרחיים ליכולת העיר להתקדם לקראת נקודת ההמראה הכלכלית על פי ברלר (1977), והיא קיום גיוון חברתי ותעסוקתי בעיר שייצור תנאים להתהוות שוק רחב ומגוון לשירותים וסחורות וכמו כן הרחבה בגיוון אפשרויות התעסוקה.

לסיכום, רוב המחקרים שעסקו בערי הפיתוח בישראל, עסקו בקשר שבין תכונות העיר לבין ניידות האוכלוסיה. רובם ככולם הדגישו את חשיבותה של האוכלוסיה "החזקה" לעיר הפיתוח תוך הדגשת הגורמים הכלכליים-חברתיים הקשורים בהתפתחות. עד כמה שידוע לנו, לא נעשה שום מחקר שניסה לבחון את הסיבות לכך מתוך נקודת מבטה של האוכלוסיה "החזקה" עצמה לגבי גורמים ומרכיבים בחיי העיר המביאים אותם להתליט להישאר בעיר, לא להגר אליה, או לעזוב אותה. איתורם של פרופילים שונים אלו ביחד עם הגורמים והסיבות שיזוהו הם המטרה המחקרית שלנו ולה ננסה למצוא מענה.

פרק 1: סקירה ספרותית

1.1 הגדרת ההגירה

הגירה היא בעיקרה תהליך של מעבר כפוי או לא כפוי של אוכלוסיה ממקום אחד למקום אחר. במחקר שלפנינו נעסוק, באופן טבעי, בהגירה באופן לא כפוי המצביעה בדרך כלל על שינוי חברתי, כלכלי ודמוגרפי של משקי בית.

למושג "הגירה" ישנן הגדרות שונות המשתנות בהתאם לתפישות התיאורטיות של החוקרים. מושג זה נראה ברור מאד כאשר הוא מוגדר מנקודת המבט של המשוואה הדמוגרפית:

מספר	מספר	מספר	אוכלוסיה	מספר	אוכלוסיה	מספר	אוכלוסיה	
המהגרים	-	המהגרים	+	הנפטרים	-	היילודים	+	בתחילת
החוצה		פנימה		במהלך		במהלך		התקופה
				התקופה		התקופה		=
								בסוף
								תקופה

במשך השנים נוספו מימדים נוספים לגישה זו, שנתפשה כצרה מדי:

1 **היחידה האדמיניסטרטיבית** - על פי גישה זו חייבים לייחס את המשוואה הדמוגרפית ליחידה אדמיניסטרטיבית כלשהי ממנה ואליה מהגרים (Hagerstand, 1957).

2 **מימד הזמן** - הגירה היא אקט של שינוי במקום, היכול להתקיים באופן זמני או קבוע, במידה וזה נמשך תקופה מספיק ארוכה (Ogden, 1984).

3 **הסתגלות חברתית** - מימד זה שהוכנס על ידי סוציולוגים ואנתרופולוגים, מתייחס לכך שהמעבר הפיסי כרוך, בדרך כלל, בנטישה של מערך חברתי אחד וכניסה למערך חברתי חדש (Eisenstadt, 1953).

4. **מוטיבציה** - במימד זו עוסקים במניעים של פרטים או משפחות לעבור מקום אחד למקום שני. אצל (Mangalam, 1968) לדוגמה "הגירה" היא: "תזוזה קבועה באופן יחסי, של הקבוצה הנקראת מהגרים, ממקום גיאוגרפי מסוים לאחר, המלווה בקבלת החלטות על בסיס של מערכת ערכים מסודרת באופן היררכי, שכתוצאה ממנה חלים שינויים במערכת האינטראקציות של המהגר".

5 **טווח השינוי** - במימד זה עוסקים בטווח ובעוצמת השינוי שנוצר כתוצאה מהחלטת ההגירה. במימד זה יש למעשה אבחנה בין 'הגירה' (Migration) למעברי (Movement).

Clark (1986) מציין שלושה סיווגים מקובלים של הגירה, שמבחינה היסטורית התייחסו למימד המרחק: הגירה בתוך העיר, הגירה בין-אזורית והגירה בין-ארצית. על פי סיווג זה:

- הגירה בתוך העיר, בגלל המרחקים הקצרים יחסית, לא מלווה התהליך, בדרך כלל, בשינוי בדפוסי חיים יומיומיים כמו התקשרות לחברים, לשירותים קהילתיים, למקום עבודה וכו';
- הגירה בין-אזורית מצריכה כבר שינוי כמעט מוחלט - הכולל שינוי במקום העבודה;
- הגירה בין-ארצית מצריכה את השינוי החריף ביותר, המלווה גם בשינויים בתרבות, לעתים קרובות בשפה ועוד.

ההסברים התיאורטיים שנבעו מסיווג זה היו גם הם שונים: הגירה בתוך העיר נקשרה בדרך כלל לשוקי הדיוור, הגירה בין-אזורית מתייחסת להתנהגות של חיפוש עבודה, ואילו הגירה בין-ארצית מתייחסת לשינויים במערך הפוליטי, משטרי ודתי. ההגדרה של Clark להגירה,

מתייחסת למיקום מחדש, או מעבר שהוא מספיק רחוק מכדי שיהיה אפשר להמשיך ליומם למקום העבודה הקודם. זאת, תוך שמירת על "נסיבות נורמליות". על פי הגדרה זו תזוזה בתוך העיר הוא למעשה לא הגירה אלא מעבר. הגירה מוגדרת ככזו, רק כאשר היא בין-אזורית או בין-ארצית. המבחן להגדרת ההגירה אצל Clark מתמקד לכן בהגירה המלווה בשינוי במקום העבודה.

הגדרה מחמירה יותר אנו מוצאים אצל Bogue (1959), הטוען: "שבאופן תיאורטי המושג "הגירה" נשמר אך ורק לאלה שהשינוי שחל במקום מגוריהם היה מעורב בשינוי מוחלט וויסות מחדש בהתקשרות הקהילתית של הפרט". הגדרה קיצונית זו מוציאה גם היא מתוכה סוגי הגירה בהם יש שינוי מגורים ללא שינוי במקום עבודה, אך כוללת, התייחסות לשינוי מוחלט גם בדפוסי חיים אחרים כמו: שימוש בשירותים קהילתיים, קיום קשרי חברות ומשפחה, דפוסי קניה ובילוי וכו'.

ההתייחסות במחקר זה מאמצת הגדרה זו מתוך הנחה שאנו עוסקים, בסופו של דבר, בגורמים העשויים לעודד משקי בית להגר - הגירה בין-אזורית - מהמרכז לעבר הפריפריה, הגירה שפירושה שינוי מוחלט באורח החיים.

1.2 מחקרי הגירה - מאפיינים ומרכיבים

המאמץ למציאת תיאוריה כללית של הגירה עם תוקף וישימות אוניברסליים הוא חלומם של כל אלה העוסקים במחקר ההגירה.

ניסיון ליצור פרדיגמה של מה צריכה לכלול תיאוריית הגירה אנו מוצאים אצל Chang (1981), הטוען, שניתוח הגירה הוא הניסיון להסביר את:

- המכניזם של קבלת ההחלטות (של שרש, משק בית, משפחה או יחידה אחת);
- והתנהגות של אנשים (עם תכונות אישיות שונות ורקע חברתי-תרבותי שונה)
- הנמצאים באינטראקציה עם והמגיבים (ברשות שונות);
- לסביבה הכללית (סוציו-כלכלית, אקולוגית, ופוליטית);
- לאורך זמן (שנות קצר ו/או שנות ארוך);
- במטרה להשיג (תוך כדי מקסימיזציה, מינימיזציה או אופטימיזציה)
- מטרות מסוימות (אישיות או אחרות, כלכליות ולא כלכליות);
- עם תוצאות מסוימות (לגבי המהגר או אחרים במקורות או ביעדים).

את כל זה אפשר לתמצת לסדרה של מספר שאלות, אשר תיאוריה כללית של הגירה חייבת לענות עליה:

- * מי הם המהגרים?
- * מדוע הם מהגרים, נשארים, או חוזרים?
- * איך ולאן הם עוברים?
- * מתי הם עוברים?
- * מה ההשפעות של פעולות כאלה על המהגרים ועל אחרים?

התכונה העיקרית של מחקרי הגירה היא בשונות הרבה לגבי מטרותיהם ותחומי טיפולם. רבים מהם תיאורטיים מאוד, חלקם אמפיריים ולאחרונה חלקם הופך להיות מעשי עם השלכות על מדיניות. חוקרים רבים ניסו לסווג את מחקרי ההגירה על פי טיפולוגיות שונות, LEWIS (1982) מציע להכניסם לארבעה קטגוריות:

1 **הסיווג המרחבי:** המטפל בתנועות ההגירה מנקודת המבט המרחבית. ההתייחסות היא למקורות ויעדי ההגירה, למרחק ההגירה, לכיווני ההגירה ועוד. גישה זו הביאה בעקבותיה אבחנות שונות, למשל:

- א. אבחנה בין הגירה לתוך אזור נתון לעומת הגירה ממנו.
- ב. אבחנה בין תנועות הגירה בתוך מדינה לעומת אל ומחוצה לה.
- ג. אבחנה במרחקי ההגירה (תוך ובין עירוני, תוך ובין אזורי, תוך ובין מדינתי וכי' נראה לעיל אצל Clark, 1986).
- ד. אבחנה בין הגירה בפעם הראשונה לבין הגירה חוזרת.

- 2 **זמניות ההגירה:** סיווג על פי זמן השהייה של המהגר ביעד ההגירה. לדוגמה (Gould & Prothero, 1975) הבחינו ב-4 קטגוריות מעבר: יומית, תקופתית, עונתית, ולטווח ארוך. כמו כן מתייחס סיווג זה גם לכוונות המהגר בבחינת השהייה ביעד ההגירה: הגירה לצורך שהייה קבועה, הגירה לצורך תזרה למוצא בעתיד, ושינויים בהחלטה הראשונית, להישאר או לחזור, כתוצאה מהמציאות החדשה אליה הם נקלעים.
- 3 **סיבתיות ההגירה:** בסיווג זה עסקו בעיקר באבחנות שבין הגירה כפויה להגירה מתוך רצון ובחירה; ובאבחנות המתייחסות לתנועות הגירה הנובעות מגורמים כלכליים לעומת גורמים חברתיים-תרבותיים.
- 4 **התוצאות המקוות של ההגירה:** לסיווג זה משתייכים כל המחקרים שעסקו בניתוח החלטת ההגירה כתוצאה מציפיות לתוצאותיה. הטיפולוגיה הידועה ביותר היא זו שיצר (Petersen, 1958), המאורגנת על בסיס המניעים של ההגירה. בטיפולוגיה זו, מתייחס Petersen בין השאר להגירה משמרת (Conservative) לעומת הגירה מחדשת (Innovative). כאשר ה"משמרת" מתייחסת לתנועות האוכלוסיה המעוניינת לשמר, עד כמה שניתן, את סגנונות החיים הקיימות; לעומת ה"מחדשת", על פיה מעוניינים אנשים שמהגרים למצוא צורות חיים חדשות לגמרי מאלה להן הם היו רגילים.

חלוקה אחרת ושונה של עבודות בנושא מעבר של משקי בית יכולה להתבצע בהתחשב ביחידות ההתייחסות מיקרו או מקרו. מחקרים אלה מתחלקים לשתי קבוצות עיקריות לפי אופיים:

מחקרים ברמת המקרו: מנסים למצוא חוקיות בהתנהגות קבוצות של אנשים במטרה לחזות את עוצמת ההגירה ממקום למקום. מחקרים אלו מתאפיינים בניחות נתונים המתייחסים לאזורים מנהליים או מצרפיים המתייחסים לגזע, מין, תעסוקה וכד' כיחידות הניתוח. מטרתם העיקרית של מחקרים אלה היא ניבוי כיווני ועוצמת הניידות של משקי הבית. מחקרים אלה מתבססים בעיקר על מודלים של משיכה ושואבים את נתניהם ממקורות המספקים דיווחים סטטיסטיים של הגירה וניידות.

מחקרים ברמת המיקרו: ההתמקדות במחקרים אלה היא על הפרט, משפחה או משק הבית כיחידת התצפית והניתוח. מחקרים אלה מתעסקים בגורמים המשפיעים על קבלת ההחלטה של אלה להגר ועל המניעים והגורמים המשפיעים על תהליך הבחירה של יעד ההגירה. השאלה בה מתמקדים מחקרים אלה היא: מדוע אנשים מחליטים להעתיק את מקום מגוריהם וכיצד הם בוחרים את מקום מגוריהם החדש? מחקרים אלה מתבססים על ניתוח שאלונים שנאספו מן השדה ואשר מולאו על ידי אותה קבוצת משקי בית המהווה את המדגם המייצג של הקבוצה הניידת.

באופן כללי למחקרים ברמת המקרו עדיפות בתיאור דפוסי הגירה כלליים בעוד שלמחקרים ברמת המיקרו יש עדיפות בהסבר התנהגות הקשורה בתהליך קבלת ההחלטות על ההגירה.

1.3 תיאוריות הגירה ברמת המקרו

Ravenstein (1885) היה בין הראשונים שטען שיש חוקיות אמפירית בתנועות אוכלוסיה. מניתוח נתוני המפקדים של 1871 ו-1881 באנגליה הוא יצר חוקים להם הוא קרא חוקי הגירה אשר עסקו בקשרים שבין הגירה לבין מרחק; גודל מקום; ומשתנים כלכליים. להלן רשימה חלקית של אותם "חוקים":

- רוב המהגרים נעים למרחק קצר.
- ככל שגדל המרחק, קטן מספר המהגרים.
- ההגירה נעשית בשלבים: מהכפר אל העיר הקטנה ורק אחר כך לעיר הגדולה.
- התפתחות טכנולוגית נוטה להגביר את שיעורי ההגירה.
- הכוחות הכלכליים הם הדומיננטיים ומכתיבים את זפטי ההגירה.
- המהגרים למרחקים גדולים, מהגרים אל מרכזים גדולים של תעשייה ומסחר.
- לכל זרם הגירה בכיוון אחד יהיה זרם הגירה בכיוון הנגדי.

במודל של רבנשטיין מודגש לראשונה הקשר בין הגירה למרחק ההגירה ובגורמים הכלכליים המשפיעים על יעדי ההגירה. מחקרים אמפיריים שנעשו בעולם הראו אכן שלמרחק יש משמעות רבה בהחלטה להגר; במחקר שבוצע באנגליה על נתוני מפקד האוכלוסין של 1971, שבחן את שינויי הכתובות של אנשים במהלך חמש השנים האחרונות עד למפקד, הראה Craig (1981) שמספר המהגרים הולך ויורד ככל שמרחקי ההגירה גדלים.

Hagerstrand (1962), שבחן את תנועות ההגירה בעיר Simrishamn שבשבדיה, מצא שקיים קשר הפוך חזק בין מספר המהגרים למרחק ההגירה, הן לגבי המהגרים אל העיר והן לגבי המהגרים ממנה.

Todaro (1976) מצא, על פי ניתוחים אמפיריים, ש"עוצמת ההגירה בין שתי נקודות תחיה ביחס הפוך למרחק שבין שתי נקודות אלו".

מודל הגרביטציה מראה בצורה ברורה את חוקי רבנשטיין, ואת הקשרים שצויינו לעיל:

$$M_{ij} = k \frac{P_i P_j}{D_{ij}}$$

כאשר:

- M_{ij} מספר המהגרים ממוצא i ליעד j
- k קבוע
- P_i גודל האוכלוסיה במוצא i
- P_j גודל האוכלוסיה ביעד j
- D_{ij} המרחק המפריד בין המוצא ליעד

המודל מראה שעוצמת הגירה בין שני מקומות היא ביחס ישר לגודל האוכלוסיה של מקומות אלה וביחס הפוך למרחק המפריד ביניהם. זאת כאשר, גודל האוכלוסיה מבטא את פוטנציאל ההגירה מהמוצא/היעד ביחס לכמות ומגוון ההזדמנויות בהם.

החוקים של רבנשטיין ומודל הגרביטציה מאפשרים בחינות אמפיריות של תנועות הגירה כתלויות במרחק, מבלי לספק הסברים לסיבות המביאות לתנועות הגירה אלו.

Stouffer (1940) טבע את המושג Intervening Opportunities (הזדמנויות מתערבות) כגורם אפשרי המסביר את תנועות ההגירה. תמצית התיאוריה שלו היא בהצהרה ש"כמות האנשים העוברים מרחק נתון עומדת ביחס ישר למספר ההזדמנויות הקיימות בדרך", או בהגדרה שהיא התנהגותית יותר: "אנשים מהגרים בגלל הזדמנויות". במחקרו השתמש סטאופר בדירות ריקות על מנת לייצג הזדמנויות למהגרים. השימוש בהזדמנויות, במקום גודל אוכלוסיה, הביא לכך

שהמודל ניבא עוצמות הגירה שונות בזרימה ובזרימת-הנגד של הגירה בין שני המקומות. על פי תאוריה זו, אם הזדמנויות מפורזות באופן שווה והומוגני על פני המרחב, אזי ההבדלים בתנועות ההגירה ינבעו אך ורק מהמרחק המפריד בין המקומות.

מודל זה תואם את טענתו הבסיסית של רבנשטיין "כי אף אחד מהגורמים לא יכול להשתוות בהיקפו לזה הנובע מהרצון הטמון ברוב האנשים לשפר את מצבם הכלכלי". מכאן, שתהיה משיכה של מהגרים לאותם מקומות בהם קיימות מירב ההזדמנויות לשיפור מצבם הכלכלי.

חוקרים אחרים פיתחו מודל זה והצביעו על גורמים נוספים המגדירים הזדמנויות:

א. Lowry (1966) טען שרוב תנועות ההגירה הבין מטרופוליטניות קשורות לשינויים במקום העבודה, ולכן הגדיר הזדמנויות כ"הזדמנויות תעסוקה". היות ונתונים על תעסוקה אינם מצויים בדרך כלל, הוא השתמש בשלושה משתנים שביחד היוו אינדיקטור לכמות הזדמנויות התעסוקה במרחב: גודל כוח העבודה, גובה השכר, ושיעור האבטלה. בהשתמשו בנתוני הגירה של 1955-1960 בארה"ב הוא הצליח להסביר 56% מהשונות (בניגוד להסבר של-51% באמצעות מודל הגרביטציה).

ב. Bogue (1969) הצביע על הזדמנויות גדולות בתעסוקה, בחינוך ובאיכות החיים כגורמים המושכים אנשים לעבור מישוב אחד למשנהו.

ג. Shaw (1976) הצביע על ההבדלים ברמת השכר, בשיעור האבטלה ואיכות השרותים כגורמים המסבירים את כיוון ועוצמת ההגירה שבין מקומות שונים.

ד. Todaro (1976) טען שהמסביר הטוב ביותר בהבדלים בשיעורי ההגירה אל ישובים הוא החפרשים בתוחלת ההכנסות.

תיאוריית "כוחות המשיכה והדחיפה" (Push-Pull Factors) היתה הראשונה שהכניסה לשיקולי המהגר הפוטנציאלי את החשוואה בין יעדי ההגירה האפשריים לבין המוצא - מקום המגורים הנוכחי. על פי תפיסה זו קיימים שני סוגי כוחות המשפיעים על תהליך ההגירה: כוחות שליליים הנקראים "כוחות דחיפה", הפועלים במקום המוצא ודוחפים אנשים לעזוב את מקום מגוריהם, וכוחות חיוביים הנקראים "כוחות משיכה" המושכים אנשים לעבר היעדים השונים.

במלים אחרות, על פי מודל זה, מהגרים פוטנציאליים מתייחסים, באופן מודע או באופן בלתי מודע, אל המקומות ככאלה שיש להם תכונות חיוביות, שליליות או נייטרליות. במקרים מסוימים לכוחות המשיכה השפעה גדולה יותר מאשר לכוחות הדחיפה, כמו במקרה של יצירת מקורות תעסוקה באזור מסוים. בתהליך קבלת ההחלטה להגר או לא להגר משחקים תפקיד גם כוחות המשיכה וגם כוחות הדחיפה.

Lee (1976) שהוסיף למודל זה גם את ה"מכשולים" הקיימים בדרך ליעדים, הציג את ההגירה כתוצאה של כוחות דוחפים (Push) ומושכים (Pull), הפועלים על הפרט במקום המוצא וביעדים אפשריים ושקילתם כנגד המכשולים שבדרך: סף ההגירה האישי של המהגר בכוח, ונטייתו האישית להגר. לגביו, גורם המרחק וממדי ההגירה הקשורים למאמץ הדרוש כדי להתגבר על המכשולים שבדרך, משמשים מחסום עיקרי העומד בפניו. ההנחה כאן היא לכן, שהפרט (או משק הבית), ינסה להביא את מחיר ההוצאה הכרוכה בהתגברות של מכשולים אלה למינימום.

חוקרים נוספים ניסו להסביר את הקשר הקיים בין ההגירה לבין גורם המרחק והמאמץ הדרוש כדי להתגבר על המכשולים שבדרך. לדוגמה: Shaw (1976) טען כי "המרחק מהווה מחסום חברתי-כלכלי-גיאוגרפי להגירה, והגירה בין שני מקומות קשורה קשר הפוך למרחק שביניהן".

Goldsheider (1971) טען שקשר הפוך זה משקף, בין היתר, מחירי תחבורה, ומחיר ההתרחקות מקרובים וידידים, ואלה הולכים וגדלים עם המרחק.

במחקרים שבחנו את סוגיית הקשר בין מרחקי ההגירה ומשתנים כלכליים בארץ נמצא שלגורמים אלה אין השפעה בפני עצמם:

א. יער והלר (1977) מצאו שלמשתנים של ריחוק גיאוגרפי וגודל הישוב (כמייצג חוסן כלכלי), לכשעצמם אין השפעה על כושר הקליטה של הישובים.

ב. ברלר (1977) שהתייחס גם הוא לגודלו של הישוב מצא שלא רק גודלו של הישוב מגדיר את כוח המשיכה אליו, אלא גם קרבתו לישוב גדול ממנו: ככל שישוב קרוב יותר לעיר גדולה כך יוכלו תושביו להנות מרמת שירותים גבוהה יותר, דבר העשוי לשפר את מאוץ ההגירה אליו.

ג. ליפשיץ (1986) טען שהדגם הגיאוגרפי של יעדי העוזבים את הגליל אינו פונקצייה יורדת של המרחק כפי שמקובל במודלים רבים של הגירה, אלא הוא בעיקר פונקצייה של המבנה הכלכלי-מרחבי של ישראל.

במלים אחרות, שלושת המחקרים שצוינו לעיל מצביעים על כך כי הצירוף של תשתית כלכלית תעסוקתית, הרכב אוכלוסייה וחינוך מתאימים, (גם אם הם בקרבת הישוב ולא בתוכו), הם אלה המשפיעים, יותר מאשר המרחק מהמרכז, על סיכויי התפתחותו וכושר קליטתו-משיכתו של הישוב.

1.4 תיאוריות הגירה ברמת המיקרו

תיאוריות ההגירה ברמת המיקרו מתמקדות בדפוסי ההתנהגות ושיקולי הפרט יותר מאשר בתכונות המיקום. במודל של Wolpert (1965) למשל הוצע המושג של תועלת המקום (Place Utility) לפרט כחלק בלתי נפרד מהגישה ההתנהגותית למחקרי הגירה. במלים אחרות,

ההתמקדות כאן היא על הפרט יותר מאשר על התכונות של המקום בלבד. כלומר, זוהי הערכה יחסית של מיקומים אלטרנטיביים, שעושים אנשים מנקודת מבטם האישית, הערכה המהווה את הבסיס להגירה.

תפישתו של Lowry (1966) לגבי תופעת ההגירה היתה של תהליך קבלת החלטות בשני צעדים: החלטה ראשונית להגר באופן בלתי תלוי במצבו הכלכלי של אזור המוצא ולאחר מכן בחירה בין יעדים פוטנציאליים על פי הזדמנויות כלכליות. מסקנתו העיקרית, שהגירה החוצה לא מושפעת בהכרח מגורמים כלכליים של אזור המוצא, מחזקת את המבנה התיאורטי שהציע לראשונה Sjaastad (1962) שהפרט מהגר כתוצאה מציפיה ליותר טוב. לדעתו של Sjaastad הפרט או משק הבית מחליט להגר על מנת לשפר את ההון האנושי שלו. כלומר, ליכולת שלו ליצור תזרים הכנסות שיהיה בתקופת חייו הגבוה ביותר כתוצאה מהחלטת ההגירה.

הגירה על פי Davanzo (1981), יכולה על כן, לספק טווח רחב של נסיבות לפיהם אנשים מונעים על ידי השאיפה לשפר את מצבם-תועלתם. היות והרווחים כתוצאה מההגירה לא מופיעים מידית אלא מתממשים לאחר תקופת זמן, זה אומר שההגירה בטווח הקצר מחווה, מנקודת מבטו של הפרט, השקעה.

תפישה זו הובילה לגישת ההון האנושי הרואה הגירה כ"פעילות" עם עלויות המופיעים מידית. עלויות אלו מאוזנות כנגד החוזרים עתידיים צפויים על ההשקעה. היות וזוהי השקעה שאמורה להגדיל את הפוטנציאל של בן האדם, אנו מתייחסים אליה כאל השקעה בהון אנושי. הוזה אומר השקעה בהגדלת הפריזון של המקורות האנושיים.

היתרונות של גישת ההון האנושי לעומת גישות אלטרנטיביות בהבנת תהליך קבלת ההחלטות להגירה הן:

1 מודל זה מכיר באופן ברור שרווחים מהגירה מופיעים לאחר תקופת זמן. תפישה זו יכולה להוות הסבר חלקי לכך ששיעורי ההגירה יורדים במשך השנים עבור פרטים, מאחר ואורך התקופה שלגביה אפשר להרוויח מההגירה יורד עם הגיל. כמו-כן ההנחה היא שפרט מסוים יכול להחליט להגר גם אם אין לו שום רווח מידי כתוצאה מכך (אלא ציפייה לרווחים עתידיים).

2 המודל איננו מתמקד אך ורק בעלויות ותועלות מוניטריות של הגירה. למרות שרוב התרומות לספרות הכלכלית התמקדו בגורמים מוניטריים, הרי שעלויות של ההגירה יכולות להימדד גם במושגים לא כספיים. עלויות במושגים כמו: עלויות חברתיות של התנתקות מקרובים וחברים, עלויות והתמודדות עם אלה שנעזבו מאחור וההפסד של נכסים מקומיים אחרים. התועלות יכולות לכלול גם: הגדלה אפשרית ברמת הרווחה, איכות חיים (כמו בתנאי אקלים ובמתקני תרבות), התקרבות לתכרים וקרובים וגישה טובה יותר לשירותים ציבוריים טובים.

גישה זו שהיא בעצם גישת עלות תועלת לחקר ההגירה מניחה שהמהגר הפוטנציאלי מעריך את התועלות הצפויות כנגד העלויות, כתוצאה מההגירה, בכל יעד פוטנציאלי ומחליט להגר כאשר קיים לפחות יעד אחד אשר בו סך כל התועלות הצפויות עולות על סך כל העלויות. במקרה זה, המהגר יבחר ביעד המציע לו את התועלת הצפויה נטו הגבוהה ביותר. לעומת זאת אם אין אף יעד אשר נמצאה בו תועלת צפויה נטו יעדיף המהגר הפוטנציאלי להישאר במקומו ולא להגר. מגישת ההון האנושי עולה למעשה, שאפשר להעריך החלטות הגירה (או אי-הגירה) לאחר שהתקבלו.

במלים אחרות צריך לבצע ניתוח עלות-תועלת בהתחשב בגורמים שונים שעשויים להשתתף בעיצוב ההחלטה הסופית להגר. כאשר אצל אלה שהיגרו הניתוח יהיה עלות-תועלת של המיקום נוכחי לעומת המיקום הקודם. ואילו אצל אלה שלא היגרו הניתוח יהיה עלות-תועלת של

המיקום הנוכחי לעומת המיקום הצפוי.

ראוי לזכור:

א. שמרכיבים שונים של האוכלוסיה עשויים להיות נבדלים זה מזה בנטייתם להגר בקונטקסט הספציפי והאישי.

ב. שההחלטה להגר של פרט (או משק הבית) תתקבל אך ורק עם הערכת המיקום הנוכחי לעומת האלטרנטיבות ויעדים פוטנציאליים תעבור סף מסוים.

על כן זיהויים של הגורמים השונים שהשפיעו על המהגרים, ביחד עם הגורמים שהשפיעו לא להגר, יאפשרו לנו למפות את מכלול הגורמים והסיבות המביאות להגירה או לאי ההגירה, מעבר להשפעות של נטיות אישיות ואפיונים אישיים.

עבודת מחקר זו שייכת לקבוצת מחקרי המיקרו, ובה יש ניסיון לזהות את אותם גורמים המשפיעים על החלטות משק הבית, המשתייך ל"אוכלוסיה החזקה" (הגדרה ראה בהמשך), בתהליך ההחלטה להגר, או לא להגר, אל ומערי הפיתוח בישראל.

פרק 2: הגורמים המשפיעים על הגירה של פרטים ומשקי בית

המחקרים, שעניינם קבלת החלטות על הגירה, עוסקים בפרט או במשק הבית העומדים בפני הברירה לעבור או להישאר במקומם. משקי בית ופרטים הנמצאים במצב זהה: בעלי הכנסה דומה, גיל דומה וכו' נוטים, מסתבר, לקבל החלטות דומות לגבי בחירת המגורים שלהם. כל זאת, למרות הסטיות הנובעות מהחלטות הקשורות בהבדלים במערכת הטעמים וההעדפות של משפחות שונות, ועל אף ההבדלים שמקורם במגבלת האפשרויות הפתוחות לפני משקי בית שונים ובמידע החלקי והבלתי מושלם העומד לרשותן. כתוצאה מנטייה זו, של קבלת החלטות דומות, נוצרים בשוק מגורים המאופיינים על ידי אוכלוסיות הומוגניות למדי.

תופעה זו נוטה להתחזק מעצמה מכיוון שלקבוצות אוכלוסיה רבות יש העדפות חזקות לגבי הרכב האוכלוסיה בשכונות המגורים שלהן, דבר המגביר את המגמה להפרדה בדיור בין קבוצות אוכלוסיה שונות*.

עבודת מחקר זו שייכת, כאמור, לקבוצת מחקרי המיקרו, המנסים לזהות את אותם גורמים המשפיעים על החלטות משק הבית להעתיק את מקום מגוריו העכשווי ובחירת מקום מגורים חדש כאשר אלה מוכתבים על ידי ההתנהגות "הרציונלית". ההתייחסות בעבודה הנוכחית היא לסוגי מחקרים** המשתייכים למחקרי המיקרו, העוסקים בשתי קבוצות גורמים עיקריות:

* על נושא זה ראה בפירוט בבורוכוב, גינזבורג וורצברגר (1976).

** על סיווגים של מחקרים ראה ביתר פירוט אצל: בורוכוב ושפר (1981).

1 גורמים סוציו-כלכליים-דמוגרפיים:

אלו מחקרים המנסים לאפיין, לזהות ולהעריך את פוטנציאל הניידות של משקי הבית בהתאם למאפיינים סוציו-כלכליים, דמוגרפיים ותרבותיים. מחקרים אלה מנסים לזהות ולמדוד את הקשר שבין שיעור הניידות של משק הבית ומאפיינים כגון: גודל משק הבית, גיל ראש המשפחה, שלב במחזור החיים של משק הבית, ועוד.

2 גורמים סביבתיים שכונתיים:

אלו מחקרים המנתחים גורמים סביבתיים-שכונתיים המשפיעים על החלטות משק הבית להעתיק את מקום מגוריו. מחקרים אלו מתמקדים בחשיבות שמייחסים משקי בית למאפיינים סביבתיים כגון: איכות הסביבה, רמת הדיור, שיעור העבריינות, רמת שירותי הציבור, ועוד. מחקרים אלה מדגישים לעתים את תפיסת הסביבה על ידי משקי הבית הגרים בשכונה/ישוב ומידת שביעות הרצון שלהם ממנה.

2.1 משתנים דמוגרפיים הקשורים לשלבים השונים של מחזור החיים

2.1.1 מחזור החיים המשפחתי

Simmons (1968) טען שחמש מתוך שמונה עד תשע הגירות הצפויות להתבצע בתקופת חייו של אדם הם כתוצאה מגורמים של מחזור החיים. ההסבר שנותן Rossi (1955) לתופעה זו היא היענות לשינויים בצרכי הדיור הנובעים משינויים בהרכב המשפחה במהלך מחזור החיים שלה.

אחד הניסיונות לחלק את תקופת מחזור החיים למספר שלבים המהווים אבני דרך בשינוי הצרכים של המשפחה הוא זה של Abu-Lughod & Folley (1960). החלוקה אצלם היא:

1. התקופה לפני הולדת ילדים.

2. התקופה לאחר הולדת הילדים.

3. תקופת גידול הילדים.

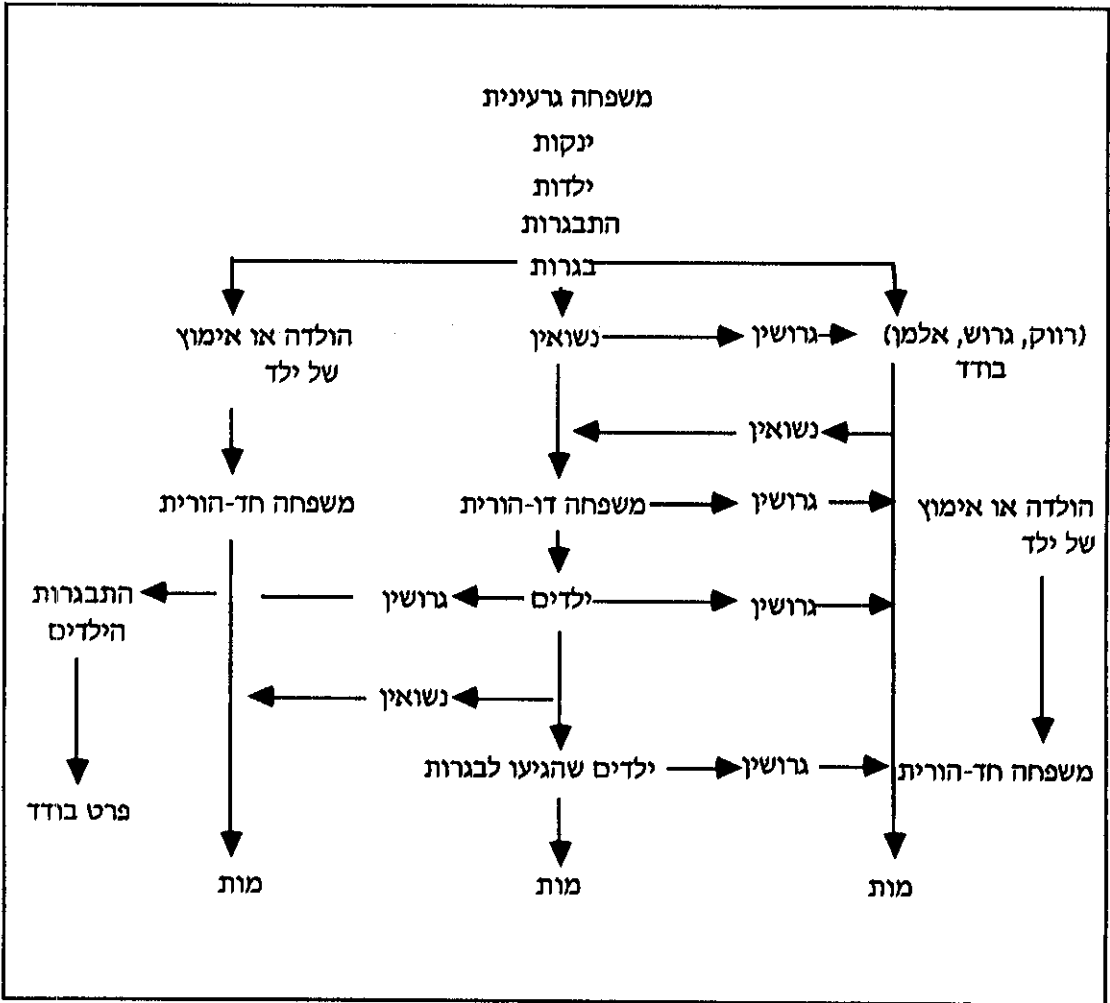
4. תקופת התבגרות הילדים.

5. תקופת "הקן המתרוקן".

על פי חלוקה זו, ההגירה בשתי התקופות הראשונות מתבצעת מתוך רצון להקים את משק הבית ולהתאימו לקליטת ילדים. התקופה השלישית, של גידול הילדים, מאופיינת ביציבות יחסית לעומת שתי התקופות האחרונות המלוות שוב ביותר הגירות מתוך ניסיון להסתגל לשינויים בסגנון החיים ו"להתרוקנות הקן" כאשר הילדים יוצאים לחיים עצמאיים.

Stapleton (1980) טוען שהניידות של משקי בית הנגרמת כתוצאה משלבים במחזור החיים מורכבת היום יותר מאשר אלה שהוצעו על ידי הגישות הקלאסיות. על פי תפישתו יש בימינו אי יציבות גדולה מאד במבנה של משק הבית, (המגבירה ניידות עוד יותר), הן בגלל גרושין והן בגלל תופעות של אימוץ ילדים ויצירת משפחות חד-הוריות (ראה איור 1).

החלוקות השונות של מחזור החיים המקובלות בספרות מסבירות הגירה יותר טוב מגורם הגיל מהסיבה הפשוטה ש"אבני הדרך" המהווים גורמי שינוי במהלך חייו של הפרט או המשפחה, יכולות לקרות בגילאים שונים ומושפעות מאוד מגורמים חברתיים-תרבותיים של חברות שונות.



מקור: Stapleton, 1980, עמי 1109.

איור 1: מודל מחזור חיים מורחב

2.1.2 גיל ראש המשפחה

תוצאה מקובלת ביותר היא הקשר ההפוך בין גיל ראש המשפחה לנטייה להגר. כלומר, ככל שגיל ראש המשפחה עולה נטית משק הבית להגר פוחתת (Kain & Quigly, 1975) בנושא זה אין תמימות דעים מהסיבה המצוינת לעיל, לפיה בהסברת ניידות האוכלוסייה, הגיל אינו הגורם העיקרי אלא משני לעומת הגורם של השלב במחזור החיים (Lansing & Kish, 1957). בהקשר זה אפשר להבין יותר ממצאים המצביעים על טווחי גיל דומיננטיים בהסברת ההגירה כמו לדוגמה בעבודתו של Shumaker (1982), שמצא שהקבוצה הניידת ביותר היא בגילאי 20-29 ממצא זה נקשר לשינויים הגדולים החלים אצל כל אחד בגיל זה.

Deaton ושות' (1982) מטפלים בסוגיה החשובה ביותר של הגירה בין אוורית (על פי הגדרתנו - שינוי מוחלט באורח החיים), המחייבת הסתגלות למקום חדש, טענתם היא שצעירים המהגרים למקום חדש הם בדרך כלל יותר גמישים מאחר ועדיין לא יצרו דפוסי חיים קשיחים של קשרים חברתיים-כלכליים וסגנון חיים. ההסתגלות של אלה למקום חדש, היא לכן, מהירה וטובה יותר ממבוגרים מכאן שהמחיר החברתי-פסיכולוגי שהם משלמים במעבר הוא יחסית נמוך יותר.

מנספלד (1983) מצא כי ככל שהמועסקים מתבגרים, נכונותם לנסוע מרחקי יוממות ארוכים הולכת וקטנה. תופעה זו מתחזקת ככל שאותם מועסקים מתגוררים רחוק יותר ממוקדי התעסוקה הגדולים של המטרופולין.

ההבדל בין צעירים למבוגרים יותר מוסבר בכך שהצעיר רוצה להגשים כמות ומגוון של מרכיבי תועלת ממקום עבודה אשר אינם ניתנים, בדרך כלל להגשמה מיד עם כניסתם למעגל העבודה. מועסקים מרמה חברתית-כלכלית גבוהה מוכנים בדרך כלל ליומם, מרחקים גדולים יותר, כך שניתן לבחון את סף התחלופה שלהם בין נכונותם לגור בעיר הפיתוח (במידה ומועסקים בה) לבין נכונותם ליומם אליה מאזורי מגוריהם הנוכחיים.

2.1.3 גודל משק בית

משתנה זה משקף את התפתחות המשפחה במחזור חייה בצורה הטובה ביותר, על כן צפוי שבשלבנים הקריטיים שלה, הווה אומר, עם הרחבת המשפחה ועם התכווצותה תיווצר נטייה להגר. להשערה זו יש כיסוי אצל Weinberg (1975) שמצא, שעליה או ירידה בגודל המשפחה המדילו את שיעורי הניידות. לכלל זה יש יוצאים מן הכלל בכך שקיימים טיפוסים משפחות הניידים יותר כמו: זוגות נשואים ללא ילדים לעומת משפחות עם ילדים (Goldstein, 1970), משפחות שנולד להן הילד הראשון (Chevan, 1970), ומשפחות בנות 2 עד 4 נפשות, הניידות יותר בהשוואה לפרט יחיד ולמשפחה גדולה יותר (Friedland, 1974).

Friedland (1974) מצא שרווקים נוטים פחות מנשואים להגר. Speare ושות' (1971) מצאו ששיעור הניידות של נשואים נמוך מאלה שהתגרשו או נפרדו וששיעור זה הולך ויורד ככל שאורך הנישואין ארוך יותר. במחקר זה נמצא עוד ששיעור הניידות גדל ככל שמספר הנישואין הקודמים גבוה יותר.

Goldstein (1970) מצא שזוגות נשואים ללא ילדים הם יותר ניידים מאלה אשר עם ילדים. Chevan (1971) מצא ששיעורי הניידות עולים בצורה חדה בשנים המוקדמות של הנישואין והולכים ומתמעטים לאחר שנת הנישואין העשירית.

2.1.4 מין

Vanderkamp & Grant (1976) מתייחסים לגברים כמובילי הגירה בעוד Mayer & Goldstein (1964) מצאו שהגירת טווח-קצר אופיינה בעיקר על ידי נשים. חיזוק עקיף לממצא אחרון זה ניתן לקבל ממחקר שנתרך באיזורים מטרופולייניים גדולים באוסטרליה. במחקר זה נמצא כי נשים הציגו דגם יוממות קצר מול דגם יוממות ארוך שהציגו הגברים (Howe & O'Connor, 1982). ממצא זה הוסבר על ידי החשיבות שמעניקות נשים לזמן ולמרחק הנסיעה לעבודה בשיקולי בחירתן את מקום העבודה. חשיבות זו נובעת, לדעת החוקרים, מהערך הכלכלי

שיש לזמן היוממות של נשים (עלות ההיעדרות מהבית). Quigly & Kain (1975) מחדדים את הנושא, וטוענים ששיעורי נידות גבוהים נמצאו במשקי בית שבראשם עמדו נשים מבוגרות יותר (עם או בלי ילדים).

2.2 גורמים חברתיים, כלכליים, תרבותיים

2.2.1 הכנסה של משק הבית

גם כאן לא שוררת תמימות דעים: Abu-Lughod & Foley (1960) מצאו שלמחגרים היתה הכנסה נמוכה יותר מאלה שלא היגרו. Brown & Kain (1972) טענו שהקשר בין הגירה להכנסה קיבל צורה של M הפוכה, כלומר שעור ההגירה הגבוה יותר נמצא אצל בעלי ההכנסה הבינונית.

Kain & Quigly (1975) מצאו שניידות דווקא קטנה ביחס לגובה הכנסה. Rossi (1955) סבור שאם כתוצאה משינוי ברמת ההכנסה, נוצר מצב ששינוי מקום המגורים יביא לתועלת גבוהה יותר מההשקעה הכספית הכרוכה בהעתקת מגורים, הרי שמשק הבית יחליט להגר. מנספלד (1983) במסגרת המחקר על מועסקי "השדה העירוני" של חיפה מצא, כי קיים שוני מובהק בדרך קבלת ההחלטה היכן לעבוד בקרב המועסקים המשתייכים לקבוצות ברמת חיים שונה. בדיקת והשוואת הדגמים המרחביים מצביעה כי ככל שעולה רמת החיים כך פוחתת הנכונות ליומם. יחד עם זאת, מבין אלו אשר בכל זאת מוכנים ליומם, בולט המרחק הרב יותר אותו מוכנה קבוצת רמת החיים הגבוהה לנסוע לעבודה וממנה. נכונות זו קיימת במיוחד בקרב המועסקים המתגוררים ב"שולי השדה העירוני של חיפה".

2.2.2 רמת השכלה

מספר מחקרים מעידים על עליה בנטייה להגר עם העלייה ברמת ההשכלה וזאת בשל הסיכויים הגדולים יותר לתעסוקה ועקב המידע המלא יותר שיש לאוכלוסיה זו.

Mueller (1982) שבחן את שיעורי היוצאים ב- 48 מדינות בארה"ב ברגרסית רבת משתנים בה נכללו משתנים כמו הכנסה, אקלים, וגודל אוכלוסיה מצא כי הנטייה להגר בקרב אוכלוסיה משכילה חיתה גבוהה יותר. לעומתו Brown & Kain (1972) מצאו שאין השפעה לגורם ההשכלה על שיעורי ההגירה. מנספלד (1983) מצא כי קיימת נכונות גדולה יותר יחסית של בעלי השכלה גבוהה ליומם, זאת בגלל הרצון להשיג סיפוק, עניין, ועיסוק בתחום המקצועי אליו הוכשרו במקביל למימוש מרכיבי התועלת הכלכלית.

2.2.3 מוצא עדתי

המחקרים בעולם העוסקים בהגירה כמשפיעה או מושפעת ממוצא מתייחסים בדרך כלל למוצא האתני (Ethnicity). במחקרים אלה באים לידי ביטוי בדרך כלל הסברים הנובעים מתיאוריות אקולוגיות כמו "חדירה והתנחלות", "התבדלות אתנית" ועוד.

המחקרים העוסקים במוצא כמשפיע על תופעות ההגירה בארץ, עוסקים יותר במוצא העדתי כתכונה הנמצאת במתאם גבוה עם רמה סוציו-כלכלית גבוהה או נמוכה.

וינטראוב וקראוס (1982) טוענים שבערים המקבלות "ציון" נמוך בהיררכיה של מבני הזדמנויות עירוניים, מתפתחים רבדים חברתיים המאופיינים בשיעור גבוה של יוצאי עדות המזרח ובסטטוס חברתי-כלכלי נמוך. ההסבר שלהם לכך הוא, שקיים קשר בין קבוצות ישוב גיאו-דמוגרפיות, המייצגות מבני הזדמנויות שונים, לבין מוצא עדתי וסטטוס חברתי-כלכלי שיוכי של התושבים, וקשר זה הוא שיצר את הגיבושים החברתיים הדיפרנציאליים. הם מוסיפים שתהליך זה נובע במידה רבה ממוביליות גיאוגרפית מתמדת שבמהלכה עזבו הקבוצות החזקות את עיירת הפיתוח והחלשות היגרו אליה.

Kirshenbaum & Comay (1973) מסיקים שמאזן ההגירה השלילי הגבוה של ילידי אירופה-אמריקה מעידה על כך שערי הפיתוח אינן מסוגלות למשוך קבוצות בעלות מיומנות גבוהה

ואוריינטציה עירונית-תעשייתית, ומתוך כך יורדת הרמה הסוציו-כלכלית של העיר ומתגבש הדימוי השלילי שלה. כמו כן, הם מצאו שקבוצות המוצא השונות נבדלות מבחינת החשיבות שהגורמים השונים תופסים במשיכתן לערי הפיתוח. המשיכה של כל הקבוצות קשורה בראש ובראשונה להיצע התעסוקה והדיור. מנגד, דווקא השארות של קבוצה אחת מהווה גורם משיכה שלילי לקבוצות אחרות. הם משערים שילידי הארץ נרתעים להגר לערים בהן נמצא אחוז גבוה של ילידי אסיה-אפריקה. מצב החינוך היסודי חשוב במשיכתם של יוצאי אירופה-אמריקה יותר מאשר של ילידי ישראל, במשיכת יוצאי אסיה-אפריקה ממלא משתנה זה תפקיד פחות חשוב.

נהון (1987) מוסיף נדבך נוסף וטוען שמיקומם הבלתי פרופורציונלי בפריפריה של יוצאי אסיה-אפריקה הוסיף לסיכוייהם להימצא בעיסוקי הצווארון הכחול משום שהפער הגדול בין מרכז לפריפריה, שם מתגוררים רוב יוצאי אסיה-אפריקה הצעירים, מתמקד ברמת ההשכלה התיכונית.

2.3 גורמים המשפיעים על איכות החיים

איכות חיים הוא מושג כוללני המנסה לאגד בתוכו את כל הגורמים התורמים לשביעות רצון של הפרט ממצבו בעבר, בהווה ובעתיד.

מחקרים העוסקים ברמות מרחב שונות מתייחסות בהכרח למרכיבי שביעות רצון שונים, כך שיוצא שלהגדרת איכות חיים בכל רמת מרחב יש התייחסות לאיכויות הרלוונטיות לאותה רמה. הגדרת המושג של "איכות חיים" ותירגומו למרכיבים אופרטיביים הוא קשה ומורכב.

הקושי נובע משתי סיבות עיקריות: (לפירוט ראה אצל עוזי שרון, 1985):

1 הקושי באיתורם של כל הגורמים התורמים לאיכות חיים ולשביעות רצון של פרט או ציבור.

2 ומהעובדה שאיכות חיים ושביעות רצון הם מושגים סובייקטיביים המשתנים בין אנשים וחברות שונות או בין זמנים ותקופות שונות.

לפתרון בעיות אלו ישנן דרכים רבות ושונות. רוב הפתרונות הם חלקיים וספציפיים לבעיה איתה מתמודדים. המרכיבים של איכות החיים במחקר זה, נקבעו בהסתמך על הידע הקיים בתחום של הגירה בין איזורית בישראל (ראה מבוא), והם אלה שנלקחים בחשבון בתהליך קבלת ההחלטות מיד אחרי גורם התעסוקה (שנקבע כגורם העיקרי המשפיע על שיעור ההגירה הבין איזורית) איכות הדיור ואיכות הישוב.

2.3.1 איכות הדיור

דיור מהווה את אחד מן המוצרים המורכבים ביותר, המספק בעת ובעונה אחת צרכים רבים ומגוונים. במיוחד יש להבחין בין הצרכים הבאים על סיפוקם הודות לתכונותיו של המבנה עצמו, כגון גדלו, חלוקתו הפנימית וכו', לבין הצרכים הבאים על סיפוקם הודות למיקומה של הדירה. המיקום משפיע בדרכים רבות על האפשרות של הגרים בדירה להשתתף בפעילויות חברתיות שונות, כגון: עבודה, לימודים, קניות, בידור ועוד. בורוכוב, גינזבורג, וורצברגר (1976), מסכמים את הגורמים העיקריים, כמופיעים בספרות המקצועית, המשפיעים על העדפת הצרכנים לדיור:

- 1 איכות המבנה כמחסה.
- 2 התאמת הדירה לצורכי הדיירים.
- 3 רמת השירותים הציבוריים והמסחריים בשכונה.
- 4 נגישות למקומות העבודה ולשירותים שונים.
- 5 איכות הסביבה הפיזית.
- 6 הרכב האוכלוסיה בשכונה.
- 7 הסטטוס והיוקרה של השכונה.

על פי Richardson (1977), מול צרכים אלה עומדים טעמים והעדפות שונים, המשתנים בין סוגים שונים של משקי בית המאופיינים על ידי משתנים כמו: הכנסה, גודל משפחה, שלב במחזור החיים, מעמד חברתי, גזע וכו'.

Moore (1970) מצא שמשקי בית העוברים דרך שלבים שונים במחזור החיים צריכים להתמודד, כל פעם מחדש, עם שינויים היוצרים אי התאמה בין צרכי המגורים לבין המגורים הנוכחיים שלהם. הגירת אותו משק בית הוא הניסיון להתגבר על אותה אי התאמה.

Speare ושותפיו (1975) ציינו, שמשתנים דמוגרפיים, או אלה הקשורים לשלב במחזור החיים, הם הגורמים הראשוניים בהגדרת אי שביעות רצון ונמצאים במתאם גבוה ומובהק עם התנהגויות הגירה נצפות. זאת, גם כאשר מנטרלים את המשתנים של אי שביעות רצון מהדיר. יחד עם זה, למרות שמשתנים אלו הם חשובים ומרכזיים בהגדרת ההגירה, אין הם מהווים הסבר יחיד לתופעה, מאחר וההגירה מתבצעת לעתים גם ללא שינויים כלשהם במחזור החיים.

Clark (1986) לכן טוען, שישנם שני סוגי הגירה (Movements):

1 אלה הקשורים ישירות לשינוי בביקוש למגורים, כתוצאה משינוי בצרכים, להם הוא קורא "תזוזות לצורך התאמה" (Adjustment Movements).

2 אלה הקשורים להחלטות או אירועים המשפיעים על החלטות משק הבית להגר, מעבר לבעיית הדיר עצמה, (שינויים במקום העבודה וכו') להם הוא קורא "תזוזות כתוצאה נגרמת" (Induced Movement).

להלן, סיכום גישתו לגבי הסיבות לשינויים במיקומו של משק הבית:

הגירה מתוך רצון
(VOLUNTARY MOVE)

התאמה
(ADJUSTMENT)

דיוור:

מרחב
איכות/עיצוב
עלות
שינוי בחזקה

שכונה:

איכות
סביבה פיסית
מרקם חברתי
שירותים ציבוריים

נגישות:

למקום העבודה
קניות/לימודים
משפחה/חברים

נגרמת
(INDUCED)

תעסוקה:

שינוי במקום העבודה
פרישה

מחזור החיים:

התגבשות משק הבית
שינוי במצב הבינאישי
שינוי בגודל משק הבית

Butler ושותפיו (1969) למשל, מחלקים את ההחלטה להגר לשתיים:

- 1 החלטות שנובעות מהדרישה לשינוי במבנה המגורים (אם כתוצאה מצרכים של "משיכה" ואם כתוצאה מצרכים של "התאמה"), להן הם קוראים "החלטות הפיכות" (Reversible Decisions), בגלל שניתן לחזור מהן במידה ואין אפשרות להגשימן.
- 2 בחינת ההחלטה לשינוי ביחס למלאי הקיים של הדיור ולתנאי השוק, וקבלת החלטה בקשר לתזוזה רק במידה ומוצאים את הפתרון המיוחל במסגרת האפשרויות הקיימות של המשפחה.

הנדבך הנוסף, אותו צריכים להוסיף לגורמים אלו, הוא זה של הנורמות והערכים של אותה חברה, או במלים אחרות, סדר העדיפויות של אותה חברה לגבי הרצונות שלה לגבי הדיור המועדף. כלומר, מעבר לצרכים האובייקטיביים של כל משק בית בנפרד, ישנו האידיאל אליו שואפים כולם. לדוגמה: במחקרם של Hendricks & Lansing (1967) נמצא ש-83% מהנחקרים העדיפו בית חד משפחתי. העדפה זו באה הן מאלו שכבר גרו בבתיים כאלה והן מאלה שגרו בבניינים רבי-משפחות. שאיפה זו בולטת גם בארץ ובאה לידי ביטוי בשאיפה למגורים באזורי וילות וקוטג'ים או בנהירה לפרויקטים של "בנה ביתך" גם אם הם באזורים פחות מבוקשים בארץ.

לסיכום ההחלטה לשינוי מקום המגורים מורכבת משני גורמים מרכזיים:

- 1 גורמים אנדוגניים: הנוצרים בעקבות שינוי בצרכים של משקי הבית: כאלה הדורשים התאמה (Adjustment) ו/או כאלה היוצרים שינוי בצרכים נגרמים (Induce). התוצר של גורמים אלו מתבטא בקבלת ההחלטה להגר.

2 גורמים אקסוגניים: הפועלים על מקבלי ההחלטה להגר, אם על ידי הגדרת גבולות יכולתם ביחס למלאי הדיור ולתנאי השוק, ואם על ידי קביעת סדר עדיפויות נורמטיבי חיצוני אליו הם שואפים.

מבחינת המחקר, הגורמים האנדוגניים הם אלה אשר עשויים להגדיר את הפרופיל הדמוגרפי-חברתי-כלכלי של המועמדים הפוטנציאליים להגר, ואילו הגורמים האקסוגניים הם אלה העשויים להגדיר את התנאים החברתיים-כלכליים-סביבתיים של ישובי המחקר ביחס לשאר הארץ.

2.3.2 איכות הישוב

כאשר משק בית בוחר את מיקומו הוא למעשה בוחר עם יחידת המגורים, על איכויות הדיור שלה, גם מאפיינים סביבתיים של השכונה והישוב בו ממוקמת הדירה/הבית. כלומר, הוא בוחר להתמקם בישוב מסויים המציע לו "סלי" של איכויות מקומיות. העדפתו תלויה באותו "סלי" של מאפיינים ובתפיסתו הסובייקטיבית של מאפיינים אלה. תפיסה זו מושפעת בין השאר ממעמדו החברתי-כלכלי, רמת השכלתו, רמת הכנסתו, ממבנה משפחתו, ממצבה במעגל חיי המשפחה ומהמשקל שנותן משק הבית לאיכויות המאפיינות את השכונה, ומצד שני מהמרחק שהוא צריך לעבור בתהליך ההגירה (Shefer, 1986).

המרכיבים בהם בחרנו להתמקד במחקר זה, בהתבסס על הידע הקיים, הם אלה המתייחסים לרמת השירותים הציבוריים והאישיים, ולגורמים של פשיעה ועבריות.

א. כמות ואיכות של שירותים ציבוריים:

Cadwallader (1979) מצא שלגודל ולאיכות שירותי הציבור בשכונה וריחוקם ממקום המגורים יש השפעה ישירה על הנטייה להגר. מחקרם למעשה מחלק את הבעיה לשתיים - איכות וכמות השירות והנגישות אליהם. לקשר שבין איכות השירותים ולהגירה התייחסו גם

Kain & Quigley (1970), שמצאו קשר הדוק בין רמת השירותים וערך (מחיר) יחידות המגורים. הסברם לכך הוא, שתושבים מוכנים לשלם מחירים גבוהים יותר עבור הדירות באיזורים בהם רמת השירותים גבוהה יותר.

לגבי הנגישות לשירותים ציבוריים ולמקום העבודה מציינים בורוכוב, וורצברגר וגינבורג (1976) כי משקי בית מעדיפים לגור במרחק סביר ממקומות העבודה וממרכזי קניה ושירותים כדי להפחית הן בהוצאות הכספיות הכרוכות בנסיעות ארוכות, והן בחוסר נוחיות ובזמן הרב הכרוך בנסיעות.

ב. פשיעה ועבריינות

Droettboom ושותפיו (1971), קובעים שקשה להצביע על מתאם גבוה בין תופעות של פשיעה ועבריינות לבין הגירה. אך עם זאת, הם מציינים ש:

- 1 אלה המתייחסים לפשיעה כאל בעיה חמורה, נוטים להגר יותר מאשר אלה שאינם רואים בה ככזו.
- 2 השפעת העבריינות על נידות משקי הבית תזקה יותר לגבי אוכלוסיה ברמה סוציו-כלכלית נמוכה, שכן זוהי האוכלוסיה הנפגעת ביותר מגילויי האלימות באזור המגורים.
- 3 תנועות ההגירה, שמושפעות מגורמים של פשיעה ועבריינות, מתבצעות ממרכזי הערים לשוליים ולא להפך.

בהקשר לסעיף האחרון, Boswell & Greenberg (1972) מצאו שתפישת שכונה כמתדרדרת, על ידי תושביה, הוא מניע חשוב בקבלת ההחלטה לעזוב את השכונה. במחקר שנעשה בארץ על ידי Fishman ושותפיו (1984), שבו ניסו לבחון את הסיבות העיקריות לפשיעה אלימה בקרב אוכלוסיה עירונית, נמצא שלמשתנים סוציו-כלכליים יש כוח הסבר נמוך לתופעה זו - כאשר הוספת גורם אתני לא גרמה לשיפור. לעומת זאת, משתנה ההגירה פנימה נמצא כיעיל מאד בניבוי שיעורי אלימות, כאשר הוא נכלל ברגרסיה מרובת משתנים.

2.4 הצבת השערות המחקר

השערות המחקר התמקדו בשלושה מישורים:

- א. זיהוי הפרופיל החברתי-כלכלי של המהגר הפוטנציאלי ברמה הבין-אזורית.
- ב. בחינת הגורמים והסיבות שמביאים קבוצות אוכלוסיה חזקות, הקשורות לערי הפיתוח, להחליט להגר או לא להגר אל או מהן.
- ג. זיהוי ההשפעה של דגמים שונים של ערי פיתוח על דפוסי ההגירה או אי ההגירה אליהן ומהן.

2.4.1 הפרופיל החברתי-כלכלי של המהגר הפוטנציאלי לעירות הפיתוח

הגורמים החשובים ביותר המשפיעים על ההגירה הם התעסוקה והדיור, ואלה המוכתבים מהשינויים האישיים והמבניים העוברים על משק הבית של המהגר הפוטנציאלי:

מבחינת דיור - הצרכים נובעים בעיקר משינויים במחזור החיים של המשפחה, והנורמות החברתיות, הדוחפות אוכלוסיה שאין בידה את האמצעים לממש את שאיפותיה ב"גלעין", להגר לאזורים פריפריאליים, שבהם קל יותר לממשן. (דוגמה לכך, הן אותן משפחות הנעות למבצעים מסוג של "בנה ביתך" או אלה שבונות או משפצות בתים בשכונות קיימות בערי הפיתוח).

מבחינת תעסוקה - הצרכים נובעים בעיקר מהשלב בקריירה (התעסוקה) של ראש המשפחה או בן/בת זוג/ה. למשל, כתוצאה מסיום לימודים, סיום תפקיד, או ניסיון לקפוץ לתפקיד חדש ובכיר יותר שהסיכויים להגיע אליו באזור המיידני אינם גדולים. אלו הם בעיקר בעלי מקצועות חופשיים, אקדמיים או

טכנולוגיים, חסרי ניסיון או כאלה שסיימו תפקיד זוטרי המוכנים להגר לפריפריה על מנת למצוא תעסוקה בתפקידים בכירים יותר בתחומם, ההולמים את כישוריהם וניסיונם ולפעמים אף יותר מזה.

ההשערה המרכזית של המחקר, לגבי הפרופיל החברתי הכלכלי-חברתי של משק הבית המהגר הגירה בין-אזורית, היא שמשק בית זה בא מקרב אוכלוסיה צעירה יחסית, הנמצאת בשלבי מעבר מבחינת מחזור החיים של משפחתם, רובם ממוצא אירופה-אמריקה, בעלי השכלה גבוהה, המקנה להם משלח-יד מתחום המקצועות החופשיים, הטכנולוגיים והאקדמיים, והמנסים לשפר את מצבם מבחינת תעסוקה ו/או דיור ו/או איכות חיים.

2.4.2 קבוצות ההתייחסות להגירה לעיירות הפיתוח

ההבדל בין דפוסי ההגירה של הקבוצות השונות נעוץ בהבדל בצרכיהן:

1 אוכלוסיה וותיקה שגרה היום בערי הפיתוח - זו אוכלוסיה שנולדה או גדלה בערי הפיתוח וגרה בהן עד היום. ההשערה לגביה היא, שהישארותה בישוב נובעת מהיותה אליטה חברתית, המבוססת היטב מבחינה כלכלית, והמחוברת "בטבורה" לישוב ולמרכזי הכוח שלו.

2 אוכלוסיה חזקה שהיגרה לאחרונה לערי הפיתוח - אם מתוך בחירה עצמאית ואם מתוך הכוונה ממשלתית ונקלטה בתפקידים חשובים ובכירים בעיר. זוהי קבוצה העונה על פי השערת המחקר על הפרופיל של המהגר הפוטנציאלי שהוגדר בסעיף 2.4.1 לעיל. לקבוצה זו לא היתה אפשרות לממש הזדמנויות המצויות מחוץ לערי הפיתוח, או לחילופין היא כבר מיצתה אותן, והמעוניינת לקדם עצמה בתחום התעסוקה ו/או הדיור האיכותי יותר, שהאפשרויות לממשן בערי הפיתוח גבוהות יותר.

3 האוכלוסיה שעזבה את ערי הפיתוח - זוהי אוכלוסיה "חזקה" שנולדה, גדלה, או גרה תקופה ארוכה בעיר הפיתוח והיגרה ממנה. כמו הקבוצה הקודמת גם קבוצה זו תואמת את הפרופיל של המהגר כפי שהוגדר לעיל. אך לעומתה, על פי השערת המחקר, צפוי שהיא תהיה קבוצה צעירה יותר, בתחילת חייה המשפחתיים והמקצועיים, המחפשת אלטרנטיבה

לחיים המוצעים לה בערי הפיתוח וזאת עקב חשיפתם לחיים אחרים אם כתוצאה מלימודים או קשרי נישואין, ואם עקב הזדמנויות בתחום הדיור ובעיקר התעסוקה.

4 אוכלוסית היעד של ערי הפיתוח - אוכלוסיה "חזקה" שאינה גרה בערי הפיתוח אך מהווה פוטנציאל להגר אליהן. הסיבה העיקרית לגבי העדפתה של קבוצה זו את ישוב מגוריה על פני עיר הפיתוח היא, על פי השערת המחקר, בגלל מגוון ההזדמנויות העשיר יותר, ו/או בגלל איכות החיים הגבוהה, יותר המוצעת לה באזור מגוריה.

2.4.3 השפעה של דגמים שונים של ערי פיתוח על הגירה

הגורמים העיקריים היוצרים, על פי ההשערה, שונות בין ערי הפיתוח הם: ריחוק ובידוד ממרכז הארץ; גודל הישוב; והקשרים האזוריים של הישוב, המשפרים את הנגישות לשירותים נוספים, חלקם מדרג גבוה יותר. על כן:

1 מבחינת מרחק ובידוד ממרכז הארץ - ככל שהישוב רחוק יותר, ההגירה אליו צריכה להיות מלווה ב"שינוי מוחלט בהתקשרות הקהילתית של הפרט" (ראה פרק 1 בהגדרת ההגירה). פירושו של דבר הוא, שככל שהישוב רחוק יותר מהמרכז יכולתו, למשוך "אוכלוסיה חזקה" מקרב המיוממים אליו, הולכת וקטנה. מכאן שככל שהישוב רחוק יותר צפוי שאוכלוסיתו החזקה תתבסס בעיקר על אוכלוסיה מקומית.

לכן קיימות מספר אפשרויות:

- שקיימת בישוב תחלופה גדולה יותר של אוכלוסיה, במאזן הגירה "אפס", וזאת על מנת שתתאפשר שמירה על הקיים.
- שלא תהיה בישוב תחלופה, במאזן הגירה "אפס", ואז המשמעות היא סטגנציה של הישוב.
- מאזן הגירה שלילי שמשמעותו אי-תחלופה של האוכלוסיה שהיגרה מהישוב, דבר

שמביא לתהליך הידרדרותו של הישוב.

- מאזן הגירה חיובי שמשמעותו העלאת הישוב על מסלול המראה חברתי-כלכלי.

2 מבחינת גודל הישוב - ככל שהישוב גדול יותר, מתפתח בו מגוון רחב יותר של פעילויות, על כן צפוי ששיעורה של האוכלוסיה "החזקה", המועסקת בו, ו/או מתגוררת בו יהיה גדול יותר.

3 מבחינת קשריו האזוריים - ככל שקשריו של ישוב עם סביבתו הקרובה הדוקים יותר, גוברת יכולתו לספק שירותים בסף כניסה גבוה יותר (בתוכו ובאזורו המידי). מכאן שצפוי שלישוב כזה תגדל המשיכה של אוכלוסיה חזקה אליו ואל קרבתו המיידית.

פרק 3: מקור הנתונים ואיסופם

3.1 בחירת הישובים ותיאורם

מדיניות פיזור האוכלוסיה בישראל, שהיוותה את אחת מהסיבות העיקריות להקמתן של ערי הפיתוח, גרמה למיקומן הרחוק מהמרכזים העירוניים הגדולים. הריחוק היחסי של המפעלים ושל האוכלוסיה, המונע מהם גם את היכולת להנות משירותים ברמה גבוהה, עשוי להביא להרגשה של בדידות וניכור חברתי, שעוצמתה תושפע מהמרחק מהמרכז ומרמת השירותים מהם נהנים תושבי אותם ישובים. הקריטריונים העיקריים שהנחו אותנו לכן, בבחירת הישובים שנכללו במחקר, התבססו על גורמים אלו של: ריחוק ובידוד ממרכז הארץ; גודל הישוב; והקרבה לאוכלוסיה איכותית, שנבחר כמדד לאטרקטיביות הישוב, המושפעים בין השאר מרמתם ומאיכותם של השירותים הניתנים בישובים אלו.

3.1.1 המרחק ממרכז הארץ

קרית שמונה וחצור הן ערי פיתוח הממוקמות מרחק ניכר מהמרכזים העירוניים הגדולים - תל אביב ירושלים וחיפה. זוהי גם הסיבה מדוע ישובים אלו, שנבחרו להיכלל במחקר קודם שעסק ביצירת מקורות תעסוקה בערי הפיתוח*, נכללו גם במחקר הנוכחי.

קרית שמונה, בהיותה ישוב בקו העימות, מתעמתת בנוסף לבעיות הבידוד והריחוק ממרכז הארץ, גם עם בעיות בטחוניות - שעשויות להיות להן השלכות לגבי הרגשת הביטחון ולכוננות התושבים לקשור את עתידם בישוב זה ולגדל בו את ילדיהם.

* דניאל שפר ואמנון פרנקל (1989) "יצירת מקורות תעסוקה בערי הפיתוח".

מגדל העמק לעומתן מאפיינת עיר הנמצאת בתוך מרחב הבחירה של מטרופולין חיפה, וככזו נהנית מרמת שירותים גבוהה יותר המוצעת במרחב הבחירה המיידית שלה. מרחב בחירה זה מאפשר לה מצד אחד להיות מרכז תעשייתי המושך אליו מיוממים מרחבי המטרופולין, ומצד שני להוות ספקית דיור ברמה גבוהה, לאלה המוכנים ליומם ממנה לרחבי המטרופולין.

3.1.2 גודל הישוב

חצור הגלילית - מאפיינת את עיר הפיתוח הקטנה, שגודל אוכלוסייתה כולל האוכלוסיה הנשענת עליה כמרכז עירוני מיידית, לא מביא אותה לסף כניסה מספק מבחינת רמת שירותים שהיא יכולה להציע (בשנת 1989 מנתה אוכלוסיית העיר כ- 7,000 נפש).

קרית שמונה - מאפיינת עיר גדולה יותר שעקב ריחוקה הניכר ממרכזי השירותים, התפתחו בה שירותים ברמה גבוהה יותר מהמקובל לגודל האוכלוסיה הנשענת עליה (בשנת 1989 מנתה אוכלוסיית העיר כ- 15,500 נפש).

מגדל העמק - מאפיינת עיר בסדר גודל דומה לקרית שמונה, הנשענת בו זמנית על מספר מרחבי בחירה כמו: מטרופולין חיפה, נצרת ועפולה. בזכות הישענותה על מרחבי בחירה אלה, יש למגדל העמק את הפוטנציאל לפיתוחם של שירותים מקומיים מגוונים ואיכותיים, הן לאוכלוסייתה והן לתושבי האזור הקרובים אליה. זאת, אם וכאשר, היא תתמחה בפעילויות ושירותים בהן יש לה יתרונות יחסיים. כמו היותה: אזור פיתוח ב', מיקומה האסטרטגי על פרשת דרכים, והנוף הנשקף ממנה (בשנת 1989 מנתה אוכלוסיית העיר כ- 15,500 נפש).

3.1.3 הקרבה לאוכלוסיה "חזקה"

חצור הגלילית מאופיינת כישוב שהתמקם מלכתחילה ליד ישוב בעל אוכלוסיה איכותית, בדמות המושבה ראש פינה. מושבה ותיקה זו, הפכה להיות למעשה ישוב קהילתי ברמה גבוהה, בו גרה האליטה החברתית של האזור: מנהלי המפעלים והבנקים, מנהלי בתי הספר באזור, ובעלי

מקצועות חופשיים ואקדמיים העובדים באזור.

ראש פינה מקיימת יחסים מוגבלים עם חצור הגלילית, תוך נסיון להשתמש בשירותיה כמה שפחות. קירבה זו מהווה בו-זמנית: פוטנציאל לחיזוק ישוב הפיתוח הנבנה מהתחככות באוכלוסיה "חזקה" בפעילויות מסוימות, ומקור לניכור והרגשת קיפוח העשוי להתפתח עקב ניסיונה של אוכלוסיה זו להתבדל ומרמת החיים ממנה היא נהנית.

מגדל העמק מהווה מרכז עירוני לשובים קהילתיים שהתפתחו בקרבתה המיידית כמו: תמרת, גבעת אלה ורמת ישי: המאכלסים בעיקר אוכלוסיה חזקה שמוצאה מאזור חיפה. אלה משתמשים כבר היום בחלק מהשירותים המוצעים במגדל העמק, מגמה העשויה להתחזק עוד יותר עם המשך פיתוחן של שכונות מגורים באיכות גבוהה - כמו נוף העמק - בתוך שטח שיפוטה של העיר. פיתוחן של תעשיות עתירות ידע בישוב תרם נדבך נוסף להגדלת האטרקטיביות של העיר ל"אוכלוסיה חזקה" המיוממת אליה מרחבי המטרופולין.

קרית שמונה בגלל כידודה היחסי, התפתחו באזורה שני ישובים - יסוד המעלה ובית אליעזר - שהציעו פתרונות דיור באיכות גבוהה לאוכלוסייתה החזקה, שהיתה מעוניינת להישאר באזור תוך המשך עבודה בקרית שמונה. בהעדר אלטרנטיבות נוספות בטווח המידי שלה, התפתחו פתרונות דיור איכותיים נוספים בתוך העיר עצמה.

לסיכום - שלושת הישובים מייצגים דגמים שונים של ערי פיתוח כאשר:

חצור הגלילית - מהווה ישוב עירוני קטן, המרוחק מהמרכז וממוקם ליד ישוב ותיק יותר - המנסה להתבדל ולהקטין את יחסי הגומלין ביניהם.

מגדל העמק - מהווה דגם של עיר גדולה יותר, הנמצאת בו זמנית במרחבי בחירה שונים. "אוכלוסיה חזקה" שהגיעה לאזור, והתמקמה לידה ובתוכה מגדילה את הפוטנציאל לשינוי מגמות, שמורגש כבר היום, בכל הקשור לרמת שירותים הניתנים בעיר ולשינוי הצרכים של אוכלוסייתה.

קרית שמונה - לעומת השתיים דלעיל מייצגת ישוב מבודד שאוכלוסיה "חזקה" וותיקה יוצאת ממנה לפריפריה המיידית שלה לישובים ששינו את יעודם והמציעים דיור באיכות גבוהה.

3.2 תיאור הישובים

3.2.1 קרית שמונה

קרית שמונה נוסדה בשנת 1949 על חורבותיה של העיירה הערבית חלסה. הישוב הוקם במטרה לשמש מרכז עירוני-אזורי שיספק שירותים לאוכלוסיה החקלאית שמסביבו. העיר נשענת על חיפה המרוחקת כ-114 ק"מ דרומית מערבית לישוב. מערכת כבישים מפותלת ובחלקה אף משובשת מקשרת את העיר עם חיפה, דבר הגורם להארכת משך הנסיעה. המרחק הפיסי מהעיר הגדולה ומשך הנסיעה מקשים על יוממות ומחייבים את הישוב לפתח שירותים מגוונים ככל שניתן ולצמצם במידת האפשר את התלות בחיפה.

מקורות התעסוקה בעיר מתבססים, על פי נתוני סקר שנערך ב-1985 על ידי שרות התעסוקה, בעיקר על תעשייה (40.2%) ושירותים ציבוריים (30%). שיעור העובדים בישוב שאינם גרים בו התקרב ב-1987 ל-18% כשמהם 4% בלבד מישובים ערביים - כולל הישובים הדרוזיים שבגולן ועובדים המגיעים מלבנון דרך ה"גדר הטובה" (שפר ופרנקל, 1989) בעיר שני אזורי תעשייה ואזור מלאכה אחד שהתפוסה בהם היתה מלאה כמעט בתקופת הסקר. 29.2% מהמפעלים היו בבעלות משותפת של כ-40 מושבים וקיבוצים באזור, 18% היו בבעלות ציבורית - תע"ש, וכור. וכל השאר בבעלות פרטית - בעיקר של יזמים מקומיים. רוב המועסקים בתעשייה המקומית עובדים

בארבעה ענפים עיקריים: ענף הטכסטיל ומוצרי הלבשה (42%); ענף המזון (25%); ענף האלקטרוניקה (15%); וענף מוצרי המתכת (9%). בסך הכול הועסקו בענפים אלו 90% מכלל המועסקים בתעשייה בעיר. בהשוואה למצב התעשייה בסוף שנות ה-70, יש לציין את הגידול המרשים (פי שלושה!) שחל בענף האלקטרוניקה כאשר באותה תקופה הצטמצם מאד ענף ההלבשה, לעומת עליה מסוימת שחלה בענף המזון.

בסקר שדה שנערך במסגרת המחקר הנייל, עולה כי קרית שמונה בולטת במספר העסקים הגדול יחסית שהתפתח במקום. זאת כתוצאה מגודלה היחסי ומרכזיותה באזור; בגלל בידוד יחסי של האזור ממרכזים עירוניים גדולים; ובגלל יחסי הגומלין שנקמו עם הצבא, שהגיעו לשיאם במלחמת של"ג.

באותו סקר נמצא שכ-50% ממלאי הדיור בעיר הוא בבעלות חברת עמידר כאשר 11% מהן דירות ריקות (ממצא זה מתייחס לתקופה שקדמה לגלי העלייה מברה"מ) חלקן דירות קטנות בנות 45 מ"ר וחלקן דירות בבתים גבוהים מתחת למפלס הכניסה, שלהן לא היה דורש. יחד עם זאת מי שמסייר בעיר יכול להתרשם מבניה צמודת קרקע מרשימה בגודלה ובגיוון הארכיטקטוני שלה, הצומחת בשכונות רבות ברחבי העיר.

3.2.2 חצור הגלילית

חצור הוקמה בשנת 1950 כישוב עולים המאוכלס בעיקר על ידי עולים יוצאי צפון אפריקה. הגרעין הראשון של העיירה מנה כ-300 משפחות אשר התגוררו ב"מעברת ראש פינה". במקום הוקמו מפעלים כשהגדולים שבהם "פרי הגליל" ו"אורדן". המועצה המקומית הוקמה באוגוסט 1956 ומתקופה זו הישוב מוכר כעיירה.

הישוב ממוקם בסמוך למושב ראש פינה, על הכביש הראשי בין קרית שמונה וטבריה בכמחצית הדרך בין שני הישובים. חצור וראש פינה סמוכים למרגלות העיר צפת, במרחק של כ-

12 ק"מ מזרחה. הישוב בנוי על המדרונות המזרחיים של הרי נפתלי והר כנען, בגובה של כ- 380 מטר מעל פני הים. מזג האוויר יבש דומה לזה של קרית שמונה. שטח הישוב הוא כ-4,500 דונם והוא מונה אוכלוסיה של כ-7,000 תושבים שברובה יוצאי עדות המזרח וקהילה של חסידי גור המונה כ- 600 נפש.

המניעים העיקריים להקמתו של הישוב היו נעוצים ברצון ליצור מרכז שירותים אזורי לסביבה הכפרית, וברצון לקלוט את גלי העולים של שנות ה-50, שהופנו לישוב במסגרת המדיניות לפיזור אוכלוסיה בישראל. התקופה בה הוקם הישוב, עמדה בסימן הרחבת הפעילות החקלאית שנבעה מהרחבת השטחים החקלאיים עם ייבוש ימת החולה.

הישוב נכלל באופן רשמי בפרויקט שיקום השכונות בשנת 1979. במשך שלושים השנים שחלפו, עד תחילת תהליך השיקום, שימשה חצור בעיקר כמאגר של כוח עבודה אשר שרת את המפעלים החקלאיים של משקי הסביבה. הישוב מספק פרנסה לכל תושביו כמעט, ובנוסף עובדים בתחום העיר ובשני אזורי התעשייה שלו, תושבי חוץ המגיעים מכל האזור (34%) ב-1985, כאשר 14% מה הגיעו מישובים ערביים באזור).

מרבית התעשייה בישוב מתרכזת בארבעה ענפים עיקריים: מתכת - 37% מהמועסקים; מזון - 30%; טכסטיל ומוצרי הלבשה - 13%; וענף האלקטרוניקה - 11%. בהשוואה לשנות ה-70 ישנה ירידה משמעותית בענפי התעשייה המסורתיים לעומת גידול ניכר בענפים של מוצרי מתכת ואלקטרוניקה. (לפירוט ראה שפר ופרנקל, 1989).

מסקר שדה שנערך במחקר הנ"ל (בשנת 1988), עולה שכ-45% ממלאי הדירות בישוב הוא בבעלות חברת עמידר, כאשר שיעור הדירות הריקות בישוב הוא קטן יחסית (3.6%). באותו סקר התברר שהפעילות המסחרית בישוב נמצאת בתהליך של גידול: בישוב מרכז מסחרי ובו 32 חנויות ישנות, כאשר סמוך לביצועו של הסקר הסתיימה בנייתו של מרכז מסחרי חדש, ובו 30

חננויות וכלבו גדול של השק"ם. שרותי התרבות והחברה בישוב מתבצעים בעיקר באמצעות המרכז הקהילתי. לרשות הציבור: ספריה ציבורית ומוזיקלית; אודיטוריום מפואר עם 500 מקומות, המשמש גם כאולם תיאטרון וקולנוע; אולם למחול; קפיטריה, מגרשי ספורט רב תכליתיים; מרכז טניס חדיש; מוזיאון לתולדות הישוב; ומרכז נוער מרכזי.

בישוב 20 גני ילדים בחינוך הממלכתי, ממלכתי דתי, ועצמאי בהם לומדים כ- 500 ילדים. ב-6 בתי ספר יסודיים, בכיתות א-ו, לומדים כ-1,200 תלמידים. בישוב ארבעה בתי ספר תיכוניים שהגדולים שבהם מסונפים לרשת "אורט", בתי הספר הם אזורים ותלמידי האזור מונים כרבע מכלל התלמידים. המגמות הנלמדות בבתי הספר כוללות מחשבים, אלקטרוניקה, מגמות עיוניות לבגרות, מכניקה, סיעוד ואופנה. במסגרת החינוך הדתי ישנה ישיבה תורנית ובה לומדים כ-100 תלמידים.

שרותי הבריאות בישוב כוללים: מרפאה של קופת חולים הכללית שבה פועלים באופן קבוע רופאי משפחה, רופאי נשים, רופא עור, רופא ילדים; שלוש תחנות לבריאות הציבור; מרפאת שיניים - בה עובד רופא אחד; תחנת מגן דוד אדום; ושרות פסיכולוגי, הכולל 3 פסיכולוגים ועובד סוציאלי, המטפל בבתי הספר היסודיים ובגנים.

אפיון לגבי מצבה של חצור ניתן למצוא בהערכה כוללת של פרויקט השיקום בישוב, שנעשתה ע"י כורזים, הופ, ובהט ב-1987, בה אובחנו הבעיות הבאות:

- העדר בסיס כלכלי איתן;
- תחושת ניתוק ממרכז הארץ;
- אי-שילוב תפקודי במערכת היישובית האזורית;
- שחיקה חברתית-דמוגרפית מתמדת;
- יכולת מנהלית-תפקודית-ביצועית נמוכה באופן יחסי;
- חזות סביבתית בלתי מפותחת;

- והעדר משיכה לגורמים חברתיים בעלי פוטנציאל גבוה.

3.2.3 מגדל העמק

מגדל העמק הוקמה על ידי מוסדות הממשלה כישוב עולים במסגרת מדיניות ראשית שנות ה-50 של פיזור האוכלוסייה בישראל ויהוד הגליל*. העיר, בה גרים כ-15,000 תושבים, ממוקמת על שלוחה של הרי נצרת, בעיקר מדרום להם ובגובה ממוצע של כ-250 מטר מעל פני הים. הישוב שוכן על אם הדרך חיפה-נצרת, מצפון מערב לעפולה ובמרחק נסיעה של 12 ק"מ ממנה וכ-30 ק"מ מזרחית (מזרח-דרום) לחיפה. מיקומה הטופוגרפי הרם של העיר, המשקיף על פני עמק יזרעאל, מעניק לאתר העיר יתרונות יחסיים ניכרים בכל הכרוך בפיתוח תיירות ונופש, אך לא פחות מכך יתרונות אקולוגיים, התורמים לאיכות חיים גבוהה.

העיר ממוקמת בתוך מרקם מעניין: מצד אחד היא שכנה עם קיבוצים ומושבים ותיקים של לב עמק יזרעאל הסוגרים עליה מדרום וממערב. מצד שני סוגר עליה מערך אינטנסיבי של ישובים ערביים: מדרום-מזרח ישובים הממוקמים בשולי בקעת כסלות; במזרח ובצפון העיר נצרת ולווייניה; ומצפון מערב - בציר זרזיר מנשיית זבדה - אזור של ישובים ערביים המתפתחים בקצב בינוי מסחרר. בסיסה הכלכלי של מגדל העמק תוכנן להישען על אספקת שירותים לסביבה החקלאית ואספקת ידיים עובדות (כוח עזר) למשקי הסביבה. תכנון זה לא עמד במבחן המציאות בגלל סיבות שונות (לפרוט ראה דו"ח ועדת החקירה). עקב הידרדרות הישוב החליטה ממשלת ישראל, בתחילת שנות ה-60, על שינוי מהותי בתפיסה הכלכלית-חברתית של העיר והוחלט על אוריינטציה תעשייתית. מפעלים עתירי שטח וכוח אדם נפתחו כתוצאה מכך, ואת החל השינוי המבוקש, שגרר אחריו תנופת בניה ואכלוס שהביאו עמם תקופה חדשה.

* הסקירה הנוכחית מתבססת על דו"ח ועדת החקירה בדבר הקמת עירייה במגדל העמק,

בעשור האחרון הפכה מגדל העמק לריכוז משמעותי של מפעלים עתירי ידע. בסה"כ מועסקים כ- 58% מתושבי העיר בתעשייה, כשהענפים העיקריים בה הם: טכסטיל והלבשה - 34%; מתכת, חשמל ואלקטרוניקה - 22%; ומזון- 24%. ענף תעסוקה דומיננטי נוסף הוא השירותים הציבוריים בו מועסקים כ- 30% מהמועסקים של העיר.

מערך השירותים והמסחר של העיר משרת, בנוסף לעיר עצמה, אוכלוסיה המתגוררת באזור הסובב אותה. התרחבות ניכרת במערך העסקים והתעסוקה תתממש בקרוב לכשתושלם בנייתו של קניון מפואר, הנבנה עתה במרכז העיר, בסמוך למרכז המסחרי הקיים.

כמעט כל מבני החינוך מנוצלים במשך כל שעות היום במרכזי פעילות שכונתיים במגוון פעילות חינוך ותרבות. היכל התיאטרון בישוב הפך לאבן השואבת לכל תושבי הסביבה המגיעים להצגות תיאטרון מהרפרטואר המובחר ביותר. בעיר כ- 34 גני ילדים, חובה וטרום חובה, 8 בתי ספר יסודיים - דתיים וחילוניים, ו-3 בתי ספר על יסודיים (עיוני + הכשרה מקצועית ובית ספר לבנות). מערכת החינוך העירונית מציעה מגוון רחב של אפשרויות, הן בתחומים העיוניים והמקצועיים והן במרחב הבחירה של תושבים חילוניים ודתיים. בית ספר התיכון המקיף - רוגוזין - המסונף עתה לרשת "אורט", דורג כאחד משבעה בתי-ספר היותר טובים מסוגם בארץ.

שרותי הבריאות, דרך קופות החולים המיוצגות כולן בעיר, ניתנים ברמה גבוהה ביחס לספי הכניסה המקובלים לשרותי רופאים מקצועיים. בישוב פועלים: מפעל שרות בריאות השן באמצעות המחלקה לחינוך; מכשור אולטרא-סאונד; וכן מכון (פרטי) להערכת הכושר. בבניה נמצא המכון לפיזיותרפיה ולריפוי בעיסוק.

מבחינת דיור, קיים גיוון רב בצורות הבנייה בישוב מבחינת גודלם וצפיפות הבינוי. כ- 30% מהשטח הבנוי בעיר הוא בצפיפות בניה של עד 2 יחידות דיור למבנה. 48% מהדירות הן בעלות 3

חדרים וכ-42% מהדירות הן בעלות 4 חדרים ומעלה. בישוב ישנם אזורים וילות מטופחות כאשר אליהם הצטרפה לאחרונה שכונת וילות גדולה - נוף העמק - שברובה הגדול כוללת מבנים שנבנו בשיטת "בנה ביתך".

מחברי דו"ח החקירה קובעים בין השאר: "ככל שהעיר צוברת גודל וחוסן אורבניים, היא נעשית מרכז אזורים לפעילויות ולתפקודים שונים. הדבר מתרחש לא מכוח קביעה אדמיניסטרטיבית, המעניקה לעיר יתרונות, סמכויות ותפקודים של מקום מרכזי, אלא גם מכוח היצע השירותים והיתרונות היחסיים שהתפתחו בישוב, ואשר בכוחו להעניק למערך הישובי היהודי וגם הערבי (!) הסובבים את העיר".

3.3 מאפיינים דמוגרפיים-חברתיים של הישובים

3.3.1 גודל האוכלוסיה ושיעורי גידול

טבלה 3.1: גודל האוכלוסיה היהודית ושיעורי גידול בישובי המדגם ובישראל בשנים 1972, 1983 ו-1989

TABLE 3.1: Jewish Population and Rates of Growth, in Israel and in the Sample Towns for the Years 1972, 1983, 1989

	אחוז השינוי 72-83	אחוז השינוי 1989	גודל אוכלוסיה 1983	גודל אוכלוסיה 1972	גודל אוכלוסיה הישוב
83-89	+0.7	15,300	15,200	15,098	קרית שמונה
	+34.3	15,300	13,400	9,981	מגדל העמק
	+18.0	6,920	6,206	5,262	תצור הגלילית

11.0	+24.7	3,717.1	3,350.0	2,686.7	ישראל-יהודים
------	-------	---------	---------	---------	--------------

מקורות: * מפקדי האוכלוסין והדיר, הלמ"ס, 1972 ו-1983.

* השנתון הסטטיסטי לישראל, הלמ"ס, 1990.

מטבלה 3.1 ניתן ללמוד שאין כמעט שינוי בגודל האוכלוסיה של קרית שמונה בשני העשורים האחרונים. מאז ההגירה בין השנים 1980-1987 הראה על מאזן שלילי של 2,233 נפש (שפר ופרנקל, 1989, עמ' 13). האמירה המקובלת בעיר ביחס להגירה, היא שבעיר כבר גרו כ- 150,000 תושבים שונים במהלך שנות קיומה.

מגדל העמק לעומת זאת גדלה במהירות, בעיקר בין השנים 1972-1983 ובמהלך שני העשורים האחרונים היא כמעט הכפילה את אוכלוסייתה. מגמת הגידול אמנם התמתנה, אך היא עדיין גבוהה מהגידול שחל באותה תקופה בגודל האוכלוסיה היהודית בישראל.

בחצור הגלילית אמנם נרשמה עליה בגודל האוכלוסיה במהלך שתי התקופות, אך עליה זו התרחשה אך ורק בגלל הריבוי הטבעי ולא בגלל הגירה; מאזן ההגירה בישוב בין השנים 1980-1987 היה שלילי, ועמד על 497 נפש (שם).

3.3.2 מבנה הגילאים

ישובי המדגם מאופיינים במבנה גילאים צעיר יחסית לאוכלוסיה היהודית בישראל. בקרב אוכלוסייתם בולטת שכבת הגיל הרחבה של ילדים עד גיל 14. מנגד שיעורם של הקשישים מעל גיל 65 הוא נמוך בהרבה משיעורם באוכלוסיה היהודית. מבנה גילאים זה מתבטא גם בחציון הגיל של אוכלוסיית ישובי המדגם, הנמוך יחסית.

**טבלה 3.2: מבנה הגילים בישובי המדגם ובאוכלוסייה היהודית
במפקד האוכלוסין והדיור ג-1983**

TABLE 3.2: Jewish Population and Sample Towns by Ages according to the Census of Population and Housing 1983

הישוב	אחוז גילאי 0 - 14	אחוז גילאי 15+	חציון גיל
קרית שמונה	35.2	4.7	22.5
מגדל העמק	33.7	7.7	21.7
חצור הגלילית	38.9	4.1	20.5
ישראל-יהודים	30.0	10.1	27.6

מקור: מפקד האוכלוסין והדיור, הלמ"ס, 1983.

יחד עם זאת ניתן להבחין שמבנה הגילאים של מגדל העמק שואף יותר לממוצע הארצי מאלה של חצור וקרית שמונה. זו יכולה להיות תוצאה של מאזן הגירה חיובי המייצב את אוכלוסייתה, שסבלה בעבר מסלקציה שלילית. לעומת זאת בולטת התופעה ההפוכה בחצור שבה תהליך הסלקציה הוא הפוך ומתבטא בריבוי טבעי גבוה ללא הגירה חיובית מאזנת.

קרית שמונה, הנמצאת איפה שהוא באמצע, מאופינת מצד אחד מריבוי טבעי גבוה אולם מנגד ממאזן הגירה שלילי. יחד עם זאת קיימת בעיר תופעה של תחלופה באוכלוסייתה, תופעה העשויה להוות גורם, המייצב את מבנה הגילאים בה.

3.3.3 מוצא עדתי

עיון במוצאם העדתי של תושבי ישובי המדגם, כפי שהיא באה לידי ביטוי בטבלה 3.3, מדגיש עוד יותר את התופעה של סלקציה שלילית, שהוצגה גם בטבלאות הקודמות.

טבלה 3.3: מוצאם העדתי של תושבי יישובי המדגם והאוכלוסייה היהודית במפקד האוכלוסין והדיור ב-1983.

TABLE 3.3: Residents' Origin in the Sample Towns according to the Census of Population and Housing 1983

מוצא אירופה אמריקה	מוצא אסיה אפריקה	הישוב
11.9	80.3	קרית שמונה
35.0	60.0	מגדל העמק
63	87.0	חצור הגלילית
40.0	44.1	ישראל-יהודים

מקור: מפקד האוכלוסין והדיור, הלמ"ס, 1983.

בחצור הגלילית, וקצת פחות מזה בקרית שמונה, אנו מוצאים רוב מוחלט (87%-80% בהתאמה) של יוצאי אסיה-אפריקה לעומת מיעוט קטן מאד (6.3%-11.9% בהתאמה) של יוצאי אירופה-אמריקה. במגדל העמק לעומת זאת, הנהנת ממאזן הגירה חיובי, ניתן להבחין בסימנים נוספים של התייצבות, המתבטאים בהתקרבות לממוצע של האוכלוסייה היהודית בישראל.

3.3.4 אינדיקטורים חברתיים-כלכליים

טבלה 3.4: המדד החברתי-כלכלי של ישובי המדגם במפקד האוכלוסין והדיור ב-1983

TABLE 3.4: Socio-Economic Index of Sample Towns according to the Census of Population and Housing 1983

הישוב	מדד חברתי כלכלי	ממוצע נפשות למשק בית	ממוצע נפשות לחדר	הכנסה חודשית ממוצעת לנפש ס.	חציון שנות לימוד	אחוז בעלי תואר אקדמי	משלח יד אקדמי חופשי מנהלים	אחוז מועסקים בענף התעשייה
קרית שמונה	-0.19	3.7	1.1	10.7	10.7	1.8	20.8	26.7
מגדל העמק	-0.32	3.5	1.1	11.0	10.3	2.4	16.8	43.6
חצור הגלילית	-0.47	4.1	1.2	10.9	10.4	1.1	20.2	24.6
ישראל-יהודים	--	3.2	--	14.1	10.5	8.9	30.1	23.5

מקור: מפקד האוכלוסין והדיור, הלמ"ס, 1983.

- מדד חברתי-כלכלי מבוסס על משתנים חברתיים-כלכליים ודמוגרפיים נבחרים שעברו שקלול, כשהכוונה היתה לתת פרופילים מאוזנים של יחידות גיאוגרפיות ולהצביע על ההבדלים ביניהם.

עיון בטבלה 3.4 מצביע על מגמות שונות במקצת בהשוואה לטבלאות הקודמות: המדד החברתי-כלכלי בקרית שמונה גבוה במקצת מזה של מגדל העמק, המראה נחיתות יחסית במשתנים של "חציון שנות לימוד", ובשיעור בעלי "משלח יד אקדמי, חופשי, טכני, ומנהלים". מנגד יש למגדל העמק עדיפות, על פני קרית שמונה, במשתנים של "בעלי תואר אקדמי" וב"הכנסה החודשית הממוצעת לנפש סטנדרטית". בכל מקרה מראים שלושת הישובים נחיתות ברורה בכל המשתנים ביחס לכלל האוכלוסיה היהודית בישראל (למעט בחציון שנות לימוד שבו יש לקרית שמונה עדיפות קלה).

המסקנות העולות מנתונים אלו הם:

1 **חצור הגלילית** בנחיתות ברורה בכל הקשור לאינדיקטורים חברתיים כלכליים, עובדה המתיישבת גם עם המשתנים הדמוגרפיים.

2 **במגדל העמק** ניתן למצוא מגמות סותרות: מצד אחד שיעור גבוה יחסי של בעלי השכלה אקדמית והכנסה גבוהה, ומצד שני נחיתות בבעלי משלחי יד אקדמיים, חופשיים ומנהלים ובחציון שנות לימוד. ההסבר לכך נעוץ אולי בקוטביות שנוצרה בעיר שנבעה מהצטרפותה של "אוכלוסיה חזקה" לאוכלוסיה המקורית של העיר שהיתה "חלשה" יחסית כתוצאה מתהליכי סלקציה שלילית בעבר, שלא פסחו גם עליה.

3 **בקרית שמונה** בולטת גם כן תופעת הקיטוב, המקבלת צורה שונה במקצת: כאן יש שיעור גבוה של בעלי משלח יד אקדמיים, חופשיים ומנהלים לצד שיעור נמוך של בעלי השכלה אקדמית. ההסבר לכך טמון בחציון שנות הלימוד הגבוה (מעל הממוצע בהשוואה לאוכלוסיה היהודית בישראל): משרות הניהול והתפקידים הציבוריים הבכירים בעיר מוחזקים, הן על ידי בעלי השכלה נמוכה יותר (השכלה תיכונית ועל תיכונית), והן על ידי בעלי מקצועות חופשיים ואקדמיים הנדרשים מאד בעיר בסדר גודל כזה הנמצאת בבידוד גיאוגרפי ניכר מהמרכז. לתופעה זו נמצאו גם ראיות בשטח בדמות "גרעין קשה" של פטריוטים מקומיים, החיים שנים רבות בעיר ומהווים אליטה כמעט קבועה לאוכלוסיה המתחלפת של העיר.

3.4 קביעת אוכלוסיית המחקר

3.4.1 ההגדרה של אוכלוסיה "חזקה"

במרבית החברות המוכרות לנו מתחלקים המשאבים הכלכליים, היוקרה החברתית והסמכות באורח בלתי שווה בין החברים. המונח "ריבוד חברתי" משמש לציון כל הצורות של אי שוויון: יחידים, משפחות או קבוצות, שהם בעלי זירוגים דומים לגבי כל מימד מן המימדים של ריבוד,

מהווים רובד חברתי או דרג חברתי. כך ישנם, רובדי יוקרה, רובדי כוח, רובדי עושר וכן הלאה.

הרעיון של מעמדות חברתיים, מכיל קצת יותר מאשר רבדים שהגדרתם סטטיסטית, במשמעות שהוקנתה לו על ידי קרל מרכס ומכס ובר, המעמד מושרש בסדר החברתי, והוא מושתת על הסדר הכלכלי: בני אדם מרובדים בהתאם למיקומם היחסי בסולם הייצור והקנייה של הסחורות.

מרכס ראה במעמדות יחידות מבניות של חברה, כאשר חברי מעמד מסוים יכולים לבוא מכמה וכמה רבדים כלכליים וחברי רובד כלכלי אחד יכולים להשתייך למעמדות חברתיים שונים. ובר טען שמערכת הריבוד מורכבת משלושה סדרים: הכלכלי, החברתי, והפוליטי. כל סדר הוא ביטוי לעקרון ריבוד בסיסי, ומצטיין בטיפוס מיחבר אופייני. התפקיד היסודי שעליו מושתתת תופעת המעמדות מבוסס על הבדלי כושר בין יחידים. אין הכוונה כאן להבדלים במובן מוחלט אלא להבדלי כושר ביחס לאותם תיפקודים שהסביבה החברתית הופכת אותם "לצורך חברתי", בכל תקופה נתונה וכן ביחס למנהיגות הבנויה לפי מתכונת התפקידים הללו (Schumpeter, 1951).

בכל חברה, על פי הגישה הפונקציונליסטית, יש מספר מוגבל בלבד של אנשים שנחנו בכשרונות, שאפשר להפכם באמצעות הכשרה, לכלל מיומנויות מתאימות לעמדות אלה שהן בעלות החשיבות התפקודית הרבה ביותר לחברה (דייויס, מור, 1945). קבוצה זו היא למעשה האוכלוסייה אותה הגדרנו במחקר זה כ"חזקה" המהווה למעשה, את עמוד השדרה של החברה. הגישות העיקריות, לשיוכם של יחידים לרבדים השונים, הן:

- א. הגישה הסובייקטיבית - בודקת כיצד אומדים יחידים את עמדתם במערך של אי-שוויון. בגישה זו תלויה האנאליזה של דריגה חברתית, בעיקר במושגיהם של המשתתפים החברתיים או של המרואיינים.

ב. הגישה האובייקטיבית - גישה זו נעזרת במדדים כמותיים כגון: הכנסה, שנות לימוד, עיסוק, דרגי סמכות פורמליים ועוד. כל אלה אינם מתבססים על הרגשות, הערכות, או אומדנים של היחידים הנחקרים או של וועדת שופטים. מדדים אלו מאפשרים מדידה מדויקת יותר מאשר הגישה הסובייקטיבית, ומרביתם יכולים לשמש לחקירה של תכרות שלמות. מן הטעמים הללו, מוחלת לעתים קרובות הגישה האובייקטיבית על אוכלוסיות גדולות, וכשלמה לחקירות של קהילות.

לריבוד חברתי, בערי הפיתוח בישראל - המייצגת חברה מודרנית תעשייתית, מספר מימדים שיש ביניהם קשר: השכלה, הכנסה, תעסוקה ועוצמה חברתית. על-כן נוצר הצורך, להשתמש במדד אובייקטיבי-כוללני המהווה מדד מקובל לריבוד חברתי במחקרים דומים שעסקו בחברה מסוג זה. המדד הנפוץ ביותר ברוב המחקרים האלו, כולל אלה שעסקו בעיירות הפיתוח בישראל, הוא המדד של "עמדות התעסוקתיות". עמדות תעסוקתיות מהוות מרכיב מרכזי בריבוד החברתי בהיותן קשורות בדרך כלל לתגמולים ויוקרה כלכליים וליוקרה חברתית. כמו כן, הן קשורות קשר הדוק עם רמת ההשכלה שהוא מכניזם עיקרי (אם כי לא בלעדי) להצבה תעסוקתית, כשההבדלים בהישגים החברתיים-כלכליים נובעים, בין השאר, מההבדלים בהזדמנויות תעסוקתיות אלו המפוזרות באופן דיפרנציאלי במרחב (Blau & Duncan, 1967).

הבעייתיות הנובעת מהמורכבות בהגדרת המיצב החברתי בחברות מתועשות ומודרניות גורמת לכך שבדרך כלל מיטשטשים הגבולות בין הרבדים, דבר המוביל לכך שיותר משהם מציאות טבעית הם הופכים למציאות סטטיסטית. לכן, בחירת אינדיקטורים חברתיים להם יש קשר חזק לקריטריונים השונים המרכיבים מיצב חברתי היא הדרך היחידה לעקוף מורכבות זו.

על כן אומצה במחקר הנוכחי גישתו של יעקב נהון (1984), המשתמש במחקריו על ריבוד בחברה הישראלית במדד של "ריכוז מוסדי" המבוסס על עמדות תעסוקתיות המסתמכות על קטגוריות תעסוקתיות של משלחי יד. לגישה זו, על פיה משתמשים בקטגוריה תעסוקתית כאינדיקטור

לעמדה חברתית, ולענייננו כהגדרה לאוכלוסיה "חזקה" יש חסרונות ויתרונות.

החסרונות העיקריים הם:

א. מינוח המגדיר משלח יד כולל לעתים עיסוקים שונים במהותם ובתגמולים החברתיים הקשורים בהם (בעיקר כאשר אנו עוסקים בקטגוריזציה לא רגישה של המערך התעסוקתי).

ב. בתוך כל קטגוריה תעסוקתית קיימים הבדלים בולטים בין השולטים במשאבים למיניהם (השתתפות בקבלת החלטות, פיקוח על אחרים, קביעת סטנדרטים של עבודה, קידום עובדים אחרים וכו'), לבין אלה ששליטתם במשאבים אלה מועטה.

ג. יתכנו הבדלי סטטוס באותה קטגוריה תעסוקתית, כאשר העוסקים בה הם שכירים, עצמאיים או מעבידים.

היתרון העיקרי:

היתרון בבחירת קטגוריה תעסוקתית הוא טכני. בעצם קביעה של קריטריון "אובייקטיבי" לעמדה תעסוקתית (ודרכה לעמדה חברתית) מתאפשר איתור מהיר יותר של בעלי עמדות בקהילה זאת על פי עיסוקיהם ותפקידיהם מתוך הנחה שבהיותם בעמדות התעסוקתיות הגבוהות בקהילה הם גם בעלי היוקרה החברתית הגבוהה יותר בה, או לפחות בעלי הפוטנציאל הגבוה ביותר להיות כאלה.

בעצם הבחירה בגישה האובייקטיבית יש אולי איבוד מידע של הגישה הסובייקטיבית של דריגה חברתית במושגיהם ותפיסותיהם של המשתתפים החברתיים בקהילה. אך לעומת זאת נפתחת הדרך להתייחסות לכלל האוכלוסיה "החזקה" במדינה המהווה את המאגר האנושי ממנו יש לעודד (ורוצים לעודד) הגירה לערי הפיתוח.

על כן בבואנו, לטפל בגורמי ההגירה של האוכלוסיה "החזקה" בישראל, אנו צריכים להתייחס לסיבות ולגורמי ההגירה המקובלים בספרות, תוך חיפוש המניעים המיוחדים של אוכלוסיה ייחודית זו. (זאת תוך הדגשה שעל אף היותה של אוכלוסיה זו חתך אוכלוסיה צר יחסית היא איננה הומוגנית בתכונותיה וכמניעיה להגירה).

3.4.2 קביעת אוכלוסיית המחקר

נהון (1984) משתמש במדד של "ריכוז מוסדי" על מנת ליצוק משמעות היררכית לעמדות התעסוקתיות של אנשים בחברה. מדד זה מחלק את תשעת הסיווגים של משלחי היד (על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) לשלוש:

1 העמדות התעסוקתיות הגבוהות: הכוללות את שלושת הסיווגים הראשונים של משלחי

היד - מקצועות ה"צווארון הלבן";

"0" - בעלי המקצועות המדעיים והאקדמיים;

"1" - בעלי המקצועות החופשיים והטכניים;

"2" - המנהלים.

2 העמדות התעסוקתיות הנמוכות: הכוללות את שלושת הסיווגים האחרונים של משלחי

היד - מקצועות ה"צווארון הכחול";

"6" - עובדים בחקלאות;

"7-8" - עובדים מקצועיים בתעשייה, במחצבים, בבניה, בתחבורה ופועלים מקצועיים

אחרים.

"9" - עובדים אחרים בתעשייה, במחצבים, בבניה, בתחבורה ופועלים בלתי מקצועיים

אחרים.

3 קבוצת הביניים של סיווג משלחי היד לא נכנסה לשום קטגוריה.

אוכלוסיית המחקר נקבעה, כזו המשתייכת ל"עמדות התעסוקתיות הגבוהות". לאלה נוספו מנהלי אגפים של מפעלים ומוסדות ציבור, שהגיעו למעמדם לאו דווקא בגלל השכלתם והכשרתם אלא בגלל כישוריהם האישיים וכוחם הפוליטי - משאבי ריבוד, החשובים יותר בערי הפיתוח, בהן המועמדים בעלי הכישורים לתפיסת עמדות אלו, נדירים יותר.

3.5 תיאור איסוף הנתונים בשטח

3.5.1 איתור המרואיינים

איתור האוכלוסייה "החזקה", אותה הגדרנו לעיל, בישובי המדגם נעשה דרך מקורות שונים:

- 1 דרך ספר הטלפונים - ממנו הוצאו שמות כל המפעלים והמוסדות הציבוריים בישוב, על מנת להגיע למנהלים, למנהלי האגפים, ובעלי מקצועות אקדמיים אחרים כמו מורים, עובדים סוציאליים ועוד. כמו כן, הוצאו מתוך ספר הטלפונים כל בעלי המקצועות החופשיים והמדעיים שלהם משרדים בעיר.
- 2 דרך נציגים ואינפורמנטים בעירייה - שהצביעו על גורמים נוספים העונים על הקריטריונים שהצבנו. בעיקר, אלה הגרים בעיר אך לא עובדים בה, כאלה שלא ניתן היה לאתרם דרך ספר הטלפונים.
- 3 דרך רשימות - שהתקבלו מהעירייה והמתנ"סים, לגבי סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה שקיבלו מלגות במהלך מספר שנים קודם, מתוך הנחה שחלקם הגדול סיים בינתיים את לימודיו האקדמיים והשתלבו בעבודה כלשהי, בעיר הפיתוח או מחוצה לה.
- 4 אינפורמנטים מקומיים - בדרך כלל נושאי תפקידים וותיקים בעיר, שהצביעו על אנשים העונים על הקריטריונים מקרב מכריהם תושבי העיר המתגוררים בה, ועל אותם אנשים

שהיגרו מהעיר במהלך השנים האחרונות.

5 דרך השאלון - בסוף כל שאלון התבקשו המרואיינים לרשום שמות של מספר אנשים ממכריהם שעזבו את העיר במהלך התקופה בה הם מתגוררים בעיר. על ידי הצלבה של המקורות השונים הורכבה רשימה של סך כל המרואיינים שסווגו לכל אחת מקבוצות המחקר שהוגדרו.

3.5.2 איסוף הנתונים

בסקר השדה רואיינו, באמצעות שאלונים, כל אלה שנכללו ברשימת המרואיינים (מבנה השאלון יפרט בהמשך).

הראיונות התבצעו במספר דרכים:

- 1 באופן ישיר - על ידי ריאיון של המרואיינים באופן ישיר.
- 2 דרך מתווכים - קבוצת אנשים שהסכימו להעביר שאלונים בקרב קבוצת חברים ועמיתים ולדאוג להחזרתם.
- 3 דרך דיוור ישיר - לכל מרואיין נשלחה, בתאום טלפוני, מעטפה שכללה בתוכה: שאלון, שכלל דף הסבר למילוי השאלון; ומעטפה מבוילת וממעונת, למשלוח חזרה של השאלון- לאחר המילוי.

שאלונים בהם חסרו פרטים, או לחילופין לא מולאו על פי ההנחיות, הושלמו על ידי יצירת קשר באמצעות הטלפון או באופן ישיר.

מתוך 400 שאלונים שנשלחו על פי הרשימה, התקבלו בחזרה 183 שאלונים, על פי החלוקה הבאה: 83 מקרית-שמונה, 49 מחזור, ו-51 ממגדל העמק (לפרוט ראה פרק 4.1).

3.6 מבנה השאלון

השאלון נבנה כשאלון סגור, כאשר לחלק מהשאלות ניתנו אפשרויות נוספות לתשובה במסגרת של שאלה פתוחה (שאלון לדוגמה מופיע בנספח ב'). היות והשאלון תוכנן מראש למילוי עצמי על ידי המרואיין, הושם בבנייתו דגש מיוחד על עריכה גרפית ולשונית בצד הסברים מינימליים במקומות שנראו הכרחיים, על מנת להקל על מילוי המהיר והנוח של השאלון.

חלקו הראשון - כלל רקע כללי על המרואיין: רקע דמוגרפי, מעמד סוציו-כלכלי, וסוג הדיור בו הוא גר.

חלקו השני - כלל את השיקולים העיקריים שהשפיעו על המרואיין, בהתאם לקבוצה אליה משתייך על פי המחקר, להגר אל עיר הפיתוח/ להגר מעיר הפיתוח/ ולא להתגרר בעיר הפיתוח אך לעבוד בה.

חלקו השלישי - העמיד להשוואה, זה מול זה, את ישוב המגורים הנוכחי עם הישוב "האחר" אותו עזבו בעבר.

השוואה זו היתה שונה לגבי כל קבוצת מחקר בנפרד, כאשר:

- 1 קבוצה א' - אלה שנולדו ו/או גדלו בעיר, דרגו את ישוב המגורים בלבד.
- 2 קבוצה ב' - אלה שגרים בעיר עד 5 שנים, דרגו את ישוב המגורים שלהם (עיר הפיתוח) מול הישוב האחר - ישוב המגורים הקודם.
- 3 קבוצה ג' - אלה שעובדים בעיר אך לא גרים בה, דרגו את ישוב המגורים שלהם מול הישוב האחר - עיר הפיתוח בה הם עובדים.

4. קבוצה די' - אלה שהיגרו מהעיר דרגו את ישוב המגורים הנוכחי שלהם מול הישוב האחר - עיר הפיתוח - שהוא ישוב המגורים הקודם. בחלק זה התבקשו לדרג, בסולם של חמש דרגות, את מידת שביעות הרצון שלהם, מהגורמים השונים שהועמדו להשוואה: רמת שירותים עירוניים, רמת הפשיעה, תחושת הביטחון ושביעות הרצון הכללית מהישוב.

מק 4: ניתוח תיאורי של הנתונים

4.1 מטריצת התצפיות לפי ישוב וקבוצת השתייכות

מטבלה 4.1 עולה שסך כל המרואיינים בשלושת הישובים הגיע ל-183, מתוכם 83 בקרית שמונה, 49 בחצור הגלילית ו-51 במגדל העמק.

טבלה 4.1: מטריצת התצפיות לפי ישוב וסוג קבוצה

TABLE 4.1: Observations Matrix by Town and Group Type

	קבוצה 4	קבוצה 3	קבוצה 2	קבוצה 1	
	היגרו מהעיירה לאחרונה*	גרים מתחת ל-5 שנים בעיירה	עובדים בעיירה, אך לא גרים בה	גרים מעל 10 שנים בעיירה	
סה"כ					
83	18	15	17	33	קרית שמונה
49	5	2	29	13	חצור הגלילית
51	8	9	21	13	מגדל העמק
183	31	26	67	59	סה"כ

* בחמש השנים האחרונות

בהנחה שהיחס בין גדלי הקבוצות השונות מייצג את היחס האמיתי בין קבוצות אלו בישובים שבמדגם, ניתן להבחין במספר תופעות:

1. קבוצה 2 - העובדים אך אינם גרים בעיר הפיתוח - היא הקבוצה הגדולה (כ-37%) מסך כל המרואיינים. משמעות נתון זה, שעיר הפיתוח מהווה בראש ובראשונה מקור תעסוקה ל"אוכלוסייה חזקה" המיוממת אליה.

- 2 קבוצה 1 - אלה שנולדו או גדלו בעיר הפיתוח - מהווה אף היא קבוצה גדולה יחסית (32% מסך כל המרואיינים). שיעורם הגבוה מוסבר בכך שבכל עיר פיתוח התפתחה קבוצה אליטית מקרב האוכלוסייה הוותיקה שלה, המהווה את "עמוד התווך" של העיר.
- 3 מאזן ההגירה של ערי הפיתוח, כפי שבא לביטוי ביחס שבין המהגרים אל ערי הפיתוח (קבוצה 3) ובין המהגרים מערי הפיתוח (קבוצה 4), הוא שלילי.

מטבלה 4.2, הבוחנת את המגמות התוך קבוצתיות, ניתן ללמוד:

- 1 שיעורה של קבוצה 1 הוא משמעותית גבוה יותר בקרית שמונה (40%) לעומת חצור ומגדל העמק (26% בכל אחת). דבר זה מראה על קיומה של אליטה מושרשת היטב המתגוררת בקרית שמונה לעומת שני הישובים האחרים.
- 2 שיעורה של קבוצה 2 בקרית שמונה הוא נמוך בצורה משמעותית (20%) לעומת חצור (60%) ומגדל העמק (41%). נתון זה מצביע על כך שביחס לערים האחרות, קרית שמונה תלויה פחות בכוח אדם חיצוני הן בגלל המצאותה של אליטה מקומית בתוכה והן בגלל בידודה היחסי במרחב שאיננו מאפשר יוממות אליה מישובים אחרים.

טבלה 4.2: מטריצת התצפיות לפי ישוב וסוג קבוצה (באחוזים)

TABLE 4.2: Observations Matrix by Town and Group Type (in percentages)

	קבוצה 4	קבוצה 3	קבוצה 2	קבוצה 1	
	היגרו מהעיירה לאחרונה*	גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה	עובדים בעיירה, אך לא גרים בה	גרים מעל 10 שנים בעיירה	
סה"כ					
100	22	18	20	40	קרית שמונה
100	10	4	60	26	חצור הגלילית
100	15	18	41	26	מגדל העמק

* בחמש השנים האחרונות

- 3 תלותה של חצור בעובדים מיומנים מהחוץ היא הגדולה ביותר הן בגלל היותה עיירה קטנה והן בגלל היותה במרחב בו קיימים ישובים גדולים יותר וחוקים יותר.
- 4 מגדל העמק מהווה גם היא מקור תעסוקה לאוכלוסיה חזקה המיוממת אליה מהאזור המיידני ומאזור חיפה והמפרץ. תלותה פחותה מחצור בגלל מאזן ההגירה החיובי שנוצר בה בשנים האחרונות.
- 5 השיעור הנמוך של האוכלוסיה חזקה שהיגרה לעיירה בולטת מאד במיוחד בחצור שבהיותה דלה ב"אוכלוסיה חזקה", תנועת ההגירה של אוכלוסיה כזו אליה וממנה קטנים מאד.

4.2 אפיון משקי הבית לפי קבוצות השתייכות

4.2.1 משתנים דמוגרפיים

הפרופיל החברתי-כלכלי של הנחקרים ובקרב הקבוצות השונות נבחן על רקע מספר משתנים: משתנים דמוגרפיים, מוצא עדתי, משלח יד, הכנסה, דיור, ושביעות רצון בעבודה.

טבלה 4.3: משתנים דמוגרפיים לפי סוג קבוצה

TABLE 4.3: Demographic Variables by Group Type

קבוצה 4	קבוצה 3	קבוצה 2	קבוצה 1	
היגרו מהעיירה לאחרונה*	גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה	עובדים בעיירה, אך לא גרים בה	גרים מעל 10 שנים בעיירה	
33.1	36.2	37.6	40.0	גיל ממוצע
74	81	80	89	מין (% הזכרים)
10	12	5	5	מצב משפחתי: % רווקים
90	88	95	95	% נשואים
3.2	3.6	4.5	4.4	ממוצע הנפשות במשק הבית

* בחמש השנים האחרונות.

הגיל הממוצע של קבוצה 1 (40) הוא הגבוה ביותר, בעוד הממוצעים של קבוצות 3 ו-4 הם נמוכים יותר (36.2 ו-33.1 בהתאמה).

שיעור הזכרים בקרב קבוצה 1 הוא הגבוה ביותר (89%) לעומת שיעור נמוך יותר בקרב קבוצות 3 ו-4 (81%) ו-4 (74%).

שיעור הרווקים הגבוה ביותר נרשם בקרב קבוצות "המהגרים": 12% בקבוצה 3, ו-10% בקבוצה 4, כאשר שיעורים בקבוצות 1 ו-2 זהה (5%).

קבוצה 2 הצעירה, בממוצע, מקבוצה 1 מובילה במספר הנפשות למשק בית (4.5) לעומת (4.4) מספר הנפשות בקרב קבוצות "המהגרים" נמוך יותר ועומד על 3.6 בקבוצה 3 (הממוצע הארצי=3.4) ו-3.2 בקרב קבוצה 4.

בסך הכל, ניתן לומר שקבוצות 1 ו-2 מבוגרות יותר בממוצע ובעלות משפחות גדולות יותר.

4.2.2 מוצא עדתי

הממצאים הבולטים בטבלה 4.4 הם:

א. השיעור הנמוך ביותר של ילידי ישראל בקרב קבוצה (1) 30% לעומת שיעורים הגבוה יחסית בקבוצות האחרות. השיעורים הגבוהים יותר נמצאים בקבוצה 2 (30%) וקבוצה 4 (60%).

ב. בולט שיעורים הגבוה של אלה שמוצאם אסיה-אפריקה בקרב קבוצה 1 העומד על 52% לעומת שיעורים נמוכים יותר בקבוצות האחרות.

טבלה 4.4: המוצא העדתי של הנחקרים ובני זוגם ביישובי המדגם לפי סוג קבוצה

TABLE 4.4: Interviewers and their Spouses Place of Origin by Group Type

קבוצה 4			קבוצה 3			קבוצה 2			קבוצה 1			
היגרו מהעיירה לאחרונה*			גרים מתחת ל-5 שנים בעיירה			עובדים בעיירה, אך לא גרים בה			גרים מעל 10 שנים בעיירה			
EA	AA	I	EA	AA	I	EA	AA	I	EA	AA	I	
23	17	50	23	27	50	17	11	72	18	52	30	מוצא המרואיינת
52	48	0	46	42	12	67	23	10	30	65	5	מוצא אביו/ה
14	4	82	30	13	57	20	8	72	22	37	41	מוצא בן/ת הזוג
43	43	14	61	35	4	72	10	18	31	65	4	מוצא אביו/ה

* בחמש השנים האחרונות

EA - אירופה-אמריקה AA - אסיה-אפריקה I** - ישראל

ג. שיעורם של יוצאי אירופה-אמריקה הוא גבוה יחסית בקרב קבוצות המרואיינים ואבותיהם בקבוצות "המהגרים". כלומר, נטייתם להגר גבוהה יותר מנטייתם של יוצאי אסיה-אמריקה, למרות ששיעורם באוכלוסיית ערי הפיתוח קטן מאוד (ראה טבלה 3.3).

ד. המאזן המספרי בין יוצאי אירופה-אמריקה ויוצאי אסיה-אפריקה הוא לטובת הראשונים, כאשר מדובר בקבוצה 4, ולטובת האחרונים, כאשר מדובר בקבוצה 3.

לסיכום - ניתן לומר שתהליך הסלקציה השלילית על פי מוצא עדתי, לפיו ערי הפיתוח מתרוקנות מיוצאי אירופה-אמריקה, מתבטא היטב והוא נמשך גם בקרב החתך הצר והחשוב של ה"אוכלוסייה החזקה" בערי הפיתוח.

4.2.3 השכלה

גם כאן בולט הפער בין תושבי עיירת הפיתוח לאחרים: הפער מתבטא הן בהפרש הקיים בין ממוצע שנות הלימוד של קבוצה 1 לבין הממוצעים של קבוצות 3 ו-4 והן בהפרש הקיים בין ממוצע שנות הלימוד של קבוצה 4 - שהיגרה מערי הפיתוח, לזה של קבוצה 3 - שהיגרה אל ערי הפיתוח. כלומר, תהליך הסלקציה השלילית מתרחש גם בתחום ההשכלה ואינו פוסח גם על החתך הצר של האוכלוסייה המשכילה.

טבלה 4.5: ממוצע שנות לימוד של המרואיינים ובני זוגם לפי סוג קבוצה

TABLE 4.5: Interviewers and Their Spouses Average Years of Schooling by Group Type

קבוצה 4	קבוצה 3	קבוצה 2	קבוצה 1	
היגרו מהעיירה לאחרונה*	גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה	עובדים בעיירה, אך לא גרים בה	גרים מעל 10 שנים בעיירה	ממוצע שנות לימוד של
162	161	163	154	המרואיינת/
15.6	14.9	14.8	13.6	בן/בת הזוג

* בחמש השנים האחרונות

4.2.4 שביעות רצון בעבודה

השיעור הגבוה ביותר של אלה ה"מרוצים" ו"מרוצים מאוד" גבוה בקבוצה 4 (90%) כאשר בקבוצות 1 (82%) ו-3 (81%) השיעור גבוה פחות. בסה"כ הרוב המכריע של המרואיינים, המשתייכים לכל הקבוצות, הם שבעי רצון מעבודתם.

טבלה 4.6: שביעות רצון בעבודה של המרואיינים ובני זוגם לפי סוג קבוצה (באחוזים)

TABLE 4.6: Interviewers and their Spouses Satisfaction from Their Jobs by Group Type (%)

קבוצה 4	קבוצה 3	קבוצה 2	קבוצה 1	
היגרו מהעיירה לאחרונה*	גרים מתחת ל-5 שנים בעיירה	עובדים בעיירה, אך לא גרים בה	גרים מעל 10 שנים בעיירה	רמת שביעות רצון
32	31	36	29	מרוצה מאד
58	50	43	53	די מרוצה
6	15	16	10	במידה סבירה
4	4	3	8	לא כל כך מרוצה
0	0	2	0	מאוד לא מרוצה

* בחמש השנים האחרונות

4.2.5 משלח יד

הממצא הבולט בתחום זה הוא השיעור הגבוה יחסית של מנהלים (32%) בקרב קבוצה 3 "המהגרים" החדשים לעיר הפיתוח ובקרב קבוצה 1 (27%), שנולדו או גדלו בה.

כלומר לשכבת האליטה החברתית, התופסת את העמדות הבכירות ביישוב, מצטרפים כוחות חדשים הנדרשים מאד לעיר. שיעורם של המנהלים גבוה יחסית גם בקרב קבוצות 2 ו-4. נראה שישנה תחלופה מתמדת של מנהלים ביישוב, המוחלפים הן על ידי מהגרים מבחוץ והן על ידי כאלה המגיעים מהאזור המידי (קבוצה 2).

קבוצה 2 בולטת בריכוז הגבוה מאד של המרואיינים ובן/בת זוגם במקצועות הצווארון הלבן, שמוצאים את פרנסתם בערי הפיתוח אך מעדיפים לגור מחוץ להן ביישובים הכפריים

והקהילתיים. קבוצה זו, על פי הממצאים בשטח, מורכבת מתושבי הקיבוצים והמושבים בעלי ההשכלה הגבוהה שממשיכים להתגורר ביישובם הכפרי ולעבוד בעיר הסמוכה, או מתושבים של יישובים קהילתיים או עירוניים אחרים שהיגרו לאזור בגלל חודמנויות התעסוקה בעיר הפיתוח אך העדיפו לבחור את מקום מגוריהם במקום שיספק להם איכות חיים גבוהה יותר.

טבלה 4.7: משלה חיד של המרואיינים ובני זוגם למי סוג קבוצה (באחוזים)

Table 4.7: Interviewers and their Spouses Occupation by Group Type (%)

קבוצה 4		קבוצה 3		קבוצה 2		קבוצה 1		
היגרו מחעיירה לאחרונה*		גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה		עובדים בעיירה, אך לא גרים בה		גרים מעל 10 שנים בעיירה		
בן זוג	מרואיין	בן זוג	מרואיין	בן זוג	מרואיין	בן זוג	מרואיין	משלה חיד
82	68	76	56	95	80	78	68	מקצועות מדעיים ואקדמיים חופשיים וטכניים (0-1)
11	23	8	32	5	20	8	27	מנהלים (2)
-	-	8	-	-	-	2	6	עובדי פקידות (3)
3	6	8	4	-	-	2	-	עובדי מכירות ומסחר (4)
3	3	-	8	2	-	4	4	סכנאים והנדסאים
-	-	8	-	-	-	6	-	חסרי מקצוע
100	100	100	100	100	100	100	100	סה"כ

* בחמש השנים האחרונות

4.2.6 רמת ההכנסה החודשית

התופעות הבולטות בטבלה 4.8 הן:

א. קיימת קוטביות ברמת ההכנסה בתוך קבוצה 1, כאשר שיעורם של בעלי ההכנסה הגבוהה מאוד מצד אחד, ו"תמוכה מאוד" מצד שני, גבוה יחסית. עובדה זו מחוקת את הממצאים בדבר קיומה של "אליטה" כלכלית, מקרב התושבים הוותיקים של העיר. במקביל ישנה בתוך קבוצה זו גם קבוצה גדולה יחסית שהיא בעלת רמת הכנסה נמוכה מאוד, שגדלה בעיר הפיתוח ומעדיפה להתגורר (או חוששת לעזוב) את עיר הפיתוח, למרות הכנסתה הנמוכה מאוד.

טבלה 4.8: רמת ההכנסה נטו למשפחה לפי סוג קבוצה (באתחים)
TABLE 4.8: Household Net Income by Group Type (%)

קבוצה 4	קבוצה 3	קבוצה 2	קבוצה 1	
היגרו מהעיר לאחרונה*	גרים מתחת ל-5 שנים בעיר	עובדים בעירה, אך לא גרים בה	גרים מעל 10 שנים בעירה	ההכנסה נטו של המשפחה**
4	8	2	27	גבוהה מאוד (מעל 5000 ש"ח לחודש)
32	12	20	4	גבוהה (בין 3000 ל-5000 ש"ח לחודש)
32	46	50	2	בינונית (בין 2000 ל-3000 ש"ח בחודש)
29	23	23	18	נמוכה (בין 1000 ל-2000 ש"ח לחודש)
4	11	5	49	נמוכה מאוד (עד 1000 ש"ח לחודש)

* בחמש השנים האחרונות

** רמת ההכנסה מתאימה לתקופת הראיונות במהלך קיץ 1988.

ב. שיעורם של המשתכרים שכר "גבוה" ו"גבוה מאוד" בקרב קבוצה 1 ובקרב קבוצה 4, גבוה לעומת קבוצות 2 ו-3. ניתן לראות שלפחות מבחינת הכנסה, היה כדאי לקבוצה 4 להגר מעיר הפיתוח.

ג. קבוצה 2 מאופיינת בעיקר בהכנסה "בינונית" ומעלה ביחס לאחרות. זוהי קבוצה הומוגנית יותר, ומבוססת יותר מהאחרות, המוכנה ליומם לערי הפיתוח תמורת שכר גבוה ועניין בעבודה (ראה טבלה 4.6).

ד. קבוצה 3 מאופיינת בהכנסה "בינונית" ומטה, כנראה בגלל היקלטותם במשרות הדורשות פחות ניסיון מעשי.

4.2.7 דיון

מבחינת השטח הממוצע לדירה (במטר מרובע) מצבה של קבוצה 2 (129 מ"ר) וקבוצה 1 (117 מ"ר) הוא הטוב ביותר. מצבה של קבוצה 4 הוא "הגרוע" ביותר (100 מ"ר). גם מבחינת מספר החדרים הממוצע לדירה, מצבן של קבוצות 1 ו-2 הוא הטוב ביותר, כשאליהן מצטרפת גם קבוצה 3.

טבלה 4.9: משתני דיוך שונים לפי סוג קבוצה

TABLE 4.9: Dwelling Characteristics by Group Type

קבוצה 4	קבוצה 3	קבוצה 2	קבוצה 1	
היגרו	גרים מתחת	עובדים	גרים מעל	
מהעיירה	ל- 5 שנים	בעיירה, אך	10 שנים	
לאחוזנה*	בעיירה	לא גרים בה	בעיירה	משתני דיוך
100	113	129	117	שטח מגורים ממוצע (מ"ר)
3.7	4.2	4.2	4.3	מספר חדרים ממוצע
31.3	31.4	28.4	26.7	שטח מגורים ממוצע לנפשי*
0.86	0.86	1.07	1.02	מספר נפשות ממוצע לחדר**

סוג המגורים (באחוזים)

19	38	67	42	בית פרטי/קוטגי/וילה
0	12	13	11	בית משותף דו קומתי
58	34	8	42	בית משותף 3-5 קומות
19	15	13	5	בית משותף מעל 5 קומות
4	1	9	0	אחר

* מחושב על ידי חילוק שטח המגורים הממוצע במספר הנפשות במ"ב (מטבלה 4.3)

** מחושב על ידי חילוק מספר הנפשות הממוצע במ"ב במספר החדרים (מטבלה 4.3)

כאשר בוחנים את שטח המגורים הממוצע לנפש מתברר שדווקא מצבן של קבוצות "המהגרים" 3 ו-4 הוא הטוב ביותר בהיותן בעלות משפחות קטנות, יחסית לאחרים, מצבן נשאר טוב גם במדד של מספר נפשות ממוצע לחדר. כלומר קבוצות 1 ו-2, בעלות המשפחות הגדולות יותר, למרות היותן בעלות שטח מגורים ומספר חדרים גדול יותר, נהנות מרמת דיוך יחסית נמוכה

יותר מאשר קבוצות "המהגרים". זאת, כאשר מדובר בצפיפות מגורים של שטח לנפש ונפש לחדר. אולם ראוי לציין ולהדגיש שההבדלים הם רק יחסיים בין הקבוצות כאשר כל הקבוצות נהנות מרמת דיור גבוהה.

הנכונות של קבוצות 1 ו-2 "להסתפק" ברמת דיור נמוכה יותר מוסברת היטב בסוג המגורים בהם הן מתגוררות; כאשר 67% מקבוצה 2 ו-42% מקבוצה 3 מתגוררות בבית צמוד קרקע, לעומת שיעורים נמוכים הרבה יותר אצל קבוצות המהגרים.

קבוצה 4 שמצבה מבחינת צפיפות דיור היה טוב מאוד מתגוררת ברובה (מעל 80%) בבתים משותפים מעל ל-3 קומות.

קבוצה 3 שמצבה מבחינת דיור היה הטוב ביותר, מצבה טוב יחסית גם בתחום של סוג הדיור כאשר 50% ממנה מתגוררים בצמודי קרקע עד לשתי קומות.

בסך הכל נראה שאחת מהסיבות להישארותן של קבוצות 1 ו-2 באזור היא רמת הדיור הגבוהה אליה הגיעו למרות גודל משפחתן. רמת דיור זו אינה פוסחת גם על קבוצה 3, שגם אם לא היגרה לעיר הפיתוח בגלל הדיור בלבד אין ספק שמרכיב הדיור היווה עבורה גורם משמעותי בקבלת ההחלטה להגר אל עיר הפיתוח.

קבוצה 4 לעומת זו איננה רואה לנגד עיניה כגורם ראשון במעלה את מרכיב הדיור ומהגרת מעיר הפיתוח בגלל סיבות אחרות כמו תעסוקה, רמת שכר, ועניין בעבודה המתבטא בשביעות הרצון הגבוהה מהעבודה במקום החדש.

הקוטביות שנמצאה בתחום ההכנסה אצל קבוצה 1 קיימת גם בתחום הדיור כאשר קבוצה גדולה יחסית (42%) מתגוררת בבתים משותפים בני 3 עד 5 קומות.

4.3 תפיסת רמת השירותים לפי קבוצות השתייכות

מניתוח טבלה 4.10 עולה, שרמת שביעות הרצון של אלה שהיגרו בפועל (קבוצות 3 ו-4), מכל השירותים שבישוב המגורים החדש, היא גבוהה יותר לעומת שביעות רצונם מרמת השירותים בישוב הקודם.

4.3.1 שרותי החינוך

מגמה זו מתקיימת גם לגבי שירותי החינוך. אבל ההפרשים, בין שביעות הרצון בישוב החדש לעומת הקודם, נוטים להיות גבוהים יותר אצל קבוצה 3. שביעות הרצון מהשרותים בעיר הפיתוח של קבוצה זו, גדול יותר מאשר שביעות הרצון של אלה שעזבו את עיר הפיתוח (קבוצה 4), מרמת השירותים ביישובם החדש.

שביעות הרצון של קבוצה 3 גבוהה בצורה משמעותית גם משביעות הרצון של קבוצה 1, המתגוררת גם היא בעיר הפיתוח.

שביעות הרצון מכלל שירותי החינוך של אלה שהיגרו, גבוהה בצורה משמעותית מאלה שלא היגרו - ששביעות רצונם משירותי החינוך היא לרוב מתחת לממוצע.

4.3.2 שרזתי הבריאות

תפיסת רמת שירותי הבריאות דומה לאלה של רמת שירותי החינוך: שוב ניתן לראות ששביעות הרצון של אלה שהיגרו גדולה בצורה משמעותית בהשוואה לשביעות הרצון של אלה שלא היגרו - ששביעות הרצון שלהם מרמת שירותי הבריאות ממשיכה להיות נמוכה יחסית.

4.3.3 שרזתי המסחר

קבוצה 3 היא היחידה ששביעות הרצון שלה משירותי המסחר עלתה כתוצאה מההגירה אל עיירת הפיתוח.

קבוצות 2 ו-4 אדישות ביחס לרמת שירותי המסחר בישוב מגוריהן לעומת רמת שירותי המסחר בעיר הפיתוח, כאשר שביעות רצונה של קבוצה 4 גבוהה בהרבה מזו של קבוצה 2 וכן בישוב המגורים והן בישוב ה"אחר".

שביעות רצונה של קבוצה 1 ממשיכה להיות נמוכה גם כשמדובר ברמת שירותי המסחר, כאשר שביעות רצון זו גבוהה במקצת מזו של קבוצה 2.

4.3.4 שטחים פתוחים

גם כאן נשמרת המגמה הכללית לפיה שביעות הרצון מהשירותים עלתה כתוצאה מההגירה. אך בעוד ששביעות הרצון של קבוצה 3 עלתה באופן משמעותי (ב-0.9 הרי ששביעות רצונה של קבוצה 4 עלתה פחות (ב-0.4 בלבד).

שביעות רצונה של קבוצה 2 מהשטחים הפתוחים בישוב מגוריה הנוכחי גבוהה יותר בהשוואה לשביעות הרצון מהשטחים הפתוחים של אלה המתגוררים בעיר הפיתוח.

4.3.5 שירותי תרבות בידור וספורט

גם כאן נשמרת המגמה הכללית, לפיה ה"מחגרים" שיפרו את מצבם. שביעות רצונה של קבוצה 2 משירותים אלה, היא הגבוהה ביותר בהשוואה לשביעות רצונה משירותים אחרים.

כשמנתחים את תכיפות הביקור של הנשאלים בשירותי תרבות, בידור וספורט שונים (ראה נספח א') התמונה המתקבלת היא כדלהלן:

א. תכיפות הביקור של קבוצה 3 במתקנים השונים עלתה בצורה מרשימה, (למעט הביקור בחוגים שם נרשמה ירידה קלה), לאחר הגירתה אל עיר הפיתוח.

ב. גם תכיפות הביקור של קבוצה 4 במתקנים השונים עלתה מאד, (למעט במועדון הריקודים), לאחר הגירתה מעיר הפיתוח.

ג. את עיקר פעילותה בתחום הבילוי עושה קבוצה 2 בישוב המגורים; זאת, למעט ביקור במועדון ריקודים שהיא נוטה לעשות יותר בעיר הפיתוח. הנקודה החשובה בממצא זה היא שלמרות הימצאותם של שירותים אלה ביישוב, מבצעים תושבי ישובים אלו חלק מפעילותם גם בעיר הפיתוח. הפעילות בה הם מבקרים הכי הרבה, יחסית, בעיר הפיתוח היא בחצרות תיאטרון.

ד. פעילויות הבילוי המקובלות ביותר על קבוצה 1 הם קולנוע והצגות תיאטרון כאשר קבוצה זו נוטה באופן יחסי לבלות פחות מאשר הקבוצות האחרות כמעט בכל מגוון הפעילויות. כאשר בוחנים את התכיפות המצטברת בכל פעילות עד פעם בחודש מתקבלת התמונה הבאה:

1. הפעילות אותה ביצעו קבוצות 1-4 בתכיפות הרבה ביותר בעיר הפיתוח היתה ריקודים במועדון. כלומר, קבוצה 4 נפגעה בתחום זה כתוצאה מעזיבתה את עיר הפיתוח.

- 2 פעילויות בהן ניכר שינוי ניכר בהרגלי הבילוי של קבוצה 3 הן ביקור בקולנוע ובמועדוני ריקודים.
- 3 מבחינת ביקור בהצגות, תכיפות הביקור של קבוצה 3 גדלה, למרות שבסה"כ התכיפות המצטברת השיעור נשאר אותו הדבר.
- 4 הפעילויות המקובלות ביותר על קבוצה 1 הן: הצגות (86%), קולנוע (71%), וביקור בחוגים (46%).

4.3.6 סיכום סעיף השירותים

טבלה 4.11 להלן מניחה שההפרשים בין רמות שביעות הרצון של הנחקרים לגבי ישוב מגוריהם לבין אלו של הישוב ה"אחר", מהווים מדדים לסדר העדיפויות של הקבוצות השונות ביחס לשירותים. סדר עדיפות זה מהווה מרכיב בתהליך קבלת ההחלטות של משק הבית אם להגר או לא להגר. על פי טבלה זו משתמע:

- א. שקבוצה 3 מרגישה ששיפרה את מצבה בצורה הטובה ביותר.
- ב. שרותי החינוך והבריאות מהווים את הגורמים החשובים לגבי תושבי עיר הפיתוח (קבוצות 1 ו-3) כאשר שירותי המסחר חשובים ביחוד לקבוצה 3.
- ג. שירותי הבריאות והבילוי מהווים את הגורמים החשובים ביותר עבור קבוצה 4 שעזבה את עיר הפיתוח.
- ד. שירותי הבילוי ושטחים פתוחים מהווים את הגורמים החשובים ביותר עבור קבוצה 2.

טבלה 4.11: הדירוג היחסי של תפיסת רמת השירותים השונים לפי קבוצה

TABLE 4.11: Ranking the Percieved Level of Services by Group Type

קבוצה 4		קבוצה 3		קבוצה 2		קבוצה 1	
היטוי מהעיירה לאחרונה*		גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה		עובדים בעיירה, אך לא גרים בה		גרים מעל 10 שנים בעיירה	
דרוג יחסי	הפרש לעומת עיר הפיתוח	דרוג יחסי	הפרש לעומת הישוב הקודם	דרוג** יחסי	הפרש** לעומת עיר הפיתוח	דרוג*** יחסי	
3	0.7	1-2	1.2	3	0.4	1	שירותי החינוך
1	0.9	3	1.0	4	0.1	2	שירותי הבריאות
5	0.0	1-2	1.2	5	0.0	3-5	שירותי המסחר
4	0.4	4-5	0.9	2	0.6	3-5	שטחים פתוחים
2	0.8	4-5	0.9	1	0.7	3-5	שירותי תרבות בידור וספורט

* ההפרשים חושבו מתוך טבלה 4.10

** דירוגים חושבו מתוך ההפרשים הנ"ל

*** באין דרוג של ישוב "אחר" לקבוצה זו הדרוג נעשה על הממוצעים עצמם

לסיכום, הממצאים העיקריים העולים מגיתוח סעיף השירותים הם כדלהלן:

- מגיתוח הממצאים עולה, שרמת שביעות הרצון של אלה שהיגרו בפועל (קבוצות 3 ו-4), מכל השירותים בישוב המגורים החדש, גבוהה יותר בחשוואה לשביעות רצון מהשירותים בישוב הקודם, בכל מקרה הרגשתה של קבוצה 3 היא שהיא שיפרה את מצבה יותר.
- קיים הבדל גם בדגשים בין שתי קבוצות המהגרים. קבוצה 3 שמה דגש חזק יותר על שירותי החינוך והמסחר, בעוד שקבוצה 4 שמה דגש חזק יותר על שירותי הבריאות והבילוי.

- דפוסי הבילוי של קבוצות המהגרים השתנו מאד כתוצאה מההגירה גם מבחינת התכיפות של הבילוי וגם מבחינת סוג הפעילות. השינוי עשוי לנבוע מכך שהיצע השירותים השתנה כתוצאה מההגירה.
- קבוצה 1, על פי כל הממצאים, נשארת בעיר הפיתוח למרות הרמה של השירותים. רמת השירותים בעיני קבוצה זו נמוכה, כאשר גם תכיפות השימוש שהיא עושה בהם נמוכה. כלומר, נראה שהסיבות להישארותה בעיר הפיתוח הן אחרות.
- קבוצה 2, כקבוצה הנהנית משני העולמות - גם מהשירותים הניתנים בישוב מגוריה וגם מהשירותים הניתנים בעיר הפיתוח, מעדיפה באופן ברור את השירותים שהם בעלי יתרון יחסי בישוב מגוריה (שהוא בדרך כלל כפרי או קהילתי). אלו הם לדוגמה: שטחים פתוחים; ושירותי בילוי הניתנים בישוב מגוריה באופן דיסקרטי יותר כמו: בריכת שחיה, מועדון קטן ואינטימי המאפשר בחירה של סוג פעילות רצוי יותר, וכו'.

4.4 תפיסת איכות החיים לפי סוג הקבוצה

4.4.1 רמת פשיעה

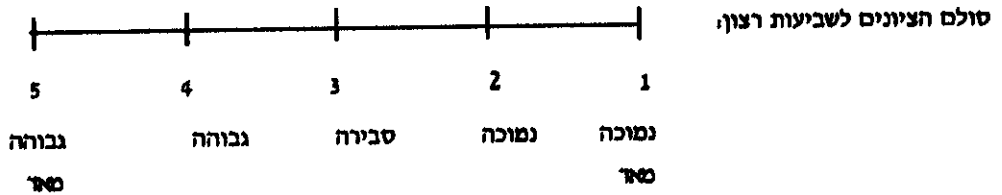
מטבלה 4.12 עולה שקבוצות 2, 3 ו-4 חשות שרמת הפשע והונדליזם גבוהה יותר בעיר הפיתוח מאשר בישוב ה"אחרי". לעומת קבוצות 2 ו-4, הגורסות שבעית הסמים בעיר הפיתוח היא חמורה מאד ביחס לישוב ה"אחרי", קבוצה 3 היא היחידה שחשה שתופעת הסמים חמורה פחות בעיר הפיתוח מאשר בישוב ה"אחרי".

לגבי קבוצה 1, המושרשת היטב בעיר הפיתוח, תופעת הפשע על כל גווניה נתפסת כנמוכה יחסית.

טבלה 4.12: תפיסת רמת הפשיעה לפי סוג קבוצה
 TABLE 4.12: Perceived Level of Crime by Group Type

קבוצה 4		קבוצה 3		קבוצה 2		קבוצה 1	
היטרז מהעיירה לאחרונה*		גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה		עובדים בעיירה, אך לא גרים בה		גרים מעל 10 שנים בעיירה	
בעיר הפיתוח	בישוב הנוכחי	בעיר הפיתוח	בישוב הקודם	בעיר הפיתוח	בישוב מגורים	בעיר הפיתוח	
24	19	20	16	14	0.8	16	רמת תופעת הונדליום
24	17	20	19	13	0.5	15	רמת הפשע - פריצות ושוד
3.0	16	18	26	25	0.7	18	רמת הסחר והשימוש בסמים

* בחמש השנים האחרונות



בכל מקרה הממצאים הכוללים בטבלה זו הם:

- א. ניתן לראות שקבוצה 3 החליטה להגר לעיר הפיתוח למרות שהיא למעשה "הרע" את מצבה מבחינת רמת הפשע, או שהיא לא היתה מודעת לרמת הפשע בישוב אליו היא היגרה.
- ב. תחושתה של קבוצה 4 היא שרמת הפשע על כל גווניה חמורה מאד בעיר הפיתוח לעומת הישוב הנוכחי.

4.4.2 תחושת הבטחון

ניתן לראות שבמדד זה, המהווה המשך ישיר לקודם - שעסק בתופעת הפשע, תחושת הבטחון של הנחקרים באופן כללי - גבוהה.

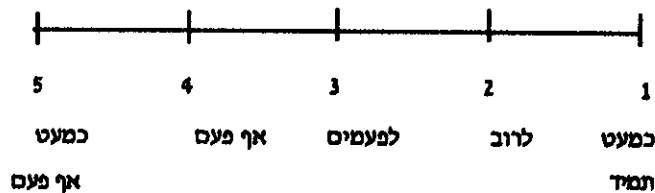
טבלה 4.13: תפיסת תחושת הבטחון לפי סוג קבוצה

TABLE 4.13: Percieved Safety Feeling by Group Type

קבוצה 4		קבוצה 3		קבוצה 2		קבוצה 1	
היגרו מחעיירה לאחרונה*		גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה		עובדים בעיירה, אך לא גרים בה		גרים מעל 10 שנים בעיירה	
בעיר הפיתוח	בישוב הנוכחי	בעיר הפיתוח	בישוב הקודם	בעיר הפיתוח	בישוב מגורים	בעיר הפיתוח	האם בדרך כלל את/ה חש/ה
2.0	1.3	1.4	2.2	8	12	1.7	תחושת הבטחון בדירתך
1.7	1.5	1.5	1.6	15	12	1.4	תחושת הבטחון ברחוב

* בחמש השנים האחרונות

סולם הציתים למידת התחושה:



גם כאן, כמו לגבי רמת שביעות הרצון הכללית מרמת השירותים, ניתן לראות שמצבם של כל המרואיינים בישוב מגוריהם הנוכחי, שפיר. כלומר, כל אלה שהישו את ישוב מגוריהם הנוכחי לישוב ה"אחר" מרגישים בטוחים יותר בישוב המגורים הנוכחי.

4.4.3 שביעות רצון כללית מהישוב

הממצאים העיקריים העולים מטבלה 4.14 הם:

- א. קבוצות 2 ו-4, שאינן גרות בעיר הפיתוח, שבעות רצון מישוב מגוריהן הנוכחי יותר מאשר קבוצות 1 ו-3, המתגוררות בעיר הפיתוח.
- ב. שביעות הרצון של כל הקבוצות דומה ונעה סביב הבינוני-נמוך (2.5 ומעלה).
- ג. בעקבות הממצאים שפורטו לעיל בפרק זה היתה ציפייה ששביעות הרצון של קבוצה 3 תהיה גבוהה יותר מהאחרות, ציפייה שלא התממשה.
- ד. שביעות הרצון של קבוצה 1 מהישוב היא גבוהה יחסית ביחוד ביחס לרמת שביעות הרצון שהיא הציגה בכל השורותים בנפרד. הסבר אפשרי לתופעה זו יכולה להיות העובדה שדווקא בגלל שביעות רצונה הכללי מהישוב, ביקורתה עליו גבוהה יותר.
- ה. שביעות הרצון הגבוהה מאד יחסית של קבוצה 2 מישוב מגוריה הנוכחי הוא המשך ישיר לממצאים שהתקבלו בסעיף 4.5 להלן, לגבי היקלטותם מרצון של תושבים אלו בישובים כפריים וקהילתיים באזור נוכח איכות החיים שישובים אלה מציעים.

טבלה 4.14: תפיסת שביעות הרצון כללית מהישוב לפי סוג קבוצה

TABLE 4.14: Percieved Satisfaction from the Town by Group Type

קבוצה 4	קבוצה 3	קבוצה 2	קבוצה 1	
היגרו מהעיירה לאחרונה*	גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה	עובדים בעיירה, אך לא גרים בה	גרים מעל 10 שנים בעיירה	
29	25	29	26	שביעות רצון מיישוב המגורים

* בחמש השנים האחרונות

סולם הציונים לשביעות רצון:



4.5 הסיבות להגירה או אי הגירה של משקי בית

שלוש מתוך ארבע קבוצות המחקר נשאלו לגבי השיקולים (לפי סדר חשיבותם) ביחס להגירה מערי הפיתוח:

- 1 אלה שהיגרו מעיר הפיתוח התבקשו לציין את שלושת השיקולים המרכזיים שהשפיעו על החלטתם לעבור להתגורר בישוב האחר.
- 2 אלה שהיגרו אל עיר הפיתוח התבקשו לציין את שלושת השיקולים המרכזיים שהשפיעו על החלטתם לעבור להתגורר בה.

3 אלה שעובדים בערי הפיתוח ולא גרים בהן, התבקשו לציין את שלושת השיקולים המרכזיים, שבגללם הם אינם עוברים להתגורר בה.

לקבוצה 1 - אלה שנולדו ו/או גדלו בעיר הפיתוח ולא עזבו אותה, לא הופנו שאלות מסוג זה בגלל חוסר האפשרות שלהם להשוות את ישובם לישוב מגורים אחר (בו התגוררו בעבר או גרים היום).

השיקולים המתייחסים לכל קבוצה נערכו במסגרת של שאלות מובנות, כאשר מעבר ל-6 עד 8 אפשרויות שניתנו לגבי כל שאלה ניתן גם מקום לתשובה פתוחה במסגרת הקטגוריה של "אחר". התשובות שהתקבלו בקטגוריה זו, וניתנו על פי ניסוחם של המשיבים, נערכו ועובדו כך שניתן יהיה להכניסם לקטגוריות כוללניות יותר. קטגוריות אלו עובדו ונערכו גם על סמך ההתרשמות בשטח שכללה, בנוסף לשאלונים, גם ראיונות פתוחים וגם שיחות חופשיות עם תושבי הערים שנכללו במחקר.

4.5.1 הסיבות להגירה אל עיר הפיתוח

פרוט השיקולים של אלה שהיגרו אל עיר הפיתוח מופיע להלן בטבלה 4.15. ניתן להבחין שחסיבה המרכזית להגירה אל ערי הפיתוח, הוא קבלת עבודה חדשה של המרואייין או בן/בת זוגו (דורגו 1 ו-3 עד 4), שניתן לראותם ביחד, אם נקודת ההתייחסות שלנו היא הגירה של משק הבית כולו.

הסיבה השנייה בחשיבותה, היא דווקא החיפוש אחר המרחב הפיסי, השקט והנוף היפה, שהם אולי המשאבים היחידים הנתנים איזשהו יתרון יחסי לפריפריה לעומת ה"מרכז".

רמת הדיור, שדורגה רק במקום השלישי, אינה מהווה, בניגוד למצופה, סיבה משמעותית בשיקולים להגר אל עיירת הפיתוח. זאת למרות השטח הממוצע הגדול יחסית של דירות

המגורים בערי הפיתוח (כ-115 מ"ר).

טבלה 4.15: השיקולים העיקריים להגירה אל ערי מיתוח

TABLE 4.15: Major Considerations for Immigrating into the Development Towns

הדרוג היחסי	שקלול סה"כ	שיקול שלישי	שיקול שני	שיקול ראשון	השיקול העיקרי להגירה אל ערי הפיתוח
1	54	--	3	17	1. קיבלתי עבודה ביישוב
2	18	8	2	2	2. בגלל מרחב, חופש פיסי, שקט, נוף יפה
3-4	10	--	1	3	3. קירבה לעבודה של בן/בת חזוג
3-4	10	1	3	1	4. שיפרנו את תנאי הדיור
5	9	1	4	--	5. בגלל קירבה למשפחה/ חברים
6	8	--	1	2	6. רצינו לתרום ליישוב
7	6	2	2	--	7. היישוב מצא חן בעינינו

א. N=26

ב. השקלול סה"כ נעשה על ידי הכפלת השכיחות בכל תא במשקל הטור, כאשר:

שיקול ראשון הוכפל פי-3; שיקול שני פי-2; שיקול שלישי פי-1.

ג. שיקול מספר 6 עובד מתוך האפשרות ל-"אחר" שניתנה לנשאלים.

השיקול לגבי התקרבות לבני משפחה וחברים (שדורג 5), אינו מייצג, כפי שניתן לחשוב, התקרבות למשפחה וחברים שהיוו את ה"חלוץ" בישובן של ערי הפיתוח ומושכים כעת את האחרים, וגם אינו מייצג את חזרתו של ה"דור השני" של ערי הפיתוח לכור מחצבתם. שיקול זה, על פי ההתרשמות בשטח, היה בדרך כלל של עולים חדשים שהעדיפו לעבור ממקומות אחרים בארץ לערי הפיתוח, בהן נקלטו בני משפחותיהם לאחר הגיעם ארצה. עובדה זו מייצגת מסלול קליטה העשוי להיות ייחודי לעיירות הפיתוח בהן עשויים להיקלט עולים העונים לקריטריונים של "אוכלוסיה חזקה", שיעדיפו מלכתחילה את עיירות הפיתוח הן בגלל אי היכולת שלהם להתחרות, באופן שווה, על משרות במרכז עם בעלי מקצועות דומים לשלהם, והן בגלל חוסר הזיקה שלהם למקום זה או אחר במרכז הארץ שם נמצאים חבריהם או בני משפחותיהם.

השיקולים של "הרצון לתרום לישוב" (דורג 6) ו-"הישוב מצא חן בעינינו" (דורג 7) ביחד עם השיקול הסביבתי (מרחב פיסי, שקט, נוף - שדורג 2), הם אלה שנותנים את התקווה הגדולה לקליטה אפשרית של "אוכלוסיה חזקה" מקרב תושביה הוותיקים של המדינה בערי הפיתוח, שיקלטו בהן משיקולים שהם מעבר לשיקולים הכלכליים הבסיסיים - של דיור ותעסוקה.

4.5.2 הסיבות להגירה מעיר הפיתוח

השיקולים העיקריים של אלה שהיגרו מעיר הפיתוח מופיעים להלן בטבלה 4.16.

טבלה 4.16: השיקולים העיקריים להגירה מעיר פיתוח

TABLE 4.16: Major Considerations for Emigrating from the Development Towns

הדרוג היחסי	שקלול סה"כ	שיקול שלישי	שיקול שני	שיקול ראשון	השיקול העיקרי להגירה מעיר הפיתוח
1	42	2	5	10	1. שינוי במקום העבודה
2	30	--	9	4	2. קירבה לעבודה של בן/בת הזוג
3	27	5	2	6	3. רמת השרותים ביישוב היעד גבוהה יותר
4	23	7	5	2	4. שיפור ברמה החברתית- כלכלית של ישוב היעד
5	2	2	2	2	5. שיפור בתנאי הדיור
6	11	2	3	1	6. רצון להתקרב למשפחה/ חברים

א. N=31

ב. השקלול סה"כ נעשה על ידי הכפלת השכיחות בכל תא במשקל הטור, כאשר:

שיקול ראשון הוכפל פי 3; שיקול שני פי 2; שיקול שלישי פי 1.

ג. 5 מהנשאלים התייחסו במסגרת הקטגוריה של "אחר" לבעיות ספציפיות להם, שאינן נחלת

הכלל.

גם בקבוצה זו, כמו בקבוצת המהגרים אל ערי הפיתוח, כולט מקומו של גורם התעסוקה של המרואיין ובן/בת זוגו (דורג 1 ו-2), כשיקול מרכזי להגירה מעיר הפיתוח.

השיקולים הבאים לאחר מכן הם אלה העוסקים בהערכת עיר הפיתוח לעומת יישוב היעד - הנתפש כי בעל רמת שירותים גבוהה יותר" (דורג 3), ובעל "רמה חברתית כלכלית גבוהה יותר" (דורג 4).

השיקול של "שיפור בתנאי הדיור" (דורג 5) תופש כאן משקל נמוך יחסית, מהסיבה הפשוטה שעלות הדיור במרכז, ככלל, גבוהה הרבה יותר מאותה רמת דיור הקיימת בפריפריה.

הירצון בהתקרבות למשפחה וחברים" (שדורג 6), מורה על כך שגם משפחות שהיגרו אל ערי הפיתוח בעבר בגלל סיבה כלשהי נתקלות, לאחר תקופת מה, בבעיה של ניתוק פיסי, המגיע עד הרגשה של בידוד, ממשפחתם המורחבת ומחבריהם - איתם גדלו בישובים בהם התגוררו בעבר.

4.5.3 הסיבות לאי הגירה של העובדים בעיר הפיתוח

השיקולים שלא לעבור ולחתור בעיר הפיתוח, מצד אלה העובדים בה יום יום מופיעים לחלן בטבלה 4.17. מטבלה זו עולה שהשיקולים המרכזיים, הבולטים מאוד ביחס לאחרים, הם אלה שעוסקים בהערכת עיר הפיתוח ולא בצרכים של הנשאלים עצמם: רמת השירותים הירודה והרמה החברתית - כלכלית הירודה של עיר הפיתוח. לגורמים אלו, הניתנים על ידי אנשים המתגוררים באזור, יש משקל רב ביחס להערכתם של אנשים שאינם מתגוררים באזור. האחרונים ניזונים יותר משמועות ומהתדמית הכללית שיש להם על ערי פיתוח בכלל ולא על מידע ממקור ראשון כפי שיש, בדרך כלל, לאנשים המתגוררים באזור. יחד עם זאת, במחלף המחקר נתקלנו באנשים שעובדים בעיר הפיתוח ומעולם לא ביקרו או השתמשו בשירותיה (זה קרה בעיקר בחצור, שם אזור התעשייה מרוחק מהעיר ואין שום הכרח לעבור או לפקוד את העיר לאלה שאינם מעוניינים בכך).

טבלה 4.17: שיקולים עיקריים של אלה העובדים בערי פיתוח ולא מתגוררים בהן

TABLE 4.17: Major Considerations of the People Working in the Development Towns but not Residing There

חזרוג היחסי	שקלול סה"כ	שיקול שלישי	שיקול שני	שיקול ראשון	השיקול העיקרי לאי מגורים בעיר הפיתוח
1	74	6	7	18	1. הרמה החברתית-כלכלית של הישוב ירודה
2	51	5	11	8	2. רמת השרותים בעיר הפיתוח ירודה
3	35	5	9	4	3. לא רוצה להתנתק מבני משפחה וחברים
4	26	--	1	8	4. בחרנו קודם בישוב המגורים ואח"כ בעבודה*
5	21	-	-	7	5. מעדיף חיי כפר*
6	17	--	4	3	6. בגלל מקום העבודה של בן/בת הזוג
7	11	6	1	1	7. תפקידי בעבודה הוא זמני
8	9	-	-	3	8. גרנו כבר באזור*
9	6	1	1	1	9. בגלל איכות הדיור
10	5	--	1	1	10. נוח יותר לגור בקיבוץ*
11	3	--	--	1	11. עברנו בגלל בעיות בריאות

א. N=61

- ב. השקלול סה"כ נעשה על ידי הכפלת השכיחות בכל תא במשקל הטור, כאשר:
שיקול ראשון הוכפל פי 3; שיקול שני פי 2; שיקול שלישי פי 1.
- ג. 6 מתוך הנשאלים היו חברי קיבוץ או מושב שעובדים כשכירים בעיר הפיתוח.
- ד. * סעיפים אלה רוכזו ועובדו מתוך האפשרות ל-"אחר" שניתנה לנשאלים.

השיקולים הבאים, שיצאו בסדר עדיפות פחותה, מתחלקים לשתי קבוצות עיקריות המשלימות את התמונה הניל:

- א. השיקולים של אלה שהם תושבי האזור מזה זמן רב:
1. אשר אינם רוצים ל"התנתק ממשפחתם וידידיהם" הגרים לידם (דורג 3), או מאורחות חייהם עד עכשיו "כבר גרתי באזור" (דורג 8).
 2. או כאלה המעדיפים את חיי הכפר (דורג 5). אלה הם בעיקר חברי מושבים או מושבות שגרים באזור ומתפרנסים מעבודתם בעיר הפיתוח.
- ב. השיקולים של תושבים שהם חדשים יחסית באזור:
1. כאלה שהעדיפו "קודם למציאת מקום עבודה את בחירת ישוב המגורים" (דורג 4), בעיקר בישובים הקהילתיים והמצפים באזור, כמו: כורזים, תמרת, גבעת אלה, והמצפים של גוש שגב, או במושבות שהפכו ברבות הימים לישובים קהילתיים מבוקשים כמו: ראש פינה, יסוד המעלה, ורמת ישי.
 2. בעלי מקצועות חופשיים כמו רופאים/ות, אחים/ות, מורים/ות ועוד שהעדיפו להתגורר ולעבוד בקיבוץ (שלא כחברי קיבוץ), ולעבוד בנוסף לכך כשכירים בערי הפיתוח.

איכות הדיור (שדורג 9) מהווה שיקול, הן לאלה הגרים בעיר הפיתוח או באזור הקרוב לו, והן לאלה המגיעים לאזור מתוך כוונה להשתקע בו.

השיקולים האישיים יותר, כמו: מקום עבודה של המרואיין או בן/בת זוגו דורגו 6 ו-7 (בהתאמה) ובעיות בריאות (דורג 11) מקבלים משקל נמוך יותר בקרב קבוצה זו, המהווה חתך אוכלוסייה המוכן להתגורר באזור פריריאלי, אך עושה את שיקוליו ביחס למצוי בתוך האזור.

חוסר במועמדים בעלי מקצוע והשכלה מתאימה לאיושם של מקומות עבודה בערי הפיתוח שנכללו במחקר הביא לפתרונות ייחודיים שנמצאו בהן:

1 מנהלים, של חברות או ארגונים ארציים, הגיעו לאזור בדרך כלל ברוטציה מתוך כוונה לבצע תפקיד למספר שנים מוגבל - בדרך לקבלת משרה בכירה יותר ב"מרכז" ממנו הם באו. תופעה זו יצרה לדוגמה את המושג של "דירת מנהלים" בישובים מבוקשים באזור ומושגים אחרים של "זמניות".

2 בעלי מקצועות חופשיים מקרב הקיבוצים באזור פתחו בעיר הפיתוח משרדים כחלק מ"עבודות החוץ" של הקיבוצים. כלומר, בניגוד למקומות אחרים בארץ בהן חברי קיבוץ המקבלים הכשרה מקצועית, שאינה נחוצה בקיבוצם, מעדיפים את הקריירה במוסדות הארציים של הקיבוץ או בסקטור הפרטי כעצמאיים - תוך עזיבת הקיבוץ, הרי שבערי הפיתוח, הממוקמות בסמוך לקיבוצם, וחסרות מאד בעלי מקצוע מסוגם, הם מוצאים את הפשרה בדמות משרד עצמאי שהוא עוד "ענף כלכלי" של הקיבוץ בו הוא חבר.

3 בערים מבודדות, כמו: קרית שמונה וחצור, אוישו משרות רבות כמו של רופאי שיניים, רופאים כלליים ומקצועיים, ארכיטקטים, ומהנדסים, על ידי דרוזים מישובי רמת הגולן או ערבים מהגליל, שנקלטו בערים אלה בצורה טובה מאד מבחינה מקצועית.

4 חלק מבעלי המקצועות החופשיים שגרו בעבר בעיר ועברו לגור במרכז, ממשיכים להחזיק משרדי שרות בעיר הפיתוח בהם הם נותנים שירותים פעם או פעמיים בשבוע.

5 ברבות מהמשרות, בעיקר במפעלי התעשייה, בהן נדרש לדוגמה מהנדס, נקלטו בלית ברירה הנדסאי או טכנאי וותיק, או מהנדסים צעירים וחסרי ניסיון שרק סיימו את לימודיהם במשרות בהן דרושים מהנדסים בעלי ותק רב.

- 6 חלק גדול מהמשרות בארגונים הציבוריים מאויש על ידי אנשים שהם חסרי הכשרה מקצועית או אקדמית שהגיעו למשרתם בעיקר בגלל כוחם הפוליטי המקומי.
7. חלק מהמרוואיינים חיו בעבר בעיר הפיתוח עצמה ובחרו לעבור לגור ביישובים כפריים או קהילתיים באזור, בעיקר מתוך שיקולים של איכות דיור ואיכות חיים. חלק מקבוצה זו הגיע לעיר הפיתוח בגלל תעסוקה וכשהתבססו בעיר הפיתוח חיפשו לצאת ממנה לאזורים קרובים, הנחשבים טובים יותר, תוך המשך עבודה בעיר הפיתוח עצמה.
- 8 במגדל העמק התהליך היה שונה במקצת: אותם אנשים שעבדו בה אך גרו באזור חיפה והמפרץ, העדיפו להתקרב למקום עבודתם על ידי כך שעברו לגור ביישובים הקהילתיים שהוקמו באזור, כמו: גבעת אלה, תמרת, ורמת ישי.

4.5.4 סיכום שיקולי ההגירה

סיכום דרוג שיקולי ההגירה לפי גורמים מרכזיים מוצג להלן בטבלה 4.18. גורמים מרכזיים אלה עובדו מתוך השיקולים השונים שהופיעו בשלושת הטבלאות (4.15, 4.16, 4.17) בצורה הבאה: תעסוקה - שילוב של כל הסעיפים שעסקו בהגירה כתוצאה מקבלת עבודה של המרוואיין ובן/בת זוגו, ואי הגירה במקרה של תעסוקה זמנית של העובדים בערי הפיתוח שלא גרים בה; רמת שירותים, רמה חברתית-כלכלית, דיור, וקירבה לחברים/משפחה - נלקחו מהסעיפים המתאימים בכל טבלה; איכות חיים - מופיע בטבלת ההגירה אל עיירות הפיתוח כ"מרחב פיסי, שקט ונוף" ובטבלה של אלה העובדים בעיר הפיתוח ולא גרים בה, כ"בחרנו קודם בישוב ואחר כך בעבודה".

עיון בטבלה 4.18 מגלה מיד שגורם התעסוקה הוא מרכזי עבור אלה המהגרים אל ומעייירות הפיתוח, ממצא המאשש את התפישה התיאורטית הטוענת שהגירה בין אזורים נגרמת כתוצאה משינויים בשוקי העבודה (ראה CLARK, 1986)

טבלה 4.18: סיכום הדרוג של הסיבות והגורמים המרכזיים המגדירים הגירה
 TABLE 4.18: Summing up the Major Reasons and Causes of Migration

הדרוג לגבי עובדים בערי פיתוח	הדרוג לגבי הגירה מערי הפיתוח	הדרוג לגבי הגירה אל ערי הפיתוח	הגורם בהגדרת ההגירה
7-1 6	2-1 1	4 1 3-1 עד 4	תעסוקה
2	3	לא דורג	רמת שרותים
1	4	לא דורג	רמה חברתית כלכלית
9	5	3 עד 4	דיוך
3	6	5	קירבה למשפחה / חברים
4	לא דורג	2	איכות חיים / סביבה

מקור: עובד מתוך טבלאות 4.15, 4.16 ו-4.17.

לעומת גורם התעסוקה, הדיור מהווה גורם משני ונלווה לזה של התעסוקה רק לגבי אלה המהגרים אל ערי הפיתוח (דורג 3-4).

הממצא המעניין של טבלה זו הוא דווקא בדרוג הגבוה מאד של רמת השירותים והרמה החברתית-כלכלית של הישוב. הדרוג הגבוה של גורמים אלו מגיע דווקא מצד אלה המכירים את עיר הפיתוח ממקור ראשון, קרי אלה שגרו בה והיגרו ממנה, ואלה העובדים בה יום יום.

ממצא מעניין נוסף הוא הדרוג הגבוה יחסית של איכות חיים והסביבה של אלה שהיגרו אל ערי הפיתוח או אל אזורם הקרוב (ועובדים בעיר הפיתוח), הרואים באזור זה אלטרנטיבה, בתחום של איכות חיים וסביבה, לישובי המרכז.

לסיכום פרק זה ניתן לומר ששיקולים של תעסוקה מגדירים יותר מכל גורם אחר את הסיבות להגירה הבין-אזורית, ואילו שיקולים של איכות חיים מגדירים יותר את גורמי ההגירה הפנים-אזורית. בנוסף לשתי קבוצות שיקולים אלו ישנם שיקולים שהם מעבר לשיקולים כלכליים, ואלה השיקולים של קבוצות אוכלוסיה המתפצות איכות סביבה, אידיאלים, ואפשרות לתרום לקהילה קטנה ומבודדת יחסית.

4.6 הרגשת הקשר לשוב

4.6.1 הכוונה להמשיך ולהתגורר בשוב

המדדים המקובלים להתקשרות לשוב עוסקים במידת המוכנות של קבוצות אוכלוסיה שונות להמשיך להתגורר בשוב תוך שהם רואים עצמם חלק אינטגרלי ממנו ולא כשלב ביניים לקראת עזיב "ורוד" יותר.

שני המדדים הראשונים עוסקים בכוונה, לעומת הרצון, לעזוב את הישוב. אלה בודקים את הפער שבין הרצון לעזוב את הישוב לבין הקבלה בפועל של ההחלטה לעזוב את הישוב.

מטבלה 4.19 עולה ש-75% מקרב קבוצה 1, לעומת 34% בלבד מקרב קבוצה 3, מתכוונים או חושבים להישאר ביישובם.

קבוצה 3, לעומת זאת, מתאפיינת בשיעור המתלבטים הגבוה יחסית (50%) שלא החליטו אם להישאר או לא להישאר ביישוב.

ניתן לראות ששיעור אלה שבטוחים או חושבים שהם מתכוונים לעזוב נמוך יחסית בקרב שתי הקבוצות, כאשר שיעורם גבוה יותר בקרב קבוצה 3 (16%) לעומת שיעורם בקבוצה 1 (9%).

טבלה 4.19: הכוונה להמשיך ולהתגורר ביישוב לפי סוג קבוצה

TABLE 4.19: Intention to Continue Residing in the Town by Group Type

קבוצה 3	קבוצה 1	
גרים מתחת ל-5 שנים בעיירה	גרים מעל 10 שנים בעיירה	אם את/ה מתכוונ/ת להמשיך ולהתגורר ביישוב?
17	32	בטוח/ה שכן
17	43	חושב/ת שכן
50	16	אולי כן אולי לא
8	4	חושב/ת שלא
8	5	בטוח/ה שלא
n=24	n=56	

4.6.2 הרצון לעזוב או להישאר ביישוב

השאלה לגבי הרצון לעזוב, לעומת הכוונה לעזוב בסעיף הקודם - שעסקה בכוונה הממשית לעזוב את היישוב, עוסקת ברצון לעזוב את היישוב מעבר לתכניות ממשיות.

שאלה זו משנה במידה מסוימת את התמונה (טבלה 4.20):

- 1 שיעור הרוצים או חושבים להישאר בקרב שתי הקבוצות הוא גבוה יחסית ועומד על 60% בקרב קבוצה 1 לעומת 44% בלבד בקרב קבוצה 3.
- 2 שיעור המתלבטים ממשיך להיות גבוה אצל קבוצה 3 (44%) לעומת קבוצה 1 (19%) בלבד.

3 שיעור אלה החושבים או בטוחים בכך שהם רוצים לעזוב גבוה יותר בקרב קבוצה 1 (21%) לעומת קבוצה 3 (12% בלבד).

טבלה 4.20: חרצון לעזוב או להישאר בישוב לפי סוג קבוצה

TABLE 4.20: Intention of Leaving or of Staying in the Town by Group Type

קבוצה 3	קבוצה 1	
גרים מתחת ל-5 שנים בעיירה	גרים מעל 10 שנים בעיירה	אם היתה לך ברירה האם היית רוצה לעזוב את הישוב או להמשיך ולהשאר בו?
28	27	בטוח/ה שרוצה להשאר
16	38	חושב/ת שרוצה להשאר
44	19	מתלבט בין להשאר/לעזוב
8	11	חושב/ת שרוצה לעזוב
4	10	בטוח/שרוצה לעזוב
n=25	n=52	

המעבר מהכוונות (כלומר, שאין להם תכניות קונקרטיות לעזוב) לרצונות מבליט את חוסר ההחלטיות של קבוצה 3 ביחד עם הנכונות שלה לתת הזדמנות לאפשרות קליטה בעיר הפיתוח: 34% מקרב קבוצה זו הצהירו על כוונתם להישאר לעומת 44% המצהירים על רצונם להישאר.

אצל קבוצה 1 לעומתה התמונה הפוכה: בעוד ש-75% מקרבה הצהירו על כוונתם להישאר הרי ש-60% בלבד מצהירים על רצונם להישאר.

מגמה זו מתחזקת גם כאשר בוחנים את הכוונה לעזוב ביחס לרצון לעזוב כאשר בקרב קבוצה 1 הצהירו 9% בלבד (16% בקרב קבוצה 3) על כוונתם לעזוב לעומת 21%, (12% בלבד בקרב

קבוצה 3), המצהירים על רצונם לעזוב.

4.6.3 העמדה לגבי גידול ילדים ביישוב

שני מדדים נוספים, הבודקים את רמת ההתקשרות ליישוב, הם אלה העוסקים בגידול ילדים ביישוב וברצונם של ההורים בחישיארותם ביישוב. אלה מדדים עקיפים שבבסיסם קיימת הנחה שההשקעה בילדים עומדת בראש מעייניהם של ההורים. השיקול לגבי חינוכם ביחד עם תכנון עתידם של הילדים מהווים מדד להערכה סובייקטיבית שלהם על טיב היישוב ועל מידת רצונם לקשור את עתידם עם היישוב.

ההתפלגות בין התשובות של קבוצה 1 לאלה של קבוצה 3 באופן כללי דומות: שתי הקבוצות גורסות שטוב יחסית לגדל ילדים ביישוב (טבלה 4.21) בכל זאת, שיעור אלה הגורסים כך בקרב קבוצה 3 גבוה יותר (52%) מאשר אלה הגורסים כך מקרב קבוצה 1 (49%), כאשר גם בקרב הגורסים הפוך גבוה חלקה של קבוצה 1 (27%) לעומת קבוצה 3 (24%).

טבלה 4.21: העמדה לגבי גידול ילדים ביישוב לפי סוג קבוצה

TABLE 4.21: Attitude toward Upbringing Children in the Town by Group Type

קבוצה 3	קבוצה 1	
גרים מתחת ל-5 שנים בעיירה	גרים מעל 10 שנים בעיירה	האם לדעתך טוב לגדל ילדים ביישוב?
16	19	טוב במיוחד
36	30	טוב
24	23	כמו בערים אחרות
24	23	לא כל כך טוב
0	5	גרוע
n=25	n=56	

4.6.4 העמדה לגבי ההישארות של הילדים בישוב

התפלגות העמדות לגבי ההישארות של הילדים בישוב מראה תמונה שונה:

1. 48% מקרב המרואיינים מקבוצה 1 היו מעוניינים שילדיהם יישארו בישוב לעומת 20% בלבד! מקרב המרואיינים מקבוצה 3.
2. 26% מקרב המרואיינים מקבוצה 1 לא היו מעוניינים שילדיהם יישארו בישוב לעומת 40% מקרב קבוצה 3.

טבלה 4.22: העמדה לגבי ההשארות של הילדים בישוב לפי סוג קבוצה

TABLE 4.22: Attitude toward Children Staying in the Town by Group Type

קבוצה 3	קבוצה 1	
גרים מתחת ל-5 שנים בעיירה	גרים מעל 10 שנים בעיירה	האם היית מעוניין/ת שילדיך יגורו בישוב זה?
16	23	מעוניין/ת מאד
4	25	מעוניין/ת
40	26	לא משנה לי
28	23	לא מעוניין/ת
12	3	כלל לא מעוניין/ת
n=25	n=53	

ניתן לראות על סמך שתי טבלאות דלעיל שקבוצה 3 אינה פוסלת את הישוב כמקום סביר שניתן לגדל בו ילדים אך רואה את ההתקשרות שלה לישוב כזמנית ולא לטווח ארוך.

לעומתה קבוצה 1 (המבוגרת יותר במוצע - ראה סעיף 4.2), שגידלה כבר ילדים בישוב, מעוניינת מאד בהמשך המגורים של הילדים בישוב, למרות הערכתה הנמוכה לישוב - כמקום לא כל כך טוב לגידול ילדים.

4.6.5 סיכום סעיף ההתקשרות לשוב

לסיכום סעיף זה ניתן לומר מספר דברים:

א. קבוצה 1, הוותיקה, מרגישה במין "מלכוד" מסוים: קיים פער בין רצונה לעזוב את הישוב לבין היכולת שלה להוציא אל הפועל רצון זה. הערכתה לשוב היא נמוכה יחסית אך למרות זאת היא רוצה, באופן טבעי מאד, שילדיה ימשיכו לגור בישוב, כנראה על מנת שיהיו קרובים אליה.

ב. בקרב קבוצה 3, שהיגרה לאחרונה, יש אמביוולנטיות לגבי ההמשך: היא מוכנה לתת הזדמנות לאפשרות הקליטה בעיר הפיתוח ומעריכה אותה כמקום שטוב יחסית לגדל בו ילדים. אך יחד עם זאת אין היא מוכנה כבר בשלב זה להתחייב לגבי העתיד הרחוק, היא לא מוכנה, כרגע לפחות, שילדיה ימשיכו להתגורר בישוב בעתיד.

ג. הערכתה של קבוצה 3 את הישוב כמקום שטוב יחסית לגדל בו ילדים, כנראה קשורה גם לרצון שלה להצדיק את החלטתה להגר אל הישוב.

ד. קבוצה 3 מתאפיינת בשיעור גבוה יחסית של תשובות של "לא לכאן ולא לשם". המראה על חוסר החלטיות ועל אי גיבוש דעה ברורה ביחס לנושאים של התקשרות לשוב.

ניתן לקשור עובדות אלו לכך שכנראה לא התגבשה עדיין בקרב קבוצה 3 דעה ברורה לגבי הישוב, טיבו, האפשרות לקשור את גורלה בו, וכו'. המסקנה המתבקשת לכן, היא שקבוצה זו היגרה לישוב בגלל הזדמנויות שפתרו את בעיותיה בטווח הקרוב (בעיקר הכלכליות - תעסוקה ודירה). ההחלטה להגר לא נבעה משיקולים של הטווח הארוך אלא בכיוון של "קודם נהגר לשם ואחר כך נבחן את תכניותינו לעתיד".

מנגד, בקרב קבוצה 1 קיימת התחושה של "אנחנו כבר איחרנו את הרכבת, אך למרות זאת היינו רוצים מאד שיווצרו התנאים לכך שילדינו יישארו ב"שאו".

לסיכום - ניתן לראות, ככלל, ששתי הקבוצות מעוניינות לתת הזדמנות לילדיהן לחיות בעיר הפיתוח, אולם רק אם יתבצעו שינויים ויווצרו התנאים המתאימים לכך.

פרק 5: סיכום ומסקנות

תהליך הסלקציה השלילית, לפיו ערי הפיתוח מתרוקנות מ"אוכלוסיה חזקה", חל, על פי ממצאי המחקר, גם בקרב החתך הצר והחשוב של ה"אוכלוסייה החזקה" המתגוררת בערי הפיתוח. תהליך זה מתבטא בכך שהפרופיל החברתי-כלכלי של הקבוצה שעזבה את ערי הפיתוח גבוה יותר מזה של הקבוצה שהיגרה אליהן.

המניע של שתי הקבוצות להגר נעוץ בעיקר במציאת תעסוקה חולמת. אך בעוד שקבוצת המהגרים מערי הפיתוח עושה "קפיצה" בקריירה, המתבטאת ברמת שכר ושביעות רצון גבוהות, הרי ש"הקפיצה", של קבוצת המהגרים אל ערי הפיתוח, מבחינת מדדים אלו, לא גבוהה באותה מידה. לעומת זאת, יש שיפור במצבם של קבוצה זו בתחומי הדיור והשירותים.

על פי ממצאי המחקר מתברר שחלק גדול מקבוצת המרוויינים, שעובדים בעיר הפיתוח אך לא גרים בה, הם תושבי אותן ערי פיתוח בעבר ששיקולים של שיפור איכות דיור ואיכות חיים העדיפו לעבור להתגורר בישובים באזור. החלק האחר מקרב קבוצה זו היגר ישירות לישובים אלה לאחר שמצא תעסוקה בעיר הפיתוח הסמוכה.

אחת המסקנות של המחקר היא שצריך לראות במהגרים אל האזור כולו כפוטנציאל מהגרים, שבתחרות הבין-אזורית חקיימת עומדת בפניו הברירה של הגירה לעיר הפיתוח לעומת הגירה לישוב אחר המצוי בקרבתה. ממצאי המחקר מראים שתהליך קבלת ההחלטות של מהגרים אלו מתחלק לשניים:

א. בשלב הראשון, לאחר שנלקחו בחשבון שיקולי ההגירה הבין-אזורית, בעיקר תעסוקה, שנלווים אליה הרצון לשפר את איכות הדיור ו/או איכות החיים, מתקבלת החלטת ההגירה לאזור הפיתוח.

ב. בשלב השני, לאחר שנלקחו בחשבון שיקולי מיקום תוך-אזוריים, כמו: איכות הישוב, אלטרנטיבות הדיור המוצעות, רמה חברתית-כלכלית של הישוב, איכות סביבה ועוד, מכריעים לגבי התמקמות בישוב או בישוב אחר שבאזור שעונה על רוב הקריטריונים והמאויים של המהגרים.

מכאן שהטיפול בנושא ההגירה אל ערי פיתוח צריך לקחת בחשבון גם את ההגירה אל האזור בו ממוקמות ערי הפיתוח, כך שההגירה אל עיירות אלה הוא רק חלק מתהליך ההגירה הקיימת אל האזור בו הן ממוקמות.

ללא קשר לשאלת ההגירה או אי ההגירה אל ערי הפיתוח, מתברר שערי הפיתוח מצליחות ברוב המקרים לאייש את העמדות הבכירות של הישוב. זאת על ידי תושבי קיבוצים ומושבים, בני מיעוטים, עולים חדשים, והמיוממים אליהן מרחוק.

לתופעה זו נוסף תהליך מקרו-כלכלי המתבטא בהגירה של בעלי מקצועות חופשיים, אקדמיים וטכנולוגיים לאזורי הפיתוח כתוצאה מתהליך של "גלישה" הנובע "מהרווייה" הקיימת (עודף היצע) באזורי המרכז של מקצועות אלו.

תופעה אחרת שנחשפה במחקר היתה, פתיחת משרדים של בעלי מקצועות חופשיים כמו: רואי חשבון, עורכי דין, רופאים, ועוד בערי הפיתוח. נוסף לני"ל הגיבו ערי הפיתוח בצורות שונות וייחודיות למיקומן:

1. קרית שמונה הגיבה בהתבסס על בידודה: מעצם ריחוקה ממרכזי תעסוקה ושירותים נוצר מצב לפיו היא היתה חייבת להתבסס על אוכלוסייה מקומית או כזו הקרובה אליה מאד. התוצאה היא, שנוצרה בישוב "אליטה" חברתית-כלכלית חזקה שהיוותה ומהווה את עמוד התווך של העיר, כשבשוליים נוצרים שינויים פרסונליים שאינם מערערים את יציבותה של

העיר. מצד שני אין בכוחם של שינויים אלו להעלותה על זרך ההמראה הכלכלית, כך שהיא קופאת על שמריה תוך שמירה, בקושי, על סטטוס קוו יציב.

2 מגדל העמק לעומת זאת התבססה על כוחות הי"שוק החופשי: בהיותה קרובה למרחבי בחירה שונים היא נפתחה לתחרות חופשית עם מרחבי הבחירה שלה. על ידי הקמתם של מקורות תעסוקה אטרקטיביים לאוכלוסיה חזקה ועל ידי אי-התנגדות לבנייה של ישובים קהילתיים איכותיים בקרבתה המיידית, היא הצליחה לרז תהליכי פיתוח גם בתוכה. תהליכים אלה התבטאו בפיתוח שירותים ברמה גבוהה, ובבניית שכונה יוקרתית חדשה בתחומה. יוזמות אלה משכו אליה אוכלוסיה חזקה נוספת וסייעו להישארותה של הקיימת. פעולות אלה גרמו לתגובות שרשרת שהביאו לצמיחה נוספת בתחום התעסוקה של האזור דבר שחזק את הישובים הקהילתיים שבקרבתה והידק את הקשרים הפנים אזוריים עוד יותר.

3 חצור הגלילית מהווה את הדגם ההפוך לשני התהליכים שתוארו לעיל. בהיותה במרחבי בחירה שונים היא לא יכלה לבודד עצמה כמו קרית שמונה, כך שנכפה עליה להתחרות במרחבי הבחירה שלה, כמו מגדל העמק. אולם תחרות זו לא היתה "הוגנת", מאחר והיא עיר קטנה וחלשה מבחינה חברתית-כלכלית. התוצאות לא אחרו לבוא והעיר התרוקנה מאוכלוסייתה החזקה תוך התמחות באספקת כח אדם בלתי מיומן למרחבי הבחירה שלה.

סיכום ממצאי המחקר מורה על מספר תהליכים מרכזיים:

1. אין לנתק את הפתרונות לקידום ערי הפיתוח מהתהליכים האזוריים המתרחשים סביבם.
2. ערי הפיתוח הוכיחו שיש באפשרותן להתקיים גם אם הדבר הוא תוך התבססות על האזור הסמוך, גם אם קיים זה הוא על ידי התמחותן כ"מייצאות הזדמנויות".

- 3 הוכח שקיים חתך אוכלוסיה, מקרב האוכלוסיה ה"חזקה", המוכן לקשור את עתידו עם ערי הפיתוח או עם האזורים הסמוכים לעיירות אלה.
- 4 קיימים תהליכים מקרו-כלכליים היוצרים תהליך של "גלישת הזדמנויות" אל אזורי הפריפריה הדוחפים עובדים מיומנים מקרב אוכלוסיית ה"גלעין" ומקרב העולים החדשים להגר אל אזורים שהם "קרקע בתולה" עבורם מבחינת מקצועותיהם, ואשר קיימים בהם הזדמנויות תעסוקה ודיור.
- 5 הוכח שהפתרונות לערי הפיתוח השונות לא זהים. כל עיר מגיבה בצורה שונה וייחודית למיקומה והמדיניות שהיא מאמצת לה, וזאת תוך "קריאת המפה" מבחינת התהליכים האזוריים בתוכם היא ממוקמת.
- המדיניות אשר יש לנקוט בה על כן היא, לפתור את בעיותיהן של ערי הפיתוח תוך שילובן באזור חסמוך להן, בתפקיד אזורי מתאים וייחודי לכל אחת בנפרד, שיאפשר לה את הזינוק המהיר ביותר קדימה. על מנת לקדם מחלף כזה יש לנקוט במספר צעדים:
- 1 להגדיל את הגיוון האנושי וכח האדם המצוי בעיר הפיתוח על ידי הקמת מרכזי תעסוקה אטרקטיביים בה, לאו דווקא בתחום התעשייה אלא גם בתחום השירותים (כמו למשל, פתיחת אוניברסיטה, מכוני מחקר, וכו'), ובתחום התיירות, הפנאי ועוד.
- 2 פיתוח זה חייב להיעשות בהתייחס ליתרונות היחסיים של האזור ותוך הימנעות מתחרות בתוך האזור. הכוונה היא, שיש לעודד את משיכת האוכלוסיה החזקה ומקורות התעסוקה האטרקטיביים לאזור ולא דווקא לעיר הפיתוח. הגדלת המאגר האנושי של האזור כולו תקרין ותיתן את אותותיה בבוא היום גם על עיר הפיתוח. (דוגמה מוצלחת לצורת פיתוח

כזו היא התרומה הרבה שהביאו כפר ורדים והפארק התעשייתי של תפן למעלות למרות שזו האחרונה ניסתה ומנסה עדיין לחילחם בהם).

3 צריך להדגיש שוב שלא ניתן להחיל פתרונות אלו על כל ערי הפיתוח. על מנת שתחליך זה יצליח יש לבחור את אותן ערים שניתן להביאן לנקודת המראה כלכלית ביתר קלות. משמעותו של צעד כזה הוא מחד ריכוז משאבים במספר ערים מצומצם, העונות על התנאים הנ"ל, ומאידך מציאת פתרונות ייחודיים מסוג אחר לערי פיתוח האחרות. פתרונות אלו יכולים להיות: לדוגמה, מיזוגן של ערי פיתוח קיימות עם ישובים חזקים בקרבתן (כמו מיזוגן של חצור עם ראש פינה, מעלות עם כפר ורדים, וכד''). מיזוגן של אחרות ברשויות-על אזוריות שיכללו מספר ישובים, או הגדלת נגישותן של ערי פיתוח שונות אל מרכזים אזוריים או מטרופוליטניים על מנת שיוכלו להשתלב במרחבי בחירה גדולים ואטרקטיביים יותר.

נספח א - תכיפות השימוש בשרותי התרבות הבידור והספורט

טבלה א.1: תכיפות הביקור בקולנוע בקרב משקי הבית שנחקרו ביישובי המדגם לפי קבוצות השתייכות ביישוב המגורים לעומת הישוב ה"אחר" (באחזים)

קבוצה 4		קבוצה 3		קבוצה 2		קבוצה 1		
היגרו מהעיירה לאחרונה		גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה		עובדים בעיירה, אך לא גרים בה		גרים מעל 10 שנים בעיירה		
בעיר הפיתוח	בישוב תוכנן	בעיר הפיתוח	בישוב הקודם	בעיר הפיתוח	בישוב מגורים	בעיר הפיתוח	ביקור בקולנוע (ב-%)	
3	3	9	4	2	3	7	לפחות פעם בשבוע	
17	32	23	12	3	9	18	פעם בשבועיים	
23	16	41	12	9	25	46	פעם בחודש	
43	42	14	23	26	47	30	פחות מפעם בחודש	
13	6	14	50	59	16	0	בכלל לא	

* בחמש השנים האחרונות.

טבלה א.2: תכיפות הביקור בהצגות בקרב משקי הבית שנחקרו ביישובי המדגם לפי קבוצות השתייכות ביישוב המגורים לעומת הישוב ה"אחר" (באחזים)

קבוצה 4		קבוצה 3		קבוצה 2		קבוצה 1		
היגרו מהעיירה לאחרונה		גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה		עובדים בעיירה, אך לא גרים בה		גרים מעל 10 שנים בעיירה		
בעיר הפיתוח	בישוב תוכנן	בעיר הפיתוח	בישוב הקודם	בעיר הפיתוח	בישוב מגורים	בעיר הפיתוח	ביקור בהצגה (ב-%)	
7	10	5	4	11	11	4	לפחות פעם בשבוע	
13	23	45	23	31	53	25	פעם בשבועיים	
53	58	32	35	0	0	58	פעם בחודש	
27	10	18	38	57	36	14	פחות מפעם בחודש	
0	0	0	0	0	0	00	בכלל לא	

* בחמש השנים האחרונות.

טבלה א.3: תכיפות הביקור במועדון ריקודים בקרב משקי הבית שנחקרו בישובי

המדגם לפי קבוצות השתייכות ביישוב המגורים לעומת הישוב ה"אחר"

(באחוזים)

קבוצה 4		קבוצה 3		קבוצה 2		קבוצה 1	
היגרו מהעיירה לאחרונה*		גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה		עובדים בעיירה, אך לא גרים בה		גרים מעל 10 שנים בעיירה	
בעיר הפיתוח	בישוב הנכחי	בעיר הפיתוח	בישוב הקודם	בעיר הפיתוח	בישוב מגורים	בעיר הפיתוח	ביקור בדיסקוטק/מ. ריקודים
7	3	4	4	8	2	4	לפחות פעם בשבוע
0	0	14	0	0	0	5	פעם בשבועיים
93	0	0	4	92	0	4	פעם בחודש
0	13	82	92	0	14	87	פחות מפעם בחודש
0	84	0	0	0	84	0	בכלל לא

* בחמש השנים האחרונות.

טבלה א.4: תכיפות הביקור בחוגים בקרב משקי הבית שנחקרו בישובי המדגם

לפי קבוצות השתייכות ביישוב המגורים לעומת הישוב ה"אחר" (באחוזים)

קבוצה 4		קבוצה 3		קבוצה 2		קבוצה 1	
היגרו מהעיירה לאחרונה*		גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה		עובדים בעיירה, אך לא גרים בה		גרים מעל 10 שנים בעיירה	
בעיר הפיתוח	בישוב הנכחי	בעיר הפיתוח	בישוב הקודם	בעיר הפיתוח	בישוב מגורים	בעיר הפיתוח	ביקור בחוגים (ב-9%)
17	32	15	18	7	32	9	לפחות פעם בשבוע
3	3	4	0	2	2	13	פעם בשבועיים
0	6	16	9	5	14	24	פעם בחודש
17	13	15	27	0	6	18	פחות מפעם בחודש
53	45	54	45	86	46	36	בכלל לא

* בחמש השנים האחרונות.

**טבלה א.5: תכיפות הביקור במתקני ספורט בקרב משקי הבית שנחקרו בישובי
המדגם לפי קבוצות השתייכות ביישוב המגורים לעומת הישוב ה"אחר"
(באחוזים)**

קבוצה 4		קבוצה 3		קבוצה 2		קבוצה 1		
היגרו מהעיירה לאחרונה*		גרים מתחת ל- 5 שנים בעיירה		עובדים בעיירה, אך לא גרים בה		גרים מעל 10 שנים בעיירה		
בעיר הפיתוח	בישוב הנוכחי	בעיר הפיתוח	בישוב הקודם	בעיר הפיתוח	בישוב מגורים	בעיר הפיתוח	בעיר הפיתוח	ביקור במתקני ספורט (ב-%)
10	26	36	16	7	27	13		לפחות פעם בשבוע
3	19	14	8	2	5	11		פעם בשבועיים
10	10	0	12	3	16	16		פעם בחודש
7	13	23	16	5	12	14		פחות מפעם בחודש
70	32	27	48	83	41	45		בכלל לא

* בחמש השנים האחרונות.

נספח ב: שאלון לדוגמא



א.ג.נ. . .

שאלון זה מופנה לממלאי תפקידים בכירים בסקטור הציבורי ו/או הפרטי, במסגרת מחקר הנוגע לשיקולים הגורמים להגירת אוכלוסייה אל ומערי הפיתוח בישראל. לשם כך אנו זקוקים לעזרתך במילוי השאלון האישי המצורף למכתב זה. אנו רוצים להדגיש שכל הנתונים שייאספו במסגרת השאלון יהיו חסויים. חשובותיך לא תימסרנה לאיש ותשמשנה למטרות מחקר בלבד. לא יצוינו בשאלון פרטים מזהים ואי לכך אנו לא מבקשים את שמך ו/או את כתובתך.

המחקר מבוצע במוסד שמואל נאמן שבטכניון בנושא: יצירת מקורות העסוקה חדשים בערי הפיתוח בישראל. המחקר מתבסס על מדגם של שש ערי פיתוח: קרית שמונה, חצור הגלילית, ערד, דימונה, ירוחם ומצפה רמון. השאלון מופנה לשלוש קבוצות האוכלוסייה הבאות:

- א. אוכלוסייה הגרה באחת משש ערי הפיתוח הנ"ל ומועסקת בה או באזור הסמוך.
- ב. אוכלוסייה הגרה מחוץ לשש ערי הפיתוח הנ"ל אך מועסקת באחת מהן.
- ג. אוכלוסייה אשר התגוררה בעבר באחת משש ערי הפיתוח הנ"ל והיגרה ממנה.

להלן מספר הנחיות ושוניות לשם מילוי נכון של השאלון :

חלק א' של השאלון מופנה בעיקרו לכל אחד מהמרואינים. במידה ושאלה מסוימת אינה רלוונטית אנא ציין. בשאלות אשר מופנות רק לחלק מן המרואינים ציין הדבר בגוף השאלון במקום המתאים.

*בשאלות בהן את/ה מתבקש/ת לדרג את שיקוליך רשום במקום המתאים לבר את מספר השיקול בהתאם לחשיבותו (שאלות 17, 22 ו-23).

חלק ב' של השאלון כולל שאלות על מידת שביעות הרצון מרמת השירותים העידונים ביישוב המגורים הנוכחי בהשוואה לזו של יישוב המגורים הקודם/יישוב התעסוקה (ראה הסבר בגוף השאלון).

נודה לך מאוד באם תואיל/י לציין את השתייכותך לאחת משלושת קבוצות המרואינים (שאלה מס' 1 בשאלון) ותמלא את השאלון המצורף בהתאם להנחיות המצוינות לעיל.

חשובותיך יתרמו רבות להבנת הנושא ולפיתוח מדיניות שתביא לעידוד צמיחתן של ערי הפיתוח.

את השאלון שמילאת יש לשלוח לפי הכתובת:

המרכז לחקר העיר והאזור הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים קריית הטכניון חיפה 32000
--

ב ב ר כ ה

דניאל שפר אמנון פרנקל

העכניון - מכון טכנולוגי לישראל

שאלון למלאי תפקידים

שגרים/גרו/עובדים בעירת הפיתוח - _____

נבקשך לענות על השאלות על ידי סימון מספר התשובה המתאימה בעיגול.

(מספר שאלון)	1	3
(מספר כרטיס בשאלון)	4	11
1. לאיזו מבין שלושת קבוצות המרואיינים את/ה משתייך/ת?	5	11
1. גר/ה ביישוב ומועסק/ת בו או באזור הסמוך		
2. מועסק/ת ביישוב אך לא גר/ה בו		
3. התגורר/ה בעבר ביישוב והיגר/ה ממנו		
<u>חלק א': מידע כללי</u>		
2. שם יישוב המגורים _____	6	11
3. גיל המרואיין/ת _____	8	11
4. מצב משפחתי	10	11
1. דווק/ה		
2. נשוי/ה		
3. גרוש/ה		
4. אלמן/ה		
5. מספר הנפשות במשק הבית _____	11	12
6. ארץ המוצא		
שכר _____	13	11
של אביר _____	14	11
של בו/בת זוגר _____	15	11
של אב בו/בת זוגר _____	16	11

_____ שלך	7. מספר שנות הלימוד?	17	18
_____ של בן/בת זוגך		19	20
_____ מהו מקצועך	8.	21	22
_____ מקצוע בן/בת זוגך		23	24
_____ מהו תפקידך בעבודה	9.	25	26
_____ תפקיד בן/בת זוגך		27	28
	10. האם הינך מרוצה מעבודתך?	29	
	1. מרוצה מאוד		
	2. די מרוצה		
	3. במידה סבירה		
	4. לא כל כך מרוצה		
	5. מאוד לא מרוצה		
	11. מהו סוג מבנה המגורים בו את/ה מתגורר/ת?	30	
	1. בית פרטי/ויולה/קוטג'		
	2. בית משותף דו קומתי		
	3. בית משותף 3 - 5 קומות		
	4. מעל 5 קומות		
	5. אחר, פרט:		

	12. מהו שטח דירתך בדוטו במ"ר?	31	33
	מ"ר _____		
	13. מה מספר החדרים בדירתך?	34	
	14. נודה לך אם תואיל/י לסווג את סך כול ההכנסה החודשית של משפחתך לפי החלוקה המקובלת כדלהלן: (ציין/י רמת הכנסה <u>נתן</u> של כל בני המשפחה ומכל המקורות יחד).	35	
1. עד 1000 ש"ח לחודש	2. 1000 - 2000 ש"ח לחודש		
3. 2000 - 3000 ש"ח לחודש	4. 3000 - 5000 ש"ח לחודש		
5. מעל 5000 ש"ח לחודש			

***אם הינך מועסק/ת ביישוב אך אינך גר/ה בו - עבור לשאלה מס' 22**
***אם התגוררת בעבר ביישוב והיגדת ממנו - עבור לשאלה מס' 23**
***אם הינך גר/ה ביישוב היום - ענה על שאלות 15 - 21**

15. היכן גרת קודם?

36 37

1. נולד/ה ביישוב (אם כן , עבור לשאלה מס' 18)

2. ביישוב אחר באזור איזה? _____

3. ביישוב פיתוח אחר מחוץ לאזור איזה? _____

4. בעיר ותיקה במרכז הארץ איזה? _____

5. בחו"ל

16. מאיזו שנה הינך גר/ה ביישוב? _____

38 39

***אם נולדת ביישוב או גדלת בו - עבור לשאלה 18**

17. מה היו שלושת השיקולים העיקריים אשר השפיעו על החלטתך לעבור להתגורר ביישוב המגורים הנוכחי?

40 41 42

הדרוג:

1. קבלתי עבודה ביישוב/באזור הסמוך בתפקיד בעל אתגר מיוחד (אחריות, דרגה), ו/או שכר ברמה גבוהה יותר מאשר במקום העבודה הקודם

שיקול 1 _____

2. בגלל קרבה לעבודה של בן הזוג

שיקול 2 _____

3. בגלל קרבה למשפחה וחברים

שיקול 3 _____

4. שיפרנו את תנאי הדיור

5. בגלל מרחב, חופש פיסי, מקום שקט, נופ יפה יותר

6. היישוב מצא חן בעינינו

7. בגלל סיבות רפואיות

8. אחר (פרט) _____

עם סיום ציון השיקולים, דרג אותם בצד ימין ע"פי חשיבותם



18. האם את/ה מתכוונ/ת להמשיך ולהתגורר ביישוב?

43

1. בטוח/ה שכן

2. חושב/ת שכן

3. אולי כן אולי לא

4. חושב/ת שלא

5. בטוח/ה שלא. מדוע?

19. אם הייתה לך ברירה האם היית רוצה לעזוב את היישוב או להמשיך להשאר בו?

44

1. בטוח/ה שרוצה להשאר
2. חושב/ת שרוצה להשאר
3. מתלבט/ת בין להשאר לבין לעזוב
4. חושב/ת שרוצה לעזוב
5. בטוח/ה שרוצה לעזוב

20. האם היית מעוניין/ת שילדיך יגורו ביישוב זה?

45

1. מעוניין/ת מאוד
2. מעוניין/ת
3. לא משנה לי
4. לא מעוניין/ת
5. כלל לא מעוניין/ת. מדוע?

21. האם לדעתך טוב לגדל ילדים ביישוב?

46

1. טוב במיוחד
2. טוב
3. כמו בערים אחרות
4. לא כל כך טוב
5. גרוע

1

עבור לחלק ב' של השאלון.

לאה שמועסקים ביישוב אולם עדין לא גרים בו.

22. מה הם שלושת השיקולים העיקריים שבגללם אינך גר ביישוב?

47 49

1. תפקידי בעבודה הוא זמני
2. בגלל מקום העבודה של כו/בת הזוג
3. בגלל שרמת השירותים ביישוב ירודה (חינוך, בריאות, תרבות, חברה)
4. לא רוצה להתנתק מבני משפחה וחברים
5. הרמה החברתית-כלכלית של היישוב איננה לפי טעמינו
7. אחר (פרט)

הדרוג:

שיקול 1 _____

שיקול 2 _____

שיקול 3 _____

עם סיום ציון השיקולים, דרג אותם בצד ימין ע"פי חשיבותם

עבור לחלק ב' של השאלון

לא להחזיר כעבר ביישוב והיגרו ממנו

50 | | | | 52

23. מה היו שלושת השיקולים העיקריים שהשפיעו על החלטתך להגר מהיישוב?

הדרוג:

1. שיניתי את מקום העסוקתי בשל קבלת תפקיד בעל אתגר (אחריות, דרגה), ו/או שכר ברמה גבוהה יותר

שיקול 1 _____

2. בגלל קרבה לעבודה של בו/בת הזוג

שיקול 2 _____

3. בגלל שרמת השירותים העירוניים גבוהה יותר (חינוך, בריאות, תרבות וחברה)

שיקול 3 _____

4. בגלל הרצון להתקרב למשפחה וחברים

5. שיפרנו את תנאי הדיור

6. הרמה החברתית-כלכלית של הישוב המגורים הנוכחי הינה יותר לפי טעמינו

7. אחר (פרט) _____

עם סיום ציון השיקולים, דרג אותם בצד ימין ע"פי חשיבותם

חלק ב: שביעות רצון מרמת השירותים העירוניים

בחלק זה של השאלון הינך מתבקש/ת לציין את מידת שביעות הרצון שלך מרמת/איכות השירותים העירוניים ביישוב המגורים שלך מרמת השירותים העירוניים ביישוב האחר לפי הקבוצות הבאות:

קבוצה א' - הגרים ביישוב: דרג יישוב מגורים (עיירת הפיתוח), מול יישוב אחר (יישוב קודם). (אלה שנולדו או עברו להתגורר בו עד 1977, ידרגו יישוב מגורים בלבד).

קבוצה ב' - מועסקים ביישוב ולא גרים בו: דרג יישוב מגורים (יישוב מגורים נוכחי), מול יישוב אחר (עיירת הפיתוח - מקום התעסוקה)

קבוצה ג' - התגוררו בעבר ביישוב והיגרו ממנו: דרג יישוב מגורים (יישוב מגורים נוכחי), מול יישוב אחר (עיירת הפיתוח - יישוב מגורים קודם).

את מידת שביעות הרצון הינך מתבקש/ת לקבוע על פי סולם בן 5 דרגות המוצג בתחתית העמוד. הכנס/י את הציין המתאים במשבצת הריקה המתאימה (יישוב מגורים מול יישוב אחר), לכל אחת מן השאלות הבאות.

<u>המקום</u>		<u>הנושא</u> *
I. פינור		
<u>יישוב אחר</u>	<u>יישוב מגורים</u>	24. מהי מידת שביעות הרצון שלך מרמת גני הילדים ביישוב?
54	53	
<u>יישוב אחר</u>	<u>יישוב מגורים</u>	25. מהי מידת שביעות הרצון שלך מרמת בתי הספר היסודיים ביישוב?
56	55	
<u>יישוב אחר</u>	<u>יישוב מגורים</u>	26. מהי מידת שביעות הרצון שלך מרמת בתי הספר העל-יסודיים ביישוב?
58	57	
<u>יישוב אחר</u>	<u>יישוב מגורים</u>	27. מהי מידת שביעות הרצון שלך משה"כ רמת החינוך ביישוב?
60	59	
II. בריאות		
<u>יישוב אחר</u>	<u>יישוב מגורים</u>	28. מהי מידת שביעות הרצון שלך מרמת שירותי הבריאות ביישוב?
62	61	
III. שטחים פתוחים		
<u>יישוב אחר</u>	<u>יישוב מגורים</u>	29. מהי מידת שביעות הרצון שלך מרמת הפיתוח של השטחים הציבוריים הפתוחים ביישוב? (הכוונה כאן היא למגרשי משחק, גנים ציבוריים, פארקים, פינות נוי, גינות רחובות ושכילים)
64	63	

* סולם הצינונים לשאלות מס' 24-29

1. גבוהה מאוד
2. גבוהה
3. סבירה
4. נמוכה
5. נמוכה מאוד

10. תרבות בידור וספורט

30. באיזו תכיפות את/ה עושה/עשית בדרך כלל את הפעילויות הבאות (סמוך / י-ב-א את החשובה המתאימה בתוך הטבלה):

א. ביישוב המגורים

לפחות פעם בשבוע	פעם בשבועים	פעם בחודש	מפעם לפחות בכלל לא	
				ביקור בקולנוע 65
				ביקור בהצגה 66
				ביקור בדיסקוטק/ מועדון לריקודים 67
				השתתפות בחוגים במתנ"ס או במועדוני תרבות 68
				שימוש במתקני ספורט 69
				החלפת ספרים בספרייה 70

ב. ביישוב האחר

לפחות פעם בשבוע	פעם בשבועים	פעם בחודש	מפעם לפחות בכלל לא	
				ביקור בקולנוע 71
				ביקור בהצגה 72
				ביקור בדיסקוטק/ מועדון לריקודים 73
				השתתפות בחוגים במתנ"ס או במועדוני תרבות 74
				שימוש במתקני ספורט 75
				החלפת ספרים בספרייה 76

***בטאלות שלפניך סמו עיגול סביב מספר התשובה המתאימה**

35. האם נדרר כלל את/ה חש/חששת תחושת ביטחון בדירתך?

15 16

ביישוב מגורים

ביישוב אחר

- | | |
|-------------------------|-------------------------|
| 1. כמעט תמיד | 1. כמעט תמיד |
| 2. לרוב | 2. לרוב |
| 3. לפעמים כן, לפעמים לא | 3. לפעמים כן, לפעמים לא |
| 4. לרוב לא | 4. לרוב לא |
| 5. כמעט אף פעם | 5. כמעט אף פעם |

36. האם נדרר כלל את/ה חש/חששת תחושת ביטחון בדחוב?

17 18

ביישוב מגורים

ביישוב אחר

- | | |
|-------------------------|-------------------------|
| 1. כמעט תמיד | 1. כמעט תמיד |
| 2. לרוב | 2. לרוב |
| 3. לפעמים כן, לפעמים לא | 3. לפעמים כן, לפעמים לא |
| 4. לרוב לא | 4. לרוב לא |
| 5. כמעט אף פעם | 5. כמעט אף פעם |

37. בסה"כ האם את/ה מרוצה מהיישוב בו אתה גר/ה?

19

1. מרוצה מאוד
2. מרוצה
3. סביר
4. לא כל כך מרוצה
5. כלל לא מרוצה

בבליוגרפיה

- אפרת א. (1987). עיירות הפיתוח בישראל עבר או עתיד? הוצאת עם עובד.
- בורוכוב א., גינזבורג י., ורצברגר א., (1976). "הגורמים הקובעים את העדפות הדיור". *הנדסה ואדריכלות*, כרך ל"ו, חוברת 8-9, עמ' 17-26.
- בורוכוב א., שפר ד. (1981). *ניידות ויציבות של משקי בית בארבע שכונות שיקום בתל-אביב*, מוסד שמואל נאמן למחקר מתקדם במדע ובטכנולוגיה, הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל.
- בראל ר. ואחרים (1982). *תיעוש ופיתוח - קשרים בין מאפייני האזור, מדיניות ויעדי פיתוח*, מרכז לחקר התיישבות כפרית ועירונית, רחובות.
- בראל ר. (1985). "עיר פיתוח השלב הבא - המקרה של אופקים". מתוך *תקצירי הרצאות שניתנו בכנס ריכוז וביזור בישראל, השלכות למדיניות חברתית ואזורית*. גרדוס י. (עורך), באר שבע (דצמבר).
- ברלר א. (1977). *שלב המראה בהתפתחותה של עיר בישראל*.
- גינדל ז. וארז ר. (1984). *הצעת מרכז ההכוונה לערי פיתוח למדיניות הממשלה בערי פיתוח*, משרד העבודה והרווחה, המרכז להכוונה לערי פיתוח ולהתיישבות, ירושלים, (אוקטובר).
- דין וחשבון של ועדת החקירה בדבר הקמת עיריה במגדל העמק (1988), הוגש למנהל הכללי של משרד הפנים.
- וינטראוב ד. וקראוס ו. (1983). "דיפרנציאציה חברתית ומקום מגורים: פיזור והרכב אוכלוסייה מרחביים וריכוז בישראל". *מגמות (כ"ז)*, מס' 4, עמ' 367-381.
- יער א. והלר א. (1977). *כושר קליטתן של ערי הפיתוח ויישובים אחרים בישראל*. משרד הקליטה, האגף לתכנון ומחקר.
- כורזים י. הופ מ. בהט ס. (1987). *הערכה כוללת של פרויקט השיקום בחצור הגלילית 1979-1986*, הסוכנות היהודית לארץ ישראל, המחלקה להתחדשות השכונות, אגף התכנון, ואזור הגליל; מודיעין אזרחי, מכון המחקר, תל אביב.

ליפשיץ ג. (1985). "הגיאוגרפיה של רווחת הפרט בישראל ומגמות השתנותה". **מחקרים**

בגיאוגרפיה של ארץ ישראל. (י"ב), עמ' 151-166.

ליפשיץ ג. (1986). "ההגירה אל הגליל, ממגו ובתוכו, 1961-1983", **רבעון לכלכלה**, ל"ג (130).

מנספלד י. (1983). **מערכת השיקולים בבחירת מקום עבודה ודגמי יוממות הנוצרים בעטיה**

בשדה העירוני של חיפה. עבודת מ.א. החוג לגיאוגרפיה, אוניברסיטת חיפה.

נהון י. (1984). **מגמות בתעסוקה - המימד העדתי**. מכון ירושלים לחקר ישראל, מחקר מספר 10.

נהון י. (1987). **דפוסי התרחבות ההשכלה ומבנה הזדמנויות התעסוקה: המימד העדתי**. מכון

ירושלים לחקר ישראל.

סטיוארט ג., יוסטמן מ., ולוי א. (1986). "ניתוח משולב של תנועות הגירה, ההשקעה והאבטלה

ביישובים העירוניים באזורי הפיתוח בשנים 1975-1979". **רבעון לכלכלה**, (128) אפריל עמ'

513-522.

צוקרמן-בראלי ח. (1978). "גורמים לעזיבת עיר פיתוח". **רבעון לכלכלה** כרך כ"ה (98), ספטמבר

עמ' 192-198.

קיפניס ב. (1976). "התעשייה כמעסיק בערי השדה". **רבעון לכלכלה**, כרך כ"ג (91), עמ' 394-400.

רייכמן ש. (1973). "על תקפות התכניות לתפרוסת הגיאוגרפית של אוכלוסית מדינת ישראל".

עיר ואזור, כרך 1, חוברת 3 (אפריל) עמ' 26-43.

רזין ע. (1986). **השפעת המבנה הארגוני של התעשייה על התפתחות ערי הפיתוח**. חיבור

לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, המחלקה

לגיאוגרפיה.

שחר א. וליפשיץ ג. (1980). "המערך המרחבי של ההגירה הבין אזורית בישראל". **מחקרים**

בגיאוגרפיה של ישראל, חוברת י"א, עמ' 153-177.

שפר ד. ופרנקל א. (1987). **יצירת אלטרנטיבות לפיתוח כלכלי-חברתי של ערי הפיתוח**

בישראל - שלב א'. מוסד שמואל נאמן למחקר מתקדם במדע ובטכנולוגיה, הטכניון -

מכון טכנולוגי לישראל.

שפר ד. ופרנקל א. (1989). יצירת אלטרנטיבות לפיתוח כלכלי-חברתי של ערי הפיתוח בישראל - שלב ב'. מוסד שמואל נאמן למחקר מתקדם במדע ובטכנולוגיה, הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל.

שפר ד. פרימו נ. (1981). גורמים וסיבות המשפיעים על החלטות משקי בית להגר אל ומתוך שכונות מצוקה. מוסד שמואל נאמן למחקר מתקדם במדע ובטכנולוגיה, הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל.

שרון ע. (1985). הגירה בין עירונית ואיכות חיים בישראל, עבודת מגיסטר, בתכנון ערים ואזורים, הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל.

"ABU-LUGHOD, J., FOLLEY M. (1960) "THE CONSUMER VOTES BY MOVING". IN FOOTE N. ET AL. HOUSING CHOICES AND HOUSING CONSTRAINTS, McGRAW HILL BOOK CO.

BLAU, P.M. DUNCAN, O.D. (1967) "THE AMERICAN OCCUPATIONAL STRUCTURE". JOHN WILEY & SONS INC.

BOGUE, D. (1959) "INTERNAL MIGRATION". IN HAUSER, P. AND DUNCAN, O.D. (EDS). THE STUDY OF POPULATION. UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS, PP. 486-509.

BROWN, H.J. KAIN J.F. (1972) "MOVING BEHAVIOR OF SAN FRANCISCO HOUSEHOLDS". THE DETROIT PROTOTYPE OF THE NBER URBAN SIMULATION MODEL, VOL 2: SUPPORTING EMPIRICAL STUDIES. KAIN, J.F. (ED.) NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH.

BUTLER, E.W. CHAPIN, F.S. HEMMENS, G.L. KAISER, E.J. STEEGMAN, M.A. WEISS, S.F. (1969) "MOVING BEHAVIOR AND RESIDENTIAL CHOICE: A NATIONAL SURVEY". NATIONAL CO-OPERATIVE HIGHWAY RESEARCH PROGRAM REPORT, NO. 81, WASHINGTON, DC.

CADWALLADER, M.T., (1979), "NEIGHBOURHOOD EVALUATION IN RESIDENTIAL MOBILITY", ENVIRONMENT AND PLANNING, VOL. 11, PP. 393-401.

CHANG, T.H.P. (1981) "A REVIEW OF MICRO MIGRATION RESEARCH IN THE THIRD WORLD CONTEXT". IN DE JONG, G. F. AND GARDENER, R.W (EDS), MIGRATION DECISION MAKING: MULTIDISCIPLINARY APPROACHES TO MICROLEVEL STUDIES IN DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES. NEW YORK: PEGAMON PRESS. CH. 12, PP. 303-327

- CHEVAN, B. A. (1971) "FAMILY GROWTH, HOUSEHOLD DENSITY AND MOVING". **DEMOGRAPHY** 8, PP. 451-458.
- CLARK, W.A.V. (1986) "HUMAN MIGRATION", DEPARTMENT OF GEOGRAPHY, UNIVERSITY OF CALIFORNIA, LOS ANGELES.
- CLARK, W.A.V., ONAKA, J. (1983) "LIFE CYCLE AND HOUSING ADJUSTMENT AS EXPLANATION OF RESIDENTIAL MOBILITY", **URBAN STUDIES** VOL. 20, PP. 47-57.
- CRAIG, J. (1981) "MIGRATION PATTERNS OF SURVEY, DEVON AND SOUTH YORKSHIRE", **POPULATION TRENDS**, VOL. 23, PP. 16-21.
- DAVANZO, J. (1981) "MICRO ECONOMIC APPROACHES TO STUDYING MIGRATION DECISION" IN DE-JONG, G.F. AND GARDNER R.W.(EDS). "MIGRATION DECISION MAKING :MULTIDISCIPLINARY APPROACHES TO MICROLEVEL STUDIES IN DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES. NEW YORK: PEGAMON PRESS. CH.4, PP. 90-125.
- DEATON, B.J., MORGAN, L.C. ANSHEL, K.R. (1982) "THE INFLUENCE OF PSYCHIC COSTS ON RURAL-URBAN MIGRATION". **AMERICAN AGRICULTURAL ECONOMICS ASSOCIATION** (MAY).VOL. 64 (2), PP. 177-187.
- DROETTBOOM, T.Jr., McALLISTER,R.J., KAISER, E.J., BUTLER, E.W. (1971) "URBAN VIOLENCE AND RESIDENTIAL MOBILITY". **JOURNAL OF THE AMERICAN INSTITUTE OF PLANNERS**, VOL 37. (SEPTEMBER), PP. 319-375.
- EISENSTADT, S.N., (1953) "ABSORPTION OF IMMIGRANTS". LONDON, ROUTLEDGE AND KEGAN PAUL.
- FISHMAN, G., RETNER A., KRAUS, V. (1984) "URBAN COMMUNITY CHARACTERISTICS AND RATES OF VIOLENCE IN ISRAEL". **ISRAEL SOCIAL SCIENCE RESEARCH**, VOL. 2(2), PP. 33-41.
- FRIEDLAND, D.R (1974) "RESIDENTIAL MOBILITY AND HOME PURCHASE". LEXINGTON MASS: D.C. HEATH CO.
- GOLDSHEIDER, C., (1971) **POPULATION, MODERNIZATION, AND SOCIAL STRUCTURE**. BOSTON: LITTLE, BROWN, AND CO.
- GOLDSTEIN G.S. (1970). "HOUSEHOLD BEHAVIOR IN THE HOUSING MARKET". UNPUBLISHED, PH.D. DISSERTATION, PRINCETON UNIVERSITY.
- GOLDSTEIN, S. MAYERS, K.B. (1964) "MIGRATION AND THE JOURNEY TO WORK". **SOCIAL FORCES**, VOL. 42, (MAY), PP. 472-481.
- GOULD, P. (1975) "ACQUIRING SPATIAL INFORMATION". **ECONOMIC GEOGRAPHER**, VOL. 51 (2), PP. 87-99.

- GREENBERG, M.R., BOSWELL, T.D. (1972) "NEIGHBORHOOD DETERIORATION AS A FACTOR IN INTRA URBAN MIGRATION: A CASE STUDY IN NEW YORK CITY". THE PROFESSIONAL GEOGRAPHER, VOL. 24. (FEB.), PP. 11-16.**
- HAGERSTRAND, T. (1962) "GEOGRAPHIC MEASUREMENTS OF MIGRATION". IN SUTTER J. (ED.), LES DISPLACEMENTS HUMAINES, ENTRETIENS DE MONACO EN SCIENCES HUMAINES, P. 77.**
- HOWE, A., O'CONNOR, K. (1982) "TRAVEL TO WORK AND LABOR-FORCE PARTICIPATION OF MEN AND WOMEN IN AN AUSTRALIAN METROPOLITAN AREA". PROFESSIONAL GEOGRAPHER, VOL. 34 (1), PP. 50-64.**
- KAIN J.F. QUIGLY J.M. (1975), "HOUSING MARKETING AND RACIAL DISCRIMINATION". NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH.**
- KIRSCHENBAUM A., COMAY Y. (1973), "DYNAMICS OF POPULATION ATTRACTION TO NEW TOWNS". SOCIO-ECONOMIC PLANNING SCIENCE, VOL. 7, PP. 687-695.**
- LEWIS, G.J. (1982), MIGRATION. LONDON: CROOM HELM.**
- LANSING, J.B. HENDRICKS, G. (1967) "AUTOMOBILE OWNERSHIP AND RESIDENTIAL DENSITY". ANN ARBOR: INSTITUTE FOR SOCIAL RESEARCH.**
- LANSING, J.B. AND KISH, L. (1957) "FAMILY LIFE CYCLE AS AN INTERDEPENDENT VARIABLE". AMERICAN SOCIOLOGICAL REVIEW, VOL. 22, PP. 512-519.**
- LEE, E. (1966) "A THEORY OF MIGRATION". DEMOGRAPHY VOL. 3, PP. 47-57.**
- LOWRY, I.S. (1966) "MIGRATION AND METROPOLITAN GROWTH: TWO ANALYTIC MODELS". SAN FRANCISCO: CHANDLER.**
- MANGALAM, J.J. (1968) "HUMAN MIGRATION". LEXINGTON, KENTUCKY: UNIVERSITY OF KENTUCKY PRESS.**
- MOORE, E.G. (1970) "SOME SPATIAL PROPERTIES OF URBAN CONTACT FIELDS". GEOGRAPHICAL ANALYSIS, VOL. 2(4) PP. 376-386.**
- MUELER, C.F. (1982) "THE ECONOMICS OF LABOR MIGRATION: A BEHAVIORAL ANALYSIS". NEW YORK: ACADEMIC PRESS.**
- OGDEN, P. E. (1984) "MIGRATION AND GEOGRAPHICAL CHANGE". CAMBRIDGE, ENGLAND: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.**
- PETERSEN, W. (1958) "A GENERAL TYPOLOGY OF MIGRATION", AMERICAN SOCIOLOGICAL REVIEW, VOL. 23, PP. 256-265.**

- RAVENSTEIN, E.G., (1885). "THE LAWS OF MIGRATION". JOURNAL OF THE ROYAL STATISTICAL SOCIETY, VOL. 48 (2), PP. 167-235.
- RICHARDSON, H.W., (1977) "ON THE POSSIBILITY OF POSITIVE RENT GRADIENTS", JOURNAL OF URBAN ECONOMICS, VOL. 4, PP. 60-68.
- ROSSI, P.H. (1955) "WHY FAMILIES MOVE: A STUDY IN THE SOCIAL PSYCHOLOGY OF URBAN RESIDENTIAL MOBILITY". NEW YORK: THE FREE PRESS.
- SIMMONS, J.W. (1968) "CHANGING RESIDENCE IN THE CITY: A REVIEW OF INTRA URBAN MOBILITY" GEOGRAPHIC REVIEW, VOL. 58, PP. 622-651.
- SHACHAR, A., LIPSHITZ, G. (1981) "REGIONAL INEQUALITIES IN ISRAEL", ENVIRONMENTAL AND PLANNING A, VOL. 13, PP. 373-463.
- SOEN, D, SCHORY, S. (1983) "MIGRATION BALANCE AND SOCIO ECONOMIC IMAGE - THE CASE OF ISRAEL'S NEW TOWNS". PLANNING OUTLOOK, VOL. 26(1), PP. 22-27.
- SJAASTAD, L.A. (1962) "THE COSTS AND RETURNS OF HUMAN MIGRATION" JOURNAL OF POLITICAL ECONOMY. VOL. 70, PP. 80-93.
- SHAW, R. P. (1975) "MIGRATION THEORY AND FACT". PHILADELPHIA: REGIONAL SCIENCE INSTITUTE BIBLIOGRAPHY SERIES.
- SHEFER, D., (1986), "UTILITY CHANGES IN HOUSING AND NEIGHBORHOOD SERVICES FOR HOUSEHOLDS MOVING INTO AND OUT OF DISTRESSED NEIGHBORHOODS." JOURNAL OF URBAN ECONOMICS. VOL. 19, PP. 107-124.
- SHEFER, D., N. PRIMO, (1985), "THE DETERMINANTS OF HOUSEHOLD MIGRATION INTO AND OUT OF DISTRESSED NEIGHBOURHOODS", URBAN STUDIES, VOL. 22, PP. 339-347.
- SHUMAKER, P. J. H. (1982), "THE EXPECTED UTILITY MODEL: ITS VARIANTS, PURPOSES, EVIDENCE AND LIMITATIONS". JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE. VOL. 20, PP. 529-563.
- SCHUMPETER J., (1951), "IMPERIALISM AND SOCIAL CLASSES", BASIL BLACKWELL, OXFORD. PP. 137-147, 209-211.
- SPEARE, A. Jr., (1970), "HOME OWNERSHIP, LIFE CYCLE STAGE, AND RESIDENTIAL MOBILITY", DEMOGRAPHY, VOL. 7, PP. 449-458.
- SPEARE, A. GOLDSTEIN, S. FREY, W. (1975) "RESIDENTIAL MOBILITY, MIGRATION AND METROPOLITAN CHANGE". CAMBRIDGE, MA: BALLINGER.

- SPILERMAN, S. HABIB, J. (1976) "DEVELOPMENT TOWNS IN ISRAEL: THE ROLE OF COMMUNITY IN CREATING ETHNIC DISPARITIES IN LABOR FORCE CHARACTERISTICS" AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY, VOL. 81, PP.761-810.**
- STOUFFER, S.A., (1940) "INTERVENING OPPORTUNITIES: A THEORY RELATING MOBILITY AND DISTANCE." AMERICAN SOCIOLOGICAL REVIEW, VOL. 5, PP. 845-867**
- STAPLETON, C. M. (1980) "REFORMULATION OF THE FAMILY LIFE-CYCLE: CONCEPT IMPLICATIONS FOR RESIDENTIAL-MOBILITY". ENVIRONMENT AND PLANNING A, VOL. 12 (10), PP. 1103-1118.**
- TODARO, M.P. (1976) "INTERNAL MIGRATION IN DEVELOPING COUNTRIES", GENEVA: INTERNATIONAL LABOR OFFICE.**
- VANDERKAMP, J. (1976) "ROLE OF POPULATION SIZE IN MIGRATION STUDIES". CANADIAN JOURNAL OF ECONOMICS, VOL. 9 (3), PP. 508-517.**
- WOLPERT, J. (1965) "BEHAVIORAL ASPECTS OF THE DECISION TO MIGRATE". PAPERS OF THE REGIONAL SCIENCE ASSOCIATION. VOL. 15, PP. 159-169.**
- WEINBERG, D.H. (1975) "INTRA-URBAN HOUSEHOLD MOBILITY". UNPUBLISHED, PH.D. DISSERTATION, YALE UNIVERSITY.**

הגירה אל ומערי פיתוח בישראל

טובי אלפונדרי • דניאל שפר

רוב ערי הפיתוח בישראל נוסדו בשנות ה-50 הרחק מהמרכזים האורבניים המאוכלסים. לערים אלו נועד תפקיד חשוב בהגשמת שני יעדים לאומיים: פיזור אוכלוסיה וקליטת עליה. ישובים אלה סבלו בעבר ממאזני הגירה שליליים. בעיה זו הוכרה כמרכזית, בעיקר מאז שנות ה-60, כאשר מספר העולים שניתן היה להפנות לערים אלה הלך והצטמצם.

מטרת המחקר הנוכחי היתה לבחון, את הגורמים והסיבות המשפיעים על החלטות "אוכלוסיה חזקה" להגר אל ומערי הפיתוח. המחקר התמקד בשלוש ערי פיתוח הממוקמות במחוז הצפון: קרית שמונה, חצור הגלילית ומגדל העמק. איסוף הנתונים נעשה באמצעות שאלונים והוא עסק ברמת שביעות הרצון מהתעסוקה, מאיכות החיים וביחוד מהשירותים הציבוריים והאישיים המסופקים ביישוב.

ממצאי המחקר מצביעים על כי אין לנתק את הפתרונות לקידום ערי הפיתוח מהתהליכים האזוריים המתרחשים סביבם. באזורי הפריפריה נוצרים תנאים המעודדים עובדים מיומנים מקרב אוכלוסיית ה"גלעין" ומקרב העולים החדשים, להגר אל אזורים אלה בהם קיימות הזדמנויות תעסוקה ודירור. הזדמנויות אלה מושכות אוכלוסיה חזקה אל האזור.

מערכת הישובים הקהילתיים-כפריים, הממוקמים בסמיכות לעיר הפיתוח, תומכת, מחזקת ומעודדת את המשיכה של משקי הבית החזקים להגר אל האזור של עיר הפיתוח. לכן, מבחינה מרחבית זוהי מערכת כלכלית-חברתית אינטגרטיבית אחת.

פרסום זה מהווה חוליה נוספת בסדרת דוחות המחקר שפורסמו במוסד שמואל נאמן למחקר מתקדם במדע ובטכנולוגיה שבטכניון. המחקרים הקודמים שיצאו לאור בסדרה זו ובוצעו על ידי דני שפר ואמנון פרנקל: יצירת אלטרנטיבות פיתוח כלכלי-חברתי של ערי פיתוח בישראל (1987), יצירת מקומות תעסוקה בערי פיתוח (1989).

ISBN 965-386-010-0

עקד מוסד שמואל נאמן, קרית הטכניון, חיפה 32000, טלפון 04-237145